

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΤΑΙΡΟΥΣ: 73-74 — ΑΓΓΕΛΙΑΙ: 'Αττικής 'Επιγραφαι 'Επιτύμβιοι (έν 'Αθήναις 1871) 75 — Α' Τακτική Γενική Συνέλευση τοῦ 1993 76-94 — ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ: Λέανδρος Βρανούσης (1921-20 'Απριλίου 1993) 95-96 — ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ: 'Η γοητεία τῆς ἀνασκαφῆς ὑπὸ Κωνσταντίνου Ρωμαίου 86-87, Τὸ 'Ορφανοτροφεῖο τῆς Αἴγινας 97-112, Μία πρώτη ἀνασκαφή στὴν 'Ελλάδα 113, Γράμμα σὲ νέο ἐπιγραφικὸ 114-115, Τὸ Μουσεῖο ἐκμαγείων 116, Τὸ Μουσεῖον 'Εκμαγείων ὑπὸ 'Αποστόλου 'Αρβανιτοπούλου 117 — ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΣΕ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ: 1. Τὰ Κερκυραϊκὰ τοῦ 1911 118-121, 2. Οἱ 'Επιμελητὲς τῆς 'Εταιρείας 121-123, 3. Οἱ 'Εκτακτοὶ 'Επιμελητὲς τῶν 'Αρχαιοτήτων 123-124

'Ο Μέντωρ, 'Ενημερωτικὸ Δελτίο τῆς ἐν 'Αθήναις 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας, ἐκδίδεται τὸν 'Απρίλιο, 'Ιούλιο, 'Οκτώβριο καὶ Δεκέμβριο κάθε ἔτους με τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως.

*'Υπεύθυνος ἔκδοσης: 'Αντώνιος Χριστοδοῦλου
'Επιμέλεια κειμένων: Κλειῶ Δάκαρη*

© 'Η ἐν 'Αθήναις 'Αρχαιολογικὴ 'Εταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 106 72 'Αθήναι, Fax (01) 3644 996

ISSN 1105-7181

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ 26

ΙΟΥΝΙΟΣ 1993

Πρὸς τοὺς ἐταίρους

Πέρυσι καὶ φέτος γιορτάζουμε τὴ συμπλήρωση 80 χρόνων ἀπὸ τότε ποὺ μεγάλα τμήματα τῆς Ἑλλάδος ἐλευθερώθηκαν καὶ ἐνώθηκαν μὲ τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος τὸ δημιουργημένο ἀπὸ τοὺς ἀκόμη πολὺ κοντινοὺς πατέρες τοῦ 1821. Μὲ τὴ λύτρωση τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἠπείρου καὶ τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου ἢ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἀνέλαβε νὰ κάμει ἀνασκαφὲς στὰ νέα τμήματα τῆς χώρας οἱ ὁποῖες θὰ συνεχίζονταν γιὰ χρόνια, μερικὲς ἕως τὶς ἡμέρες μας.

Στὴν περίοδο αὐτὴ τῶν νικῶν δὲν λείπει ἡ ἐκδήλωση μικροτήτων ἀπέναντι στὴν Ἐταιρεία ποὺ σκοπὸ εἶχαν νὰ περιορίσουν τὴ δραστηριότητά της καὶ τὴν πρόοδο τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης. Εἶναι παρατηρημένο ὅτι ἡ ἀκμὴ τῆς Ἐταιρείας γεννᾷ αὐτομάτως ἀντίδραση. Αἰτία, ποὺ ποτὲ δὲν ἀποκαλύπτεται, εἶναι ὁ φόβος ὑπερβολικῆς ἀνάπτυξης καὶ προβολῆς της καὶ συνακόλουθα ἡ φανταστικὴ μείωση ἢ ὁ παραμερισμὸς ἄλλων Ὄργανισμῶν ἢ ἀτόμων.

Οἱ τάσεις αὐτὲς τῆς ἀντίδρασης ἐκδηλώθηκαν πρὶν ἀπὸ 80 καὶ πλέον χρόνια, κυρίως γιὰ λόγους προσωπικοῦς. Τὸ παράδοξο, ἀλλὰ ὄχι ἀνεξήγητο, εἶναι ὅτι κύριοι δημιουργοὶ τῆς ἀντίδρασης ὑπῆρξαν ἐταῖροι ἀρχαιολόγοι οἱ ὁποῖοι εἴτε εἶχαν μετᾶσχει στὴ διοίκηση τῆς Ἐταιρείας ὡς μέλη τοῦ Συμβουλίου της, εἴτε εἶχαν στενὴ σχέση μαζί της.

Οἱ λογικὰ σκεπτόμενοι θὰ περίμεναν τὴν ἀντίθετη στάση, τῆς ἀνυπόκριτης ὑποστήριξης καὶ βοήθειας ποὺ θὰ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα, μαζί μὲ τὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴν ἀνοδο τῆς Ἐταιρείας, τὴ διευκόλυνση τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων στὸ ἔργο τους καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀνοδο ὁλόκληρης τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογίας.

Τόσα χρόνια μετὰ τὰ μεγάλα πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἐπιτεύγματά μας, ἡ ἐποχὴ μας εἶναι γεμάτη ἀντιθέσεις ποὺ ἔχουν προσωπικὲς αἰτίες. Ἡ Ἐταιρεία προσπαθεῖ νὰ ἀποδώσει μιὰν ὀφειλὴ ποὺ δὲν ἀποτελεῖ δική της μόνον ὑποχρέωση ἀλλὰ δλων τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων. Ἡ Ἐταιρεία ἀνέλαβε τὸ βαρὺ φορτίο νὰ δώσει μορφή στὴν ἀδέσποτη αὐτὴν ὑποχρέωση τῆς ὁποίας, τὰ ἄτομα ποὺ ἀπαρτίζουν τὴν ἐλληνικὴ ἀρχαιολογικὴ κοινωνία — ἀδιάφορα γιὰ τὸ σύνολό της — φροντίζουν μόνον τὸ ἐκλεκτὸ μέρος τοῦ ἀτομικοῦ μεριδίου τους. Τὸ ὑπόλοιπο μέρος, περισσότερο σημαντικό, θὰ κληροδοτηθῆ στοὺς ἐπόμενους οἱ ὁποῖοι, μὲ τὴ σειρά τους, θὰ ἀγνοοῦν καὶ τὴν ὑπαρξή του.

Ἡ πολιτικὴ θέση τῆς Ἑλλάδος ὡς μέλους τῆς ΕΟΚ ἐπιβάλλει τὰ χρόνια τοῦτα ἀναθεώρηση τῆς νομοθεσίας ποὺ ἀφορᾷ τὰ μνημεῖα, τὶς ἀρχαιοτήτες, τὸ

περιβάλλον, τὴ μελέτη καὶ τὴ δημοσίευση τῶν ἀνασκαφῶν. Εἶναι μοναδικὴ εὐκαιρία νὰ ξεπεραστοῦν οἱ προσωπικὲς ἀντιθέσεις, νὰ εξαλειφθοῦν οἱ μικρότητες τοῦ παρελθόντος καὶ νὰ κυριαρχήσῃ τὸ ἐπιστημονικὸ πνεῦμα κατὰ τὴ ρύθμιση τῶν πραγμάτων, σύμφωνα μὲ τὶς νέες πολιτικὲς συνθήκες. Τὴν ὑποχρέωση τῆς ὀρθῆς ρύθμισης τὴν ἀναλαμβάνουν ἑταῖροι οἱ ὁποῖοι δὲν θὰ λησμονήσουν καὶ τώρα, ὅπως ἐγινε στὸ παρελθόν, ἀκόμη τὸ πολὺ κοντινὸ, τὶς ἠθικὲς ὑποχρεώσεις τοὺς ἀπέναντι στὴν Ἑταιρεία. Τὸ ἀντίθετο θὰ ἦταν ἀντίφαση ποὺ θὰ τοὺς ἀφαιρούσε τὸ προνόμιο νὰ ἔχουν συνεισφέρει στὴν πρόοδο τῆς ἐλληνικῆς ἐπιστήμης.

B.X.II.

«Τὰ ἀπεικίσματα αὐτῶν ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος τεύχους ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ Κυρίου Ι.Γ. Παπαδάκη, καὶ ἔστωσαν παράδειγμα τοῖς δημοσιεύουσιν ἐν τῇ παρουσίᾳ ἐφημερίδι νεκρικὰς ἐπιγραφὰς τῆς χρήσεως τοῦ τόπου καὶ τῆς οἰκονομίας, ὅπως τοῦτο μὲν μὴ καταχρῶνται τὴν ἀφεθείσαν αὐτοῖς ἐλευθερίαν ὑπὸ τοῦ κανονισμοῦ παρέχοντες ἀπεικίσματα μεγάλα καὶ ζημιόνοντες οὕτω τὴν ἐφημερίδα διὰ τῆς χρήσεως πολλῶν πινάκων ἀναγκαίων διὰ σπουδαιότερας ἐπιγραφὰς· τοῦτο δέ, ὅπως μὴ παρὰ τὰ κανονισμένα δημοσιεύωσι τοιαύτας ἐπιγραφὰς ἄνευ ἀπεικισμάτων, μηδὲ γνωμοδοτῶσιν ἐν τῇ παρουσίᾳ ἐφημερίδι δημοσίᾳ ἄλλα παρὰ τὰ κοινῇ τότε δόξαντα, ὅτε ὁ κανονισμὸς ἐγίνετο, παρόντων καὶ τῶν νῦν ἀλλοφρονησάντων».
(AE 1862, 188).

Ἑ Αγγελίαι

Ἑ Αττικῆς Ἑ Επιγραφαι Ἑ Επιτύμβιοι (ἐν Ἑ Αθήναις 1871)

Ἑ Ανάμεσα στα σημαντικὰ ἐπιγραφικὰ ἔργα τοῦ 19ου αἰ. συγκαταλέγεται τὸ βιβλίον τοῦ Στεφάνου Α. Κουμανούδου, τοῦ Ἑ Αδριανοπολίτη, ποῦ τιλοφορεῖ τὸ σημεῖωμα τοῦτο. Τὸ βιβλίον αὐτὸ ἦταν σπάνιον ἀπὸ τὰ παλαιὰ ἦδη χρόνια, ἔξακολουθοῦσε ὅμως παρὰ τὴν παλαιότητά του καὶ τὴν τυπογραφικὴ ἀτημελποσία του νὰ εἶναι πολὺτιμη πηγὴ γιὰ τὴ γνώση τῶν ἀττικῶν ἐπιτύμβιων ἐπιγραφῶν ποῦ περιεῖχε.

Τὸ Συμβούλιο τῆς Ἑ Εταιρείας εἶχε δεκτὴ τὸ 1988 τὴν πρότασή μου γιὰ τὴν ἀνατύπωση τῆς Ἑ Εφημερίδος Ἑ Αρχαιολογικῆς τῆς πρώτης περιόδου (1837-1860) καὶ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ τοῦ Στεφάνου Α. Κουμανούδου (1871) ποῦ ἔλειπαν ἀπὸ τὶς περισσότερες ἀρχαιολογικὲς Βιβλιοθῆκες.

Ἑ Ἐχει φθάσει ἦδη ἡ ἐποχὴ γιὰ ἐπανεκδοση τῶν ἀττικῶν ἐπιγραφῶν. Ἑ Η Κεκροπία δίνει ἀκόμη κείμενα καὶ τὰ ἦδη γνωστὰ ἔχουν ἀνάγκη νέας κατατάξεως καὶ ἐκδόσεως· καὶ τὰ δύο ἔργα ποῦ μνημονεύω εἶναι ἀπαραίτητες πηγὲς γιὰ τὴν ἐργασία αὐτή. Πέρυσι ἐκδόθηκε, σὲ ὀκτὼ μέρη, ἡ Ἑ Εφημερίς Ἑ Αρχαιολογικὴ μὲ εὐρετήρια καὶ ἀντιστοιχιὲς τῶν ἐπιγραφῶν. Τὸν Μάιο συντελέστηκε ἡ ἀνατύπωση τοῦ βιβλίου τοῦ Κουμανούδου σὲ τυπογραφικὴ μορφή ἀνώτερη τοῦ πρωτοτύπου. Ἑ Η νέα ἔκδοση ὑπερέχει ἀκόμη τῆς παλαιᾶς διότι συνοδεύεται μὲ ἕναν ἐπὶ πλέον τόμο στὸν ὅποιο περιέχονται διορθώσεις καὶ προσθῆκες τοῦ ἴδιου τοῦ Κουμανούδου ποῦ εἶχε θησαυρίσει σὲ ἀντίτυπο τοῦ ἔργου του. Τὴν ἔκδοση τῶν προσθηκῶν αὐτῶν εἶχε ἀρχίσει νὰ ετοιμάζει ὁ δισηγγονός του Στέφανος Ν. Κουμανούδου (1930-1987). Μετὰ τὸν πρόωρο θάνατό του τὴν ἐργασία συνέχισε ὁ κ. Ἑ Ἀγγελος Π. Ματθαίου καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας τριῶν ἀνθρώπων ἐμφανίζεται στὸν τόμο τῶν «Προσθηκῶν», ἔκτασης 527 σελίδων.

Οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν ἀττικὴ ἐπιγραφικὴ δὲ δεχτοῦν μὲ χαρὰ τὴ νέα προσφορὰ τῆς Ἑ Εταιρείας ἡ ὅποια ἔγινε δυνατὴ χάριν στοὺς κόπους τοῦ Στεφάνου τοῦ νεώτερου καὶ τοῦ κ. Ἑ Ἀγγέλου Ματθαίου. Ἑ Η ὠραία τυπογραφικὴ ἐμφάνιση τῶν «Προσθηκῶν» εἶναι ἐπίτευγμα τῆς κυρίας Εὐρώπης Μαντέλου ποῦ στοιχειοθέτησε τὸν τόμο, τῆς κυρίας Γεωργίας Παπαγεωργίου ποῦ ἔκαμε τὴ σελίδωση, καὶ τῶν κυρίων Εὐαγγέλου Μπουλούκου καὶ Ἑ Αντωνίου Λογοθέτη ποῦ ἔφεραν σὲ θαυμάσιο πέρας ἕνα δυσκολότατο τυπογραφικὸ ἐγχείρημα.

Πληρῆστερη ἀνάλυση τοῦ βιβλίου δὲ γίνεαι σὲ ἄλλο σημεῖωμα.

*

Α΄ ΤΑΚΤΙΚΗ ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΤΟΥ 1993

ΠΡΑΚΤΙΚΟ

Στην Ἀθήνα σήμερα, Σάββατο 8 Μαΐου 1993 καὶ ὥρα 10 π.μ. ἔγινε στὴ μεγάλη αἴθουσα τοῦ μεγάρου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, Πανεπιστημίου 22, ἡ Πρώτη Τακτικὴ Γενικὴ Συνέλευση τῶν ἐταίρων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους παραβρέθηκαν οἱ ἑξῆς:

323. Βασίλειος Πετράκος, 78. Γεώργιος Δοντάς, 25. Ἄγγελος Βλάχος, 98. Ἀναστάσιος Ζοῦμπος, 104. Ἑλένη Θεοχαράκη, 266. Ἀσπασία Ντίνα, 287. Πάντος Πάντος, 125. Σπυρίδων Κανίνιας, 357. Δέσποινα Σκορδᾶ, 96. Δημοσθένης Ζιρώ, 22. Ντόρα Βασιλικοῦ Τσιλιμίγκρα, 145. Σπυρίδων Κοκκολιάδης, 409. Ἀλέξανδρος Φωτιάδης, 338. Μέλω Πωλογιώργη, 312. Νικόλαος Παπαχατζῆς, 411. Μαρία Χαιρέτη, 114. Κωνσταντῖνος Καλλίας, 402. Παναγιώτης Φάκλαρης, 50. Μαρία Παντελίδου Γκόφα, 194. Νικόλαος Βέλτσος Λούβαρης, 424. Νικόλαος Χολέβας, 16. Δικαῖος Βαγιακάκος, 377. Ὀλγα Τζάχου Ἀλεξανδρῆ, 197. Μιχαῆλ Λουλλουπῆς, 109. Σπυρίδων Ἰακωβίδης, 363. Γεώργιος Σταϊνχάουερ, 306. Κωνσταντῖνος Παπαπάνος, 62. Ἡρακλῆς Δανιήλ, 218. Διονύσιος Μαυρόγιαννης, 254. Μαρία Μπρούσκαρη, 7. Ἀγγελικὴ Ἀνδρειωμένου, 419. Ἀθανάσιος Χατζηκακίδης, 55. Τάσος Γριτσόπουλος, 68. Κωνσταντίνα Δελμούζου Πέππα, 201. Ἀλέξανδρος Μαζαράκης Αἰνιάν, 277. Λυδία Παλαιοκρασσᾶ, 212. Μαρίζα Μαρθάρη, 189. Ἀγγελικὴ Λεμπέση, 17. Ἀλεξάνδρα Βάλδικιρχ Κοτιώνη, 142. Μίνως Κοκολάκης, 182. Θάλεια Λαζαρίδου, 311. Ἑλένη Παπασταύρου, 172. Χαράλαμπος Κριτζᾶς, 157. Μιχαῆλ Κοσμοπούλος, 374. Χριστίνα Τελεβάντου, 220. Μαρία Μαυρομμάτη, 265. Κυριάκος Ντελόπουλος, 243. Ἑλένη Μπέζη, 381. Ἐβη Τουλούπα, 251. Λούση Μπρατζιώτου, 326. Ἰωάννης Πετρόχειλος, 227. Διονύσιος Μινῶτος, 77. Ἀναστασία Dinsmoor Δημητριάδου, 353. Παναγιώτης Σιμωνῆς, 304. Ἐλπιδοφόρος Παπαντωνίου, 305. Ροζαλίνδη Παπαντωνίου, 141. Δημήτριος Κοζομπόλης, 249. Εὔα Σημαντῶνη Μπουρνιᾶ, 81. Φανὴ Δροσογιάννη, 146. Ἀγγελικὴ Κόκκου, 395. Γεώργιος Τσεκούρας, 185. Βασίλειος Λαμπρινουδάκης, 66. Ἰφιγένεια Δεκουλάκου, 163. Ἑλένη Κουνουπιώτου Μανωλέσου, 370. Ἐμμανουὴλ Σχοινιωτάκης, 73. Παναγιώτης Δημάκης, 51. Δημήτριος Γκόφας, 308. Ἰωάννης Παπαποστόλου, 384. Μενέλαος Τουρτόγλου, 18. Δέσποινα Βαλλιάνου Χατζῆ, 112. Χρῆστος Καθάρειος, 390. Κωνσταντῖνος Τσάκος, 94. Ἦως Ζερβουδάκη, 88. Κλεοπάτρα Εὐστρατίου, 428. Δωροθέα Χριστοπούλου, 80. Νικόλαος Δρανδάκης, 272. Μαρία Οἰκονομάκου, 83. Ἑλένη Δωρῆ Δεληγιάννη, 72. Ὀλγα Δεσποτοπούλου Τσακατίκα, 12. Βασίλειος Ἀραβαντινὸς Λεωνίδης, 174. Ἡλέκτρα Κυριαζῆ, 183. Ἄννα Λαιμοῦ, 232. Εὐθυμία Μιχαηλίδου Νουάρου, 334. Ἄρης Πουλιανός, 314. Λεωνίδας Παπίδας, 347. Ραφαὴλ Σαμπετάι, 238. Χαράλαμπος Μουστάκας.

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Δ.Σ. τῆς Ἑταιρείας κ. Γεώργιος Δοντᾶς κήρυξε τὴν ἔναρξη τῆς συνεδρίας καὶ κάλεσε τοὺς ἐταίρους νὰ ἐκλέξουν μὲ φανερὴ ψηφοφορία Πρόεδρο καὶ Γραμματέα τῆς Συνέλευσης καὶ τοὺς ἀναπληρωτέους. Πρόεδρος ἐκλέχθηκε ὁ κ. Σπυρίδων Κοκκολιάδης, Ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Χαράλαμπος Κριτζᾶς, Α΄ Γραμματεὺς ἡ κ. Μαρία Παντελίδου Γκόφα καὶ Β΄ Γραμματεὺς ἡ κ. Ἀσπασία Ντίνα.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνέλευσης εὐχαρίστησε τοὺς παρισταμένους γιὰ τὴν ἐκλογή του καὶ ζήτησε ἀπὸ τοὺς ἐταίρους νὰ ἐκλέξουν μὲ μυστικὴ ψηφοφορία πέντε μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας γιὰ τὴ χρῆση τοῦ 1993 καὶ ὄρισε ὡς ψηφολέκτες τὴν κ. Μέλω Παωλογιώργη καὶ τὸν κ. Ἀλέξανδρο Μαζαράκη Αἰνιάνα.

Μετὰ τὸ τέλος τῆς ψηφοφορίας καὶ τὴ διαλογὴ τῶν ψήφων ὁ Πρόεδρος τῆς Συνέλευσης ἀνακοίνωσε ὅτι ψήφισαν 78 ἐταῖροι καὶ ἔλαβαν ὁ κ. Ἀναστάσιος Γριτσόπουλος 76 ψήφους, ἡ κ. Ἰφιγένεια Δεκουλάκου 73 ψήφους, ὁ κ. Ἰορδάνης Δημακόπουλος 72 ψήφους, ὁ κ. Πάντος Πάντος 66 ψήφους, ὁ κ. Γεώργιος Σταϊνχάουερ 68 ψήφους, ὁ κ. Δικαῖος Βαγιακάκος 5 ψήφους, ὁ κ. Χαράλαμπος Κριτζᾶς 2 ψήφους, ἡ κ. Μαρία Παντελίδου Γκόφα 1 ψῆφο καὶ ἡ κ. Στυλιανὴ Παρλαμᾶ 1 ψῆφο καὶ συνεπῶς ἐκλέγονται οἱ πέντε πρῶτοι.

Ἀκολούθως ὁ Πρόεδρος τῆς Συνέλευσης κάλεσε τὸν Γενικὸ Γραμματέα τοῦ Δ.Σ. τῆς Ἑταιρείας νὰ ἐκθέσει τὰ Πεπραγμένα τοῦ Συμβουλίου κατὰ τὸ 1992 καὶ αὐτὸς εἶπε τὰ ἑξῆς:

Ἡ ἑφεινὴ Γενικὴ Συνέλευση εἶναι φωχότερη ἀπὸ τὴν περυσινή. Λεῖπει ὁ ἀγαπητὸς φίλος Παῦλος Λαζαρίδης, μέλος τοῦ Συμβουλίου μας ἀπὸ τοῦ 1984 μέχρι τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου του, στίς 27 Μαΐου τοῦ 1992. Ὑπηρετήσε ἐπὶ δεκαετίες στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία καὶ τὸ ἔργο του προστασίας καὶ συντήρησης τῶν βυζαντινῶν μνημείων τοῦ τόπου μας ὑπῆρξε σημαντικό.

Κατὰ τὸ 1992 ἀπεβίωσαν ἀκόμη, ὁ ἀπὸ τοῦ 1926 ἐταῖρος μας Ἀναστάσιος Ἀναστασιάδης, ὁ ἱστορικὸς Ἰωάννης Καλλέρης, ὁ καθηγητὴς Βασίλειος Κυριαζόπουλος, ὁ λαογράφος Κωνσταντῖνος Ρωμαῖος, ὁ Μανόλης Ἀνδρόνικος καὶ ὁ Νικόλαος Πλάτων. Στὶς πρῶτες ἡμέρες τοῦ χρόνου τούτου ἀπεβίωσαν δύο ἀκόμη ἐταῖροι μας, ὁ Κωνσταντῖνος Τρυπάνης καὶ ὁ Διονύσιος Ζακυθινός. Τὰ δυστυχῆματα τῆς ἐπιστημονικῆς οἰκογενείας μας ὁμως δὲν σταμάτησαν. Στίς 20 Ἀπριλίου ἀπεβίωσε ὁ ἀγαπητὸς Λεάνδρος Βρανούσης, παλαιὸς συνεργάτης τῆς Ἑταιρείας, ἔξοχος ἐρευνητὴς τῆς νεότερης ἱστορίας τοῦ ἔθνους. Σᾶς θυμίζω μόνο τὶς θεμελιώδεις μελέτες του γιὰ τοὺς προδρόμους καὶ διδασκάλους, τὸν Ρήγα καὶ τὸν Ἀθανάσιο Ψαλίδα.

Τὸ Συμβούλιο συνεδρίασε κατὰ τὸ 1992 εἴκοσι φορές καὶ μέλη του ἐπισκέφθηκαν γιὰ ἐνημέρωση τὶς ἀνασκαφές τοῦ Ἀκρωτηρίου στὴ Σαντορίνη καὶ τῆς Ἐπιδαύρου. Ὁ Πρόεδρος καὶ ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς ἐπισκέφθηκαν ἐπὶ πλέον, μαζὶ μὲ τὸν ἐταῖρο καθηγητὴ

κ. Παναγιώτη Βοκοτόπουλο, τις άνασκαφές τής Φιλιπιάδος, τής Νικοπόλεως και τής Δωδώνης. Ἡ επίσκεψη αὐτὴ ἔγινε μὲ τὴν εὐκαιρία συνάντησής τους στὰ Ἰωάννινα μὲ ἀρμοδίους Ἀλβανούς ἀρχαιολόγους γιὰ τὴν ὀργάνωση τής ἐπιστημονικῆς συνεργασίας μεταξύ Ἑταιρείας καὶ τοῦ Ἀλβανικοῦ Κράτους. Παρὰ τὶς ἐπιθυμίες μας, καὶ γιὰ λόγους ἀνεξάρτητους ἀπὸ τὴ θέλησή μας, τὰ πράγματα βρίσκονται στὰσιμα στὸ τελευταῖο τους στάδιο. Ἀντιθέτως, ὀλοκληρώθηκε ἡ μελέτη ἀποκατάστασης τής ἐκκλησίας τῶν Ταξιαρχῶν Ἀργυροκάστρου, ποὺ προσφέρθηκε στὴν Ὁρθόδοξη Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀλβανίας. Ἡ Ἑταιρεία θὰ δαπανήσει καὶ γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τής μελέτης, τὴν ὁποία, γιὰ λόγους πρακτικῶς, δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιβλέψει τὸ Συμβούλιο.

Ἡ ὀικονομικὴ διαχείριση τής Ἑταιρείας ἐλέγχθηκε, ὀλόκληρο τὸ 1992, ἀπὸ τὸ Σῶμα τῶν Ὁρκωτῶν Λογιστῶν καὶ ἡ διαχείριση τῶν ὀπολῶγων ἀπὸ τὸν Εἰδικὸ Ἐλεγκτὴ. Ἐπὶ πλεόν, κατὰ τὸν Ὁργανισμὸ ἔγινε πλήρης ἔλεγχος ἀπὸ τὴν Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπεία τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἐλέγχου τής ὀποίας θὰ σᾶς ἀνακοινωθῆ σὲ λίγο. Ἐδῶ θεωρῶ καθῆκον μου νὰ ἐπαινέσω τὴν ἐργατικὴτητα καὶ τὴν προθυμία τῶν ὀπαλλήλων τοῦ Λογιστηρίου μας καὶ τὴ συμβολὴ τους στὴν καλὴ διαχείριση τής περιουσίας τής Ἑταιρείας.

Τὴ Βιβλιοθήκη μας χρησιμοποίησαν τὴ χρονιά ποὺ πέρασε 5.100 μελετητές. Πλουτίστηκε μὲ 1.009 νέους τόμους βιβλίων, ἀπὸ τὰ ὀποία τὰ 538 προέρχονται ἀπὸ ἀγορές, τὰ 230 ἀπὸ δωρεές καὶ τὰ ὀπόλοιπα 241 ἀπὸ ἀνταλλαγές. Συνεχίστηκε ἐπίσης ἡ βιβλιοδεσία παλαιῶν καὶ νέων βιβλίων μὲ τὸν ἴδιο ρυθμὸ, ὀπως στὸ παρελθόν. Ἀπὸ τὶς 29 Ἰουλίου τοῦ 1992, ὀμως, ἡ Βιβλιοθήκη στερήθηκε τὴν παρουσία τής Διευθύντριας της, τής Ἀργυρῶς Παντελίδου. Ἡ ἀπώλειά της ἦταν αἰτία μεγάλης λύπης γιὰ τὴν Ἑταιρεία καὶ τὸ Συμβούλιο, τὸ ὀποῖο δὲν ἔχει τῶρα τὴν πολὺτιμη συνδρομὴ της στὴν ὀλοκλήρωση τής ἀναδιοργάνωσης τής Βιβλιοθήκης.

Τοῦ Ἀρχείου τῶν ἐγγράφων μας ἔγινε χρῆση ἀπὸ πολλοὺς μελετητές, ὀπως ἐπίσης τοῦ ἠλεκτρονικοῦ Ὁθησαυροῦ τής Ἐλληνικῆς Γλώσσης. Συνεχίστηκε ἐξ ἄλλου ἡ συγκέντρωση καὶ κατάταξη τῶν σχεδίων καὶ ἡ συντήρηση παλαιῶν ἐγγράφων, ἐντύπων καὶ κυρίως ζωγραφικῶν ἐργων.

Τὸ Γραφεῖο Δημοσιευμάτων εἶχε καὶ κατὰ τὸ 1992 τὴν ἴδια ἐντονη δραστηριότητα καὶ ἀπόδοση, ὀπως καὶ τὰ προηγούμενα χρόνια. Ἐκδόθηκαν τὰ τεύχη 19-23 τοῦ *Μέντορος*, τὰ *Πρακτικά* τοῦ 1989, ἡ *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς* τοῦ 1990, τὸ *Ἔργον* τοῦ 1991 καὶ ὀκτῶ τόμοι δημοσιευμάτων, μεταξύ τῶν ὀποίων εἶναι ὀ πρῶτος τόμος τοῦ *Ἀρχείου τῶν Μνημείων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τής Ἀττικῆς*. Ἀρκετῶν νέων βιβλίων ἡ ἐκτύπωση ἔχει προχωρήσει σὲ μεγάλο βαθμὸ καὶ πρόκειται νὰ κυκλοφορηθοῦν στοὺς μῆνες ποὺ ἀκολουθοῦν. Ἐκεῖνο ποὺ θὰ ἔχετε παρατηρήσει, καὶ γιὰ τὸ ὀποῖο τὸ Συμβούλιο αἰσθάνεται ἱκανοποιημένο, εἶναι ἡ συνεχῆς βελτίωση τής ἐμφάνισης τῶν ἐκδόσεῶν μας γιὰ τὴν ὀποία ἀρμόζει ἔπαινος στὸ Γραφεῖο Δημοσιευμάτων.

Ἡ σύνταξη τοῦ *Ἀρχείου τῶν Μνημείων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀττικῆς* προόδευσε, ὅπως διαπιστώνετε ἀπὸ τὸν τόμο πὸν ἤδη ἐκδόθηκε καὶ περιέχει μέρος μόνο τῆς ἐργασίας πὸν ἔχει γίνει. Τμῆμα ἀκόμη τοῦ περυσينوῦ ἔργου τῶν συνεργατῶν μας εἶναι ὁ δεῦτερος τόμος μὲ τὴν ἀναλυτικὴ καταγραφή καὶ κριτικὴ παρουσίαση ἀνασκαφῶν τοῦ 19ου αἰ., πὸν πρόκειται νὰ ἐκδοθῇ σύντομα.

Ἡ Σχολὴ Διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης λειτούργησε γιὰ τέταρτη χρονιά μὲ θέμα, γιὰ τὴν πρώτη ὥρα, τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία ἀπὸ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους μέχρι τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. καὶ γιὰ τὴ δεύτερη, τὴ νεώτερη εὐρωπαϊκὴ ζωγραφικὴ, ἀπὸ τὴν κρίση τοῦ 16ου αἰ. καὶ τὸν πρῶτο μανιερισμὸ ὡς τὸν κυβισμό. Γνωστὸ εἶναι ὅτι τὰ μαθήματα εἶχαν μεγάλη ἐπιτυχία καὶ ἡ προσέλευση τῶν μαθητῶν ἦταν ἀθρόα. Ἐγιναν ἐπίσης στὴν αἴθουσα τούτη καὶ ἀρκετὲς διαλέξεις, ὀργανωμένες ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία. Ὀμιλητὲς ἦσαν Ἕλληνες καὶ ξένοι ἐπιστήμονες καὶ τὰ θέματα ποικίλα ἀφοροῦσαν τὶς αἰγυπτιακὲς καὶ τὶς ἑλληνικὲς ἀρχαιότητες, τὸ Βυζάντιο, τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τῆς Ἀλβανίας καὶ τὰ παλαιοχριστιανικὰ τῆς Συρίας, τὶς ἑλληνοαλβανικὲς κοινότητες τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας καὶ τὴν παραδοσιακὴ μας ἀρχιτεκτονικὴ.

Χορηγήθηκαν καὶ τὸ 1992 δύο δίμηνες ὑποτροφίες σὲ Κύπριους ἀρχαιολόγους καὶ φιλοξενήθηκαν στὸν Ξενώνα Ντίτας Μαντζῶρου ἀρκετοὶ Ἕλληνες καὶ ξένοι ἀρχαιολόγοι. Ἡ Ἑταιρεία ὁμως βοήθησε καὶ τὸ ἔργο τρίτων μὲ χρηματικὲς ἐνισχύσεις. Μνημονεῦω κυρίως τὴν ἐπιχορήγηση τοῦ Ἰδρύματος ὅπου συντάσσεται τὸ *Λεξικὸ τῶν Κυρίων Ὀνομάτων τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιότητος*. Ἐδῶ πρέπει νὰ κάνω μιὰν ἱστορικὴ ἀναδρομὴ. Τὸ πρῶτο λεξικὸ αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἦταν τοῦ Pape, βελτιωμένο σὲ νεώτερη ἔκδοση ἀπὸ τὸν Benseleer μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Στεφάνου Α. Κουμανοῦδη. Καὶ σήμερα Ἕλληνες ἐπιστήμονες συμβάλλουν στὴν πληρέστερη ἐμφάνιση τοῦ λεξικοῦ, ἀλλὰ ἡ Ἑταιρεία βρίσκεται ἐπὶ πλεόν στὴν εὐχάριστη θέση νὰ ἐνισχύει καὶ χρηματικὰ τὴ σημαντικὴ αὐτὴ προσπάθεια πὸν διευθύνει ὁ ἀντεπιστέλλων ἐταῖρος μας κ. Peter Fraser.

Ἡ Ἑταιρεία, σὲ συνεργασία μὲ τὸ Ἰδρυμα Νικολάου Π. Γουλανδρῆ, δαπάνησε γιὰ τὴν προετοιμασία τοῦ *Συντάγματος τῆς Κυκλαδικῆς Τέχνης* πὸν ἐπιμελεῖται ὁ Σύμβουλος κ. Χρῆστος Ντούμας. Ὅπως τὰ προηγούμενα χρόνια, ἔτσι καὶ τὸ 1992 ἡ Ἑταιρεία ἐνίσχυσε χρηματικὰ τὸ κεντρικὸ LIMC τῆς Βασιλείας καὶ τὸ ἑλληνικὸ τοῦ τμῆμα πὸν στεγάζεται στὸ μέγαρο τῆς Ἑταιρείας. Ἐπιχορηγήθηκαν ἀκόμη ἑλληνικὰ ἰδρύματα πὸν ἔχουν ὡς σκοπὸ τὴν ἔρευνα τῆς βυζαντινῆς καὶ τῆς νεώτερης ἱστορίας μας, δηλαδὴ ἡ Ἑταιρεία Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Ἐρευνῶν, ἡ Ἑταιρεία Ἑλληνικοῦ Λογοτεχνικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου, ἡ Ἑταιρεία Ἱστορικῶν Σπουδῶν ἐπὶ τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, ἡ Ἑταιρεία Λακωνικῶν Μελετῶν καὶ ἡ Ἑταιρεία Πελοποννησιακῶν Μελετῶν πὸν ἐμψυχώνουν οἱ ἐταῖροι μας κύριοι Δικαῖος Βαγιακάκος καὶ Τάσος Γριτσόπουλος. Ἐνισχύθηκαν ἀκόμη ἐρευνητὲς γιὰ τὴν ἐκπόνηση μελετῶν.

Ἄκόμη ἡ Ἐταιρεία χορήγησε στὶς δημόσιες Βιβλιοθηκὲς καθὼς καὶ στὶς Ἐφορεῖες τῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ στὰ Πανεπιστήμια ὅλα τὰ νέα δημοσιεύματά της, τὰ ὁποῖα διένειμε καὶ στὰ μέλη τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, στοὺς ἀρχαιολόγους διδάσκοντες τῶν Πανεπιστημίων καὶ στοὺς καθηγητὲς τῶν συγγενῶν ἐδρῶν τῶν Πολυτεχνείων.

Ἐξ ἄλλου ἡ Ἐταιρεία δέχτηκε δωρεὰς γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῶν σκοπῶν της ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἰδιαίτερα γενναῖα ἦταν τοῦ κ. Ἐμμανουὴλ Παντελίδου εἰς μνήμην τῆς ἀδελφῆς του Ἀργυρῶς Παντελίδου. Ἡ δωρεὰ αὐτὴ θὰ διατεθῆ γιὰ τὴν πραγματοποίηση ἐκδόσεως.

Τὸ Συμβούλιο ἐξέλεξε κατὰ τὸ 1992 δέκα νέους τακτικούς ἐταίρους, πέντε ἐπιτίμους καὶ τὸν κ. Nicolas Hammond ὡς ἐπίτιμο Ἀντιπρόεδρο.

Γιὰ τὶς ἀνασκαφὲς καὶ τὶς λοιπὲς ἐργασίες ποὺ ἔγιναν τὴ χρονιά ποὺ πέρασε θὰ σᾶς μιλήσω ἀναλυτικὰ στὴν αὐριανὴ Δημόσια Συνεδρία τῆς Ἐταιρείας καὶ ἀκόμη περισσότερα θὰ μάθετε ἀπὸ τὸν νέο τόμο τοῦ Ἔργου ποὺ θὰ σᾶς διανεμηθῆ.

Αὐτὴ ὑπῆρξε, μὲ πολλὴ συντομία, κατὰ τὸ 1992 ἡ δραστηριότητα τοῦ Συμβουλίου καὶ τὸ ἔργο τῆς Ἐταιρείας. Ἐπιθυμοῦσαμε νὰ κάνουμε περισσότερα ἀλλὰ ὑπάρχουν τὰ γνωστὰ ἐμπόδια, ἡ ἔλλειψη ἐπαρκῶν χρηματικῶν μέσων καὶ κατάλληλων ἀνθρώπων. Ἐὰν ἡ Ἐταιρεία ἐνισχυόταν, σύμφωνα μὲ τὰ ὑπεσχημένα, θὰ μπορούσε νὰ διαθέσει τὰ ἀναγκαῖα ποσὰ γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ διαμόρφωση ἀρκετῶν νέων ἀρχαιολόγων. Οἱ ὑποσχέσεις δὲν τηρήθηκαν καὶ ἀναγκαζόμαστε νὰ περιορίζουμε τὴ δραστηριότητά μας.

Τελειώνοντας, τὸ Συμβούλιο ἐκφράζει τὶς θερμὲς εὐχαριστίες του πρὸς τοὺς ὑπαλλήλους καὶ τοὺς συνεργάτες τῆς Ἐταιρείας, οἱ ὁποῖοι μὲ τὶς προσπάθειές τους δίνουν μορφή στὶς ἐπιθυμίες τῶν ἐταίρων, ἐπιθυμίες ποὺ ἀποβλέπουν στὴν προστασία καὶ τὴ μελέτη τῶν ἐλληνικῶν μνημείων.

Μετὰ τὴν ἔκθεση τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως ἀκολούθησε ἡ ἀνάγνωση τῆς ἔκθεσης τῆς Ἐλεγκτικῆς Ἐπιτροπείας γιὰ τὸ ἔτος 1992 ἀπὸ τὴ Γραμματέα κ. **Μαρία Παντελίδου Γκόφα**, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἀκολούθως:

«Σύμφωνα μὲ τὶς διατάξεις τῶν ἄρθρων 31 καὶ 32 τοῦ Ὄργανισμοῦ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπὴ συντάσσει ἔκθεση σχετικὰ μὲ τὸν ἔλεγχο τοῦ ἀπολογισμοῦ τοῦ λήξαντος ἔτους, τὴν ὁποία καὶ ὑποβάλλει πρὸς τὴ Γενικὴ Συνέλευση τῶν ἐταίρων.

Κατὰ τὸ ἄρθρο 17 τοῦ Ὄργανισμοῦ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἡ τήρηση τῶν λογιστικῶν βιβλίων γίνεται κατὰ τὸ διπλογραφικὸ σύστημα. Τὰ λογιστικὰ βιβλία ποὺ τηρήθηκαν μὲ τὸ σύστημα αὐτὸ εἶναι τὰ ἑξῆς: 1. Ἀναλυτικὸ Ἡμερολόγιο Ταμείου. 2. Ἀναλυτικὸ Ἡμερολόγιο Διαφόρων Πράξεων. 3. Συγκεντρωτικὸ Ἡμερολόγιο. 4. Συγκεντρωτικὸ Καθολικόν. 5. Καρτέλες κατὰ λογαριασμὸ Γενικοῦ Καθολικοῦ ἀναλυτικά.

Βάσει τῶν καταχωρήσεων πού ἔγιναν στὰ ἀνωτέρω λογιστικά βιβλία συντάχθηκε στίς 31.12.1992 ὁ Ἴσολογισμὸς Περιουσιακῆς Κατάστασης καὶ ὁ Πίνακας Ἀποτελεσμάτων Χρήσης 1992. Οἱ ἀντίστοιχοι πίνακες ἐπισυνάπτονται στὸ τέλος τῆς ἔκθεσης. Παρατίθενται στὴ συνέχεια ὀρισμένα σχόλια καὶ παρατηρήσεις ὡς πρὸς τοὺς λογαριασμούς.

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ

1. «*Γῆπεδα*»: Ἐμφανίζεται ἡ ἀξία τῶν οἰκοπέδων κυριότητος τῆς Α.Ε., ἡ ὁποία ἀνέρχεται σὲ 171.133.200 δρχ. σύμφωνα μὲ ἀποτίμηση τοῦ ἔτους 1979. Ὑποχρέωση ἀναπροσαρμογῆς τῆς ἀξίας τους δὲν ὑπάρχει.
2. «*Κτίρια*»: Τὰ κτίρια κυριότητος τῆς Α.Ε. ἀπεικονίζονται στὸν Ἴσολογισμὸ μὲ λογιστικὸ ἰσότιμο 8.550 δρχ. χάριν μνείας, λόγῳ τῆς ὀλοσχεροῦς ἀπόσβεσης τῆς ἀξίας τους κατὰ τὸ παρελθόν.
3. «*Ἐγκαταστάσεις κτιρίων*», «*Μηχανολογικὸς ἐξοπλισμὸς*»: Στους δύο αὐτοὺς λογαριασμοὺς ἐμφανίζεται τὸ ἀναπόσβεστο ὑπόλοιπο τῆς 31.12.1992 τῶν διαφόρων βελτιώσεων τῶν κτιριακῶν ἐγκαταστάσεων καὶ τοῦ μηχανολογικοῦ ἐξοπλισμοῦ. Κατὰ τὸ ἔτος 1992 διατέθηκαν γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ 5.070.850 δρχ.
4. «*Ἐπιπλα καὶ Σκεύη*»: Τὸ ἔτος 1992 διατέθηκαν 4.533.603 δρχ. γιὰ προμήθεια Ἐπίπλων καὶ Λοιποῦ ἐξοπλισμοῦ τῶν γραφείων τῆς Α.Ε.
5. «*Βιβλία Βιβλιοθήκης*»: Γιὰ τὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς Βιβλιοθήκης κατὰ τὸ ἔτος 1992 διατέθηκαν 12.599.949 δρχ. Τὸ ποσὸ αὐτὸ ἀφορᾷ τόσο τὴν ἀγορὰ βιβλίων ὅσο καὶ τὰ βιβλιοδετικά.
6. «*Βιβλία ἀποθέματος*»: Στὸ λογαριασμὸ αὐτὸ ἐμφανίζεται τὸ ἀναπόσβεστο ὑπόλοιπο τῶν ἐκτὸς συναλλαγῆς βιβλίων.
7. «*Βιβλία ὑπὸ ἔκδοση*»: Ἡ ἐκδοτικὴ δραστηριότητα τῆς Α.Ε. τὸ ἔτος 1992 ἀπορρόφησε τὸ ποσὸ τῶν 34.642.268 δρχ. Τὸ ὑπόλοιπο τοῦ λογαριασμοῦ ἀπεικονίζει τὴν ἀξία τῶν βιβλίων τῶν ὁποίων δὲν εἶχε ὀλοκληρωθεῖ ἡ ἐκτύπωση κατὰ τὴν 31.12.1992.
8. «*Βιβλία πρὸς διάθεση*»: Στὸ λογαριασμὸ αὐτὸ ἐμφανίζεται ἡ ἀξία τοῦ ὑπολοίπου τῶν πρὸς πώληση βιβλίων τῆς Α.Ε., σὲ τιμὴ κόστους βάσει τῆς ἀξίας τοῦ χαρτιοῦ καὶ τῶν ἐξόδων γιὰ στοιχειοθεσία, ἐκτύπωση καὶ βιβλιοδεσία.
9. «*Χρεόγραφα*»: Τὰ διάφορα χρεόγραφα τοῦ χαρτοφυλακίου τῆς Α.Ε. τὴν 31.12.1992 ἀνέρχονται σὲ 1.060.882.826 δρχ. ἡ ἀποτίμηση ἐγίνε βάσει τιμῶν κτήσεως ὡς μικροτέρων ἐκείνων τῆς μέσης τιμῆς Δεκεμβρίου 1992. Στὰ ὁμόλογα ΕΤΒΑ καὶ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου μὲ ρήτρα ECU καὶ DEM ἔχει γίνε λογισμὸς δεδουλευμένων τόκων μέχρι 31.12.1992.
10. «*Χρεῶστες*»: Στὸ λογαριασμὸ αὐτὸ ἀπεικονίζονται οἱ ἀπαιτήσεις τῆς Α.Ε. κατὰ τὴν 31.12.1992 ἀπὸ προκαταβολῆς πού εἶχαν χορηγηθεῖ σὲ διαφόρους γιὰ τὰ «ΕΡΓΑ», τίς ἴδιες ἀνασκαφῆς καὶ τὴν ἐκτέλεση διαφόρων ἐργασιῶν.

11. «*Διαθέσιμα*»: Στην ομάδα αυτή των λογαριασμών αναγράφονται εκτός από το υπόλοιπο Ταμείου τής 31.12.1992 και τα υπόλοιπα των καταθέσεων τής Α.Ε. σε διάφορες Τράπεζες. Το ύψος των διαθεσίμων τής 31.12.1992 ανέρχεται σε 208.279.586 δρχ.

ΠΑΘΗΤΙΚΟ

1. «*Κεφάλαιο*» ή «*Καθαρή θέση*»: Είναι μία μαθηματική ποσότητα που απεικονίζει την καθαρή περιουσία τής Α.Ε. κατά την 31.12.1992, όπως αυτή προκύπτει αν από το Σύνολο του Ένεργητικού αφαιρεσουμε το καθαρό Παθητικό. Η διαφορά τής Καθαρής θέσης μεταξύ τής έναρξης και λήξης τής χρήσης απεικονίζει το αποτέλεσμα τής οικονομικής δραστηριότητας τής Α.Ε. Η Καθαρή θέση τής 31.12.1992 ανέρχεται σε 1.090.984.315 δρχ. και είναι αυξημένη έναντι εκείνης κατά την έναρξη τής χρήσης 1.1.1992 κατά 44.886.253 δρχ.
2. «*Αποθεματικό διαφορών αποτίμησης χρεογράφων*»: Προέρχεται από την αναπροσαρμογή τής αξίας των χρεογράφων κατά το παρελθόν και την αξία των δωρεάν διατεθέντων χρεογράφων. Προορισμός είναι η κάλυψη ζημιών από ένδεχόμενη μεταβολή τής τιμής τους κατά την εξόφληση.
3. «*Πιστωτές*»: Στην ομάδα αυτή των λογαριασμών εμφανίζονται οι υποχρεώσεις τής Α.Ε. προς το Δημόσιο από παρακρατηθέντες φόρους αποδοτέους εντός του 1993, από κρατήσεις υπέρ ΙΚΑ μηνός Δεκεμβρίου 1992 και αποδοτέες τού 1993, και από εισπραχθείσες έγγυησεις από τους ενοικιαστές ακινήτων μας.
4. «*Έργα*»: Στο λογαριασμό αυτό απεικονίζονται τα υπόλοιπα των διαφορών πιστώσεων που χορηγήθηκαν από το Δημόσιο στην Α.Ε. για τη χρηματοδότηση διαφορών μεγάλων ανασκαφικών έργων. Η Α.Ε. διαχειρίζεται τις πιστώσεις αυτές ως διαμεσολαβητικό όργανο μεταξύ του Δημοσίου και των ανασκαφών που δρίζονται από το ΥΠΠΟ. Η συνοπτική κίνηση του λογαριασμού αυτού κατά το έτος 1991 έχει ως εξής:

Υπόλοιπο τής 1.1.1991	δρχ.	902.093.038
Πιστώσεις χορηγηθείσες από διάφορους φορείς (Δημόσιο, ΟΠΑΠ/ΛΟΤΤΟ, ΜΟΠ, ΣΠΑ)	δρχ.	202.554.637
Έπιστροφές αδιαθέτων υπολοίπων και τόκοι επί μέρους πιστώσεων ανασκαφών	δρχ.	<u>1.461.689</u>
Σύνολο 1992	δρχ.	1.106.109.364
ΜΕΙΟΝ		
Άποδοθέντα έτους 1992	δρχ.	340.271.186
Πρός έπιστροφή πιστώσεις στο ΥΠΠΟ	δρχ.	426.283.035
	δρχ.	<u>766.554.221</u>
Υπόλοιπο πιστώσεων 1992	δρχ.	339.555.143

Πλέον οί πιστώσεις Δημοσιεύσεων	δρχ.	<u>4.087.274</u>
Συνολικό υπόλοιπο πιστώσεων 1992	δρχ.	343.642.417
Ἐναπόδοτες προκαταβολές τήν 31.12.1992	δρχ.	<u>46.882.560</u>
Πραγματικό ὀφειλόμενο υπόλοιπο στά «Ἔργα» τήν 31.12.1992	δρχ.	<u>296.759.857</u>

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΧΡΗΣΗΣ 1992

ΕΣΟΔΑ

Τά πάσης φύσεως ἔσοδα τῆς Α.Ε. κατά τὸ ἔτος 1992 ἀνῆλθαν σὲ 412.381.886 δρχ. Στὸ ποσὸ αὐτὸ περιλαμβάνονται καὶ 93.126.443 δρχ. ποὺ ἀντιστοιχοῦν σὲ δεδουλευμένους τόκους προθεσμιακῶν καταθέσεων καὶ ὁμολόγων ΕΤΒΑ κλπ., μὴ εἰσπραχθέντων τὸ 1992 καὶ εἰσπρακτέων σὲ ἐπόμενα ἔτη κατά τὴν ἐξόφληση τῶν διαφόρων τίτλων. Συνεπῶς τὰ πράγματι εἰσπραχθέντα ἔσοδα ἀνῆλθαν σὲ 319.255.443 δρχ.

ΕΞΟΔΑ

Τά πάσης φύσεως ἔξοδα (δαπάνες) τῆς Α.Ε. διακρίνονται σὲ δύο μεγάλες κατηγορίες, στίς δαπάνες Ἐκπλήρωσης τοῦ σκοποῦ τῆς Α.Ε. καὶ στίς Λειτουργικὲς δαπάνες. Οἱ δαπάνες (ἔξοδα) ἔτους 1992 ἀνῆλθαν σὲ 367.495.633 δρχ. καὶ συνοπτικὰ ἀναλύονται ὡς ἑξῆς:

α/α	Εἶδος ἐξόδου	Ποσό	%
1.	Ἐκπλήρωση σκοποῦ Α.Ε. (ἴδιες ἀνασκαφές κλπ.)	110.599.630	30,08%
2.	Ἐποδοχὲς προσωπικοῦ - Ἐργοδοτικὲς εἰσφορές	115.993.119	31,60%
3.	Ἐποσβέσεις περιουσιακῶν στοιχείων	32.357.189	8,80%
4.	Ἐκπτώσεις βιβλίων - Δωρεὰν βιβλία	26.938.325	7,33%
5.	Φόροι καὶ Τέλη	17.830.047	4,85%
6.	Συντήρηση περιουσίας	11.173.163	3,04%
7.	Ἐμοιβές τρίτων - Συνεργατῶν κλπ. - ΣΟΛ	8.287.231	2,25%
8.	Διάφορες Λειτουργικὲς δαπάνες	<u>44.316.929</u>	<u>12,06%</u>
	ΣΥΝΟΛΟ	367.495.633	100%

Ἐπὶ τὸν πίνακα αὐτὸ προκύπτουν τὰ παρακάτω:

1. Οἱ δαπάνες γιὰ τὴν Ἐκπλήρωση τοῦ σκοποῦ τῆς Α.Ε. ἀνῆλθαν σὲ 30,08% τοῦ συνόλου τῶν ἐξόδων καὶ εἶναι μειωμένες ἔναντι ἐκείνων τοῦ ἔτους 1991 κατά 24.937.885 δρχ. Κατὰ τὸ 1992 λογίσθησαν δαπάνες ἰδίων ἀνασκαφῶν ὕψους 59.636.427 δρχ., ποσὸ ποὺ ἀφορᾷ ὀριστικοποίησιν ἀποδόσεων ἔτους 1991 καὶ 1992, ἔναντι 92.611.310 ποὺ ὀριστικοποιήθησαν τὸ ἔτος 1991. Τὰ ποσὰ αὐτὰ εὐρίσκονται σὲ συ-

νάρτηση με τις προκαταβολές που χορηγήθηκαν κατά τα έτη αυτά. Οί δαπάνες αυτές αποτελούν τὸ ἀποκορύφωμα τῶν προσπαθειῶν τῆς Α.Ε. γιὰ τὸ ἀνασκαφικὸ ἔργο πὸ ἐπιτελεῖται καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ μποροῦν νὰ χαρακτηρισθοῦν σὲ ἰκανὸ βαθμὸ ὡς ἀνελαστικές, μετὴν ἔννοια ὅτι θὰ ἐγκρίνεται κάθε χρόνο πρόγραμμα ἀνασκαφῶν μετὰ ἀπὸ αἰτιολογημένη ἔκθεση-αἴτηση τῶν ἀνασκαφέων, πὸ θὰ συνοδεύεται ἀπὸ προϋπολογισμὸ τῆς ἀπαιτούμενης δαπάνης. Στὶς δαπάνες Ἐκπλήρωσης σκοποῦ θὰ πρέπει νὰ γίνῃ ἰδιαίτερη ἀναφορὰ στὶς οἰκονομικὲς ἐνισχύσεις ἐπιστημονικῶν ἐνώσεων, φιλανθρωπικὲς ἐνισχύσεις κλπ. Οἱ δαπάνες αὐτὲς ὡς ἕνα βαθμὸ πρέπει νὰ ἐπαναξιολογηθοῦν καὶ ὅσο τὸ δυνατό νὰ περιορισθοῦν σὲ ἐκείνες μόνο πὸ ἐπιβάλλονται ἴσως ἀπὸ κάποια σκοπιμότητα (π.χ. προβολὴ ἔθνικῶν θεμάτων).

2. «Ἀποδοχὲς προσωπικοῦ - Ἔργοδοτικὲς εἰσφορές»: Οἱ δαπάνες τοῦ 1992 εἶναι αὐξημένες ἔναντι ἐκείνων τοῦ ἔτους 1991 κατὰ 5.456.436 δρχ. Ἡ αὐξηση αὐτὴ ἀντιπροσωπεύει ποσοστὸ 4,93% ἔναντι τοῦ 1991 καὶ ὀφείλεται κυρίως στὴ φυσιολογικὴ αὐξηση τῶν ἀποδοχῶν τοῦ προσωπικοῦ. Ἔχουν ἀνελαστικὸ χαρακτήρα καὶ κινοῦνται σὲ ἀπολύτως λογικὴ σχέση μετὸ ἐπιτελούμενο ἔργο τῆς Α.Ε.
3. «Ἐκπτώσεις βιβλίων - Δωρεὰν διάθεση βιβλίων»: Τὰ ἔξοδα αὐτὰ ἀφοροῦν χορηγηθεῖσες ἐκπτώσεις καὶ δωρεὰν βιβλία σὲ ἑλληνικὲς καὶ ξένες Βιβλιοθῆκες. Θεωροῦνται καὶ αὐτὲς ὅτι κινοῦνται μέσα στὰ πλαίσια τῶν ὑποχρεώσεων τῆς Α.Ε. γιὰ ἀνταλλαγὲς βιβλίων.
4. «Φόροι καὶ Τέλη»: Περιλαμβάνονται οἱ φόροι τῶν τόκων ἀπὸ τὶς καταθέσεις καὶ ὁ φόρος εἰσοδήματος.
5. «Διάφορες Λειτουργικὲς δαπάνες»: Ἀναφέρονται στὴν πληρωμὴ διαφόρων ποσῶν γιὰ ΔΕΗ, ΟΤΕ, θέρμανση, γραφικὴ ὕλη καὶ τὴν ἐν γένει λειτουργία τῶν γραφείων τῆς Α.Ε.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς κίνησης τῶν ἐπὶ μέρους λογαριασμῶν σὲ συνδυασμὸ πρὸς τὴν ὑποχρέωση τῆς Α.Ε. γιὰ ἐπιστροφή τῶν πιστώσεων τῶν «Ἔργων» στὸ ΥΠΠΟ, μετὰ τὴν ἴδρυση τοῦ νέου φορέα, εἶναι ἐπιβεβλημένη ἡ ἀξιοποίηση τῆς περιουσίας τῆς Α.Ε. προκειμένου νὰ δημιουργηθοῦν σταθερὲς πηγὲς ἐσόδων. Θέλουμε νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι τὸ προσωπικὸ τοῦ Λογιστηρίου καταβάλλει φιλότιμες προσπάθειες γιὰ νὰ ἀνταποκριθεῖ στὸ ἔργο του ὑπὸ τὴν καθοδήγηση καὶ ἐποπτεία τοῦ Προϊσταμένου τοῦ Λογιστηρίου κ. Ἰωάννη Παπαδημητρακόπουλου. Ἐπίσης θὰ ἦταν παράλειψη ἂν δὲν τονιζόταν ἡ συμβολὴ τοῦ Νομικοῦ Συμβούλου τῆς Α.Ε. κ. Νικολάου Λούβαρη στὴν ὑπεράσπιση τῶν συμφερόντων τῆς Α.Ε. καὶ τὴν παροχὴ νομικῆς ἀρωγῆς ἐν γένει στὰ ποικίλα προβλήματα τῆς Α.Ε. Πολύτιμη ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ βοήθεια τῶν Ὀρκωτῶν Λογιστῶν πὸ ἄσκουν τὸν οἰκονομικὸ ἔλεγχο καὶ ἔχουν βοηθήσει σημαντικὰ στὴ διεξαγωγή τοῦ ὅλου ἔργου.

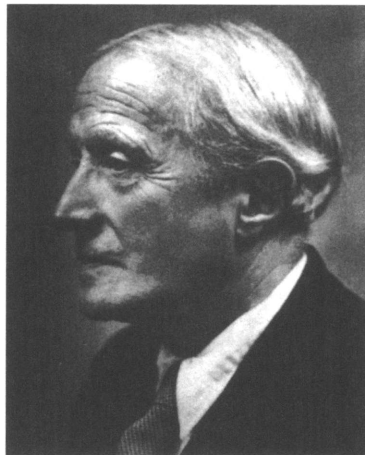
ΠΡΟΤΑΣΗ

Ἀπὸ τὸν ἔλεγχον ποὺ διεξήχθη ἐπιβεβαιώθηκαν τὰ ἀναφερόμενα στὸν Ἰσολογισμό ὑπόλοιπα τῶν λογαριασμῶν, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ὀρθότητα στὴν τήρηση τῶν βιβλίων καὶ στοιχείων. Οἱ πραγματοποιηθεῖσες δαπάνες συνοδεύονται ἀπὸ πλήρη καὶ νόμιμα δικαιολογητικά καὶ κινήθηκαν στὰ πλαίσια τῶν πιστώσεων τοῦ Προϋπολογισμοῦ. Δὲν διαπιστώθηκε καμιά παράλειψη, ἀνωμαλία ἢ διαχειριστικὴ ἀταξία καὶ προτείνουμε τὴν ἀπαλλαγὴ τοῦ Δ.Σ. ἀπὸ κάθε εὐθύνη.

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπὴ

Τάσος Γριτσόπουλος, Ἰφιγένεια Δεκουλάκου,

Ἰορδάνης Δημακόπουλος, Πάντος Πάντος, Γεώργιος Σταϊνχάουερ

ΚΤΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

Σὲ πολυτελὴ τόμον ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία τὸ κλασικὸ ἐγχειρίδιον τοῦ J.D. Beazley (1885-1970) γιὰ τὴν ἀτυκὴ μελανόμορφον κεραμεικίαν, *The Development of Attic Black Figure*. Ἡ νέα ἔκδοσις, σὲ μετάφρασιν τῆς Ἡλέκτρας Ἀνδρεάδου, ἔγινε μὲ τὴν ἄδεια τῆς Διοικούσας Ἐπιτροπῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Καλιφόρνιας ἀπὸ τὴν ἀναθεωρημένην ἔκδοσιν τοῦ ἔργου (1986) ποὺ ἐπιμελήθηκαν ὁ Dietrich von Bothmer καὶ ἡ Mary B. Moore. Τὸ βιβλίον δὲ διατίθεται σὸ μέγαρον τῆς Ἐταιρείας μὲ σημαντικὴν ἔκπτωση γιὰ τοὺς φοιτητὰς καὶ τοὺς ἀρχαιολόγους.

ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΗΣ

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ

ΠΑΓΙΟ ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ		285.314.164
Γήπεδα	171.133.200	
Κτίρια	8.550	
Έγκαταστάσεις κτιρίων	53.832.446	
Μηχανολογικός εξοπλισμός	11.986.813	
Έπιπλα και λοιπός εξοπλισμός	19.384.530	
Βιβλία αποθέματος (έκτος συναλλαγής)	3.000.000	
Βιβλία Βιβλιοθήκης	25.558.884	
Μεταφορικά μέσα	<u>409.741</u>	
ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ		157.262.117
Βιβλία προς διάθεση	115.876.165	
Βιβλία προς διάθεση εκδόσεως 1992	34.642.268	
Βιβλία υπό έκδοση	<u>6.743.684</u>	
ΧΡΕΟΓΡΑΦΑ		1.060.882.826
ΧΡΕΩΣΤΕΣ		107.429.122
ΔΙΑΘΕΣΙΜΑ		208.279.586
Ταμείο	5.538.121	
Καταθέσεις Ταμειυτηρίου και Προθεσμίας	<u>202.741.465</u>	
ΣΥΝΟΛΑ		<u>1.819.167.815</u>

Η ΓΟΗΤΕΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ

Διότι είναι μέγα πραγματικῶς τὸ θέλημα τῆς ἀνασκαφῆς, ὅταν ἐμφανίζονται ἀπροσδόκητα τὰ εὐρήματα καὶ ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὸ ὑπεράνω ἔδαφος εἶναι μεγάλη. Ὑπὸ τὸ ἀδιαφορώτερον κοκκινόχωμα καὶ τὰ κοινότατα λιθάρια καὶ τὴν ἄμμον τόσαι εἰκόνες ἐκπληκτικαί, τόσαι ἰδέαι καὶ τόσαι καλλοναί. Ἐκ τῆς πρώτης τῆς πρώτης ἡμέρας πλέομεν διαρκῶς εἰς πέλαγος εὐδαιμονίας. Ἐπετύχομεν ἐκεῖ εἰς μίαν γωνίαν στρῶμα ἀπὸ κοῦκλες πλουσιώτατον. Τὴν ἐπομένην τὰ εὐρήματα εἶναι ἀραιὰ καὶ μετ' ὀλίγον παύουν ἐντελῶς. Ἀλλὰ δὲν βλέπτει τὸ χθесινὸν κέρδος εἶναι μέγα ἐφόδιον. Τὴν τρίτην ἡμέραν φωναὶ ἀγαλλιᾶσεως τῶν ἐργατῶν μὲ καλοῦν νὰ ἴδω νέον εὐτύχημα: τρεῖς μικρὰς εἰκόνας θεᾶς καθήμενης μεταξὺ τῶν ριζῶν πρίνων καὶ ὑπὸ τὸν ἀποκυλισθέντα βράχον. Ἐρευνῶνται μετὰ τοῦτο αἱ ῥωγαὶ καὶ τὰ μεταξὺ τῶν βράχων διαστήματα μὲ πᾶσαν προσοχὴν. Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ

31ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1992

ΠΑΘΗΤΙΚΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ		1.090.984.315
Ύφιστάμενο κατά την 1.1.1992	1.046.098.062	
ΎΑποτελέσματα χρήσεως 1992	<u>44.886.253</u>	
ΑΠΟΘΕΜΑΤΙΚΟ		145.761.113
Διαφορά άποτιμώσεως χρεογράφων		
ΠΙΣΤΩΤΕΣ		8.624.894
Έλληνικό Δημόσιο - ΎΟφειλόμενοι φόροι ΦΜΥ/ΦΕΠ	1.956.174	
ΎΑσφαλιστικοί ΎΟργανισμοί - ΙΚΑ	5.071.300	
ΎΕγγυήσεις μισθωμάτων ακινήτων	<u>1.597.420</u>	
ΠΙΣΤΩΣΕΙΣ ΕΡΓΩΝ		573.797.493

1.819.167.815

εύρίσκεται κάτι. Τοῦ λοιποῦ ἀποκαλύπτονται στρώματα θυσιῶν μὲ πλῆθος ὀστράκων, ἀγγείων ἀναθηματικῶν, λύχνων. «Εἶναι βωμὸς» ἐπιλέγει ὁ ἀρχαιολογικώτερος τῶν ἐργατῶν. Τὰ ὄστρακα μεταφέρονται πρὸς καθαρισμόν εἰς τὴν ἐρατεινὴν πηγὴν καὶ ἐκεῖ πρὸς μελέτην καὶ ἀναπαράστασιν τῆς ἀρχαίας λατρείας τοποθετοῦνται αἱ σημαντικώτεροι κόραι.

... καὶ ἐν ὕδασι κόσμια ταῦτα
 ὕμνων, ὦ κοῦραι, μυρία τεγγόμενα,

ὡς εἶπεν ὁ ἀρχαῖος ἐπιγραμματοποιός. Ἡ ὅταν ὁ ἥλιος καίη, μεταφέρεται ὁ θησαυρὸς εἰς τοὺς παρακειμένους εὐσκίους τόπους. Ποῖαν τότε δὲν προσλαμβάνει ζωὴν καὶ χάριν ἡ ἐρημικὴ ἐλληνικὴ γωνία;

ΚΩΝ. ΡΩΜΑΙΟΣ
 (ΑΔ 6, 1920/21, 62-63)

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

ΕΞΟΔΑ

ΔΑΠΑΝΕΣ ΕΚΠΛΗΡΩΣΕΩΣ ΣΚΟΠΟΥ

Άνασκαφές Άρχαιολογικής Έταιρείας	59.636.427	
Άνασκαφές από Έπιχορηγήσεις Ειδικού σκοπού	5.198.188	
Δημοσιεύσεις άνασκαφών	20.219.948	
Άπαλλοτριώσεις άγρών	2.254.887	
Ύποτροφίες	947.992	
Οικονομικές ένισχύσεις Φιλανθρωπικού και Έπιστημονικού σκοπού	<u>22.342.188</u>	110.599.630
Άποδοχές προσωπικού	91.798.505	
Έργοδοτικές εισφορές	24.194.614	
Άποσβέσεις	32.357.189	
Φόροι και Τέλη	17.830.047	
Γενικά Έξοδα	<u>90.715.648</u>	<u>256.896.003</u>
		367.495.633
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΧΡΗΣΕΩΣ 1992		44.886.253

ΣΥΝΟΛΑ

412.381.886

Άθήναι,

Ό Πρόεδρος
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΔΟΝΤΑΣ

Ό Γενικός Γραμματεύς
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ

ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟ ΕΛΕΓΧΟΥ ΟΡΚΩΤΟΥ ΛΟΓΙΣΤΟΥ

Έλέγξαμε τις άνωτέρω Οικονομικές Καταστάσεις της Άρχαιολογικής Έταιρείας, οι όποιες προκύπτουν από τα τηρηθέντα βιβλία και στοιχεία, της χρήσεως που έληξε στις 31.12.1992, τα όποια τέθηκαν υπόψη μας. Ό έλεγχός μας έγινε σύμφωνα με τις έλεγκτικές διαδικασίες που κρίναμε κατάλληλες βάσει των άρχων και κανόνων έλεγκτικής που άκολουθεί το Σώμα Όρκωτών Λογιστών. Έλήφθησαν υπόψη οι διατάξεις του «Όργανισμού» και του «Όικονομικού Κανονισμού» της Άρχαιολογικής Έταιρείας. Μας δόθηκαν οι άναγκαίες για τον έλεγχο πληροφορίες και έπεξηγήσεις που ζητήσαμε. Σχετική Έκθεση με τις παρατηρήσεις από τον έλεγχο των άνωτέρω Οικονομικών Καταστάσεων δά διαβιβάσει στη Διοίκηση της Άρχαιολογικής Έταιρείας.

Άθήναι, 30 Άπριλίου 1993

Ό Όρκωτός Λογιστής
ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΓΡΗΓ. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΧΡΗΣΕΩΣ 1992

ΕΣΟΔΑ

1. Μισθώματα ακινήτων	39.479.773
2. Μισθώματα αιδουσών	1.393.760
3. Αΐδουσα Διαλέξεων-Δεξιώσεων	2.249.520
4. Σκολή Διδασκαλίας τής 'Ιστορίας τής Τέχνης	2.926.000
5. Δωρεές διαφόρων	20.542.793
6. 'Επιχορηγήσεις Κρατικές	15.700.000
7. 'Επιχορηγήσεις Ειδικού σκοπού	15.277.787
8. Συνδρομές εταίρων	228.000
9. 'Αρχειο Ύβυκος	44.080
10. Τόκοι καταθέσεων	70.311.926
11. Τόκοι όμολόγων ΕΤΒΑ	53.236.889
12. Μερίσματα μετοχών ΕΕΕΧ	90.000.000
13. Μερίσματα μετοχών ΕΤΕ	15.464.526
14. Τοκομερίδια χρεογράφων	1.912.725
15. Τόκοι όμολόγων ρήτρας ECU	42.338.176
16. Τόκοι όμολόγων ρήτρας DEM	2.759.322
17. Τόκοι από πιστώσεις ανασκαφών	636.009
18. Μικτά έσοδα πωλήσεως βιβλίων	1.984.525
19. Έσοδα - Πωλήσεις άποσβεσθέντων ακινήτων	32.999.550
20. Διάφορα έσοδα	2.896.525
	<u>412.381.886</u>

31 Δεκεμβρίου 1992

Ο Προϊστάμενος του Λογιστηρίου
ΙΩΑΝΝΗΣ Χ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Μετά την ανάγνωση τής Έκθεσης τής Έξελεγκτικής Έπιτροπείας, ο Πρόεδρος τής Συνέλευσης κάλεσε τους εταίρους να ειπουν τις τυχόν παρατηρήσεις τους επί τής έν γένει διαχειρίσεως των πραγμάτων τής Έταιρείας κατά τὸ 1992.

Πρώτος έλαβε τὸν λόγο ὁ κ. Δανιήλ, ὁ ὁποῖος ἀνακοίνωσε ὅτι κατά τὸ 1992 ἀπεβίωσε ἡ εταῖρος Καλλιόπη Μουσιοπούλου Παπαθανάση καὶ ζήτησε νὰ τηρηθεῖ ἐνὸς λεπτοῦ σιγῆ στὴ μνήμη ὄλων τῶν ἀποθανόντων εταίρων.

Στὴ συνέχεια μίλησε ὁ κ. Καλλίας, ὁ ὁποῖος εἶπε τὰ ἐξῆς: «Τὸ ἔργο τής Ἀρχαιολογικῆς Έταιρείας εἶναι πάντοτε ἀξιόλογο. Θέλω ὁμως νὰ ἐξάρω ἀκόμη μιὰ φορὰ τὴν καθιέρωση τῶν μαθημάτων Ἱστορίας τής Τέχνης καὶ τὴν ἔκδοση τοῦ Μέντορος, τοῦ τριμηνιαίου Δελτίου τής Ἀρχαιολογικῆς Έταιρείας, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ καὶ τὸν μόνο οὐσιαστικὸ τρόπο συνεχοῦς ἐνημερώσεως τῶν εταίρων γιὰ τὸ ἐπιτελού-

μενο έργο. 'Αλλά ή 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία δέν είναι ένας κοινός 'Οργανισμός ή ένα άπλό Σωματείο ή 'Ιδρυμα. 'Ο άείμνηστος 'Αναστάσιος 'Ορλάνδος τήν όνόμαζε 'έθνικό καθίδρυμα' και έγώ δέν διστάζω νά τήν όνομάσω 'έθνικό θεσμό'. 'Επομένως δέν είναι άρκετή προσφορά τών έταίρων στο έργο της ή συμμετοχή στη Γενική Συνέλευση πού έγκρίνει τόν 'Ισολογισμό και τή Διαχείριση. Γι' αυτό προτείνω νά καθιερωθεί μία δεύτερη Συνέλευση τò φθινόπωρο, στην όποία νά γίνονται συζητήσεις και προτάσεις πού νά βοηθοϋν τόν προγραμματισμό άπό τò Συμβούλιο. Δέν θά πρότεινα νά λαμβάνονται και άποφάσεις, γιατί αυτές θά στεροϋσαν τò Συμβούλιο άπό τήν άπαραίτητη εύελιξία».

Τò δεύτερο θέμα πού ανέπτυξε ó κ. Καλλίας αναφέρεται στην ίδια αίτερη σημασία τής άρχαιολογίας στην 'Ελλάδα. Είπε: «'Η πατρίδα μας, στην άμιλλα μεταξύ τών 'Εθνών, δέν έχει τή δυνατότητα νά επιδιώξει προβάδισμα ούτε στη βιομηχανική ανάπτυξη, ούτε στην έπιστημονική έρευνα, ούτε σε κανέναν άλλο τομέα. 'Εχει μόνο στην άρχαιολογία. Σ' αυτήν, λόγω τών άρχαιολογικών θησαυρών, τής στάθμης τών άρχαιολόγων μας και τού διεθνούς ένδιαφέροντος μπορεί νά επιτύχει παγκόσμιο προβάδισμα, μπορεί νά καταστήσει τήν 'Αθήνα άρχαιολογική πρωτεύουσα τού κόσμου. Οί ένδοξες έλληνικές άρχαιότητες θά συμβάλουν άκόμη και στην αίώνια διατήρηση τής έθνικης μας ταυτότητας, όταν ή 'Ελλάδα θά έχει ένσωματωθεί μέσα στόν εύρύτερο χώρο τής Εϋρώπης».

Πρέπει ή 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία, χωρίς βέβαια πρόωρες τυμπανοκρουσίες, νά προγραμματίσει μία συστηματική προσπάθεια πού νά ξεελιχθεί σε καμπάνια για νά στραφεί ή προσοχή τής Πολιτείας. Νά λείπει ή διεκδίκηση πέντε θέσεων άρχαιολόγων και δεκαπέντε φυλάκων πού ζητάει ó φτωχός συγγενής. Νά περιληφθεί ή άρχαιολογία στην έθνική στρατηγική. Νά διατεθοϋν άνάλογες πιστώσεις. Νά έξασφαλισθεί ή διαφύλαξη, ή μελέτη και ή προβολή τών άρχαιοτήτων.

Μέσα στο πλαίσιο αυτής τής έκστρατείας νομίζω ότι έντάσσονται και οι ακόλουθες πρωτοβουλίες: α) 'Από τήν 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία ή έκδοση μίας ιστορίας τού συνόλου τών άρχαιολογικών άνασκαφών άπό τήν ίδρυση τού 'Ελληνικού Κράτους έως σήμερα. Τών άνασκαφών πού έγιναν άπό τò Κράτος, τήν 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία και τις ξένες 'Αρχαιολογικές Σχολές. 'Η έκδοση μπορεί νά ακολουθησει σύστημα θεματικό, χρονολογικό ή άλφαβητικό. 'Οποσδήποτε θά άποτελέσει και άπογραφή τού συνόλου τών έλληνικών άρχαιολογικών θησαυρών πού έχουν μέχρι σήμερα άποκαλυφθεί. Στη συνέχεια τò έργο νά μεταφρασθεί και σε μία διεθνή γλώσσα. Θα συμβάλει στην προβολή τής 'Ελλάδος, αλλά και στην πληρέστερη αϋτογνωσία. Θα δώσει εύκαιρία προσφοράς και άπασχολήσεως σε αριθμό 'Ελλήνων άρχαιολόγων. β) 'Από τò Κράτος νά ιδρυθεί Διεθνές 'Αρχαιολογικό 'Ινστιτούτο προσαρτημένο στην 'Ακαδημία 'Αθηνών και στελεχω-

μένο από τους πιο διακεκριμένους καθηγητές όλων των Πανεπιστημίων μας. Στο Ίνστιτούτο να διδάσκουν και οι μεγαλύτεροι αρχαιολόγοι του κόσμου σε κάθε κλάδο της αρχαιολογίας. Ταιριάζει στην Αθήνα, ως αρχαιολογική πρωτεύουσα του κόσμου, το πτυχίο και το διδακτορικό δίπλωμα του 'Αρχαιολογικού Ίνστιτούτου της να αποτελούν σημαντικό τίτλο σπουδών».

Για το ζήτημα της έκθεσης ελληνικών αρχαιοτήτων στο 'Εξωτερικό ο κ. Καλλιίας είπε: «Η μεταφορά στο 'Εξωτερικό γλυπτών αριστουργημάτων αναμφισβήτητα προβάλλει την Ελλάδα. Άλλα αποτελεσι τεράστιο κίνδυνο. Κίνδυνο απώλειας, καταστροφής ή τουλάχιστον φθοράς στην πορεία του χρόνου. Άς αναλογισθούμε τους κινδύνους τους οποίους θα διατρέξουν και τις φθορές τις οποίες θα ύποστούν αιώνας άξιας μοναδικά αριστουργήματα. Γι' αυτό είναι εύλογη ή αντίδραση των αρχαιολόγων, αλλά και όλων των φωτισμένων φίλων της αρχαιότητας και της τέχνης, για την εξαγωγή στο 'Εξωτερικό και έκθεση γλυπτών αριστουργημάτων έστω και για την επιδίωξη σημαντικών, αλλά περιστασιακών έθνικων έπιτευγμάτων από τις εκάστοτε Κυβερνήσεις. Νομίζω ότι λύση θα αποτελούσε ή εξαγωγή και έκθεση στο 'Εξωτερικό από τα μοναδικά γλυπτά μόνον αντιγράφων, των οποίων ή ακρίβεια να βεβαιώνεται από Διεθνή 'Επιτροπή διορισμένη από την UNESCO. 'Η ίδια 'Επιτροπή να βεβαιώνει ότι το πρωτότυπο βρίσκεται στο τάδε μουσειό. 'Η ρύθμιση πρέπει να επιδιωχθεί με διεθνή συμφωνία. Έτσι και τα αρχαία μας θα σωθούν και οι έθνικες επιδιώξεις θα ικανοποιούνται».

Ο κ. Καλλιίας αναφέρθηκε και στο ζήτημα της διεκδίκησης των ελληνικών αρχαιοτήτων που έχουν άρπαγεί στο παρελθόν από ξένους. Ύπενθύμισε την έκκλησή του, όταν το 1959 ως Ύπουργός της Δικαιοσύνης είχε κηρύξει την έναρξη του 48ου Συνεδρίου της «Διεθνούς Φιλολογικής και Καλλιτεχνικής Ένώσεως». Είχε προτείνει τότε, για να είναι πραγματοποιήσιμη ή αναζήτηση, να περιορισθεί μόνο στα αριστουργήματα, τα οποία αποτελούν βασικά γνωρίσματα όλόκληρων περιόδων έθνικου πολιτισμού. Φυσικά κατόπιν διεθνούς συμφωνίας. Το Συνέδριο εκείνο απέφυγε να λάβει θέση αν και έδωσε τεράστια διεθνή δημοσιότητα στον έναρκτήριο λόγο του κ. Καλλιία, ο οποίος, μιλώντας τώρα στη Συνέλευση, πρόσθεσε ότι σήμερα θα έπρεπε να επιδιωχθεί να λάβει ή UNESCO μία τέτοια πρωτοβουλία.

Στη συνέχεια ο κ. Καλλιίας ζήτησε τη συνδρομή της 'Αρχαιολογικής 'Εταιρείας σε δύο θέματα που άφορούν την Εύβοια. Είπε: «Να μου συγχωρηθεί να αναφερθώ στα προβλήματα της ιδιαίτερας πατρίδος μου, της Χαλκίδας, και της κάποτε εκλογικής μου περιφέρειας, της Εύβοιας. Πρέπει να ιδρυθεί στη Χαλκίδα 'Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και να ληφθεί μέριμνα για τη διάσωση των βυζαντινών και των μεσαιωνικών αρχαιοτήτων. Οι λεπτομέρειες ύπάρχουν σε δύο κείμενα των οποίων καταθέτω αντίγραφα: α) Σε έρώτηση του βουλευτή κ. 'Ορέστη Παπαστρατή μέσω της Βουλής και β) Σε ύπόμνημα

του βουλευτή κ. Λευτέρη Παπαγεωργόπουλου προς την αρμόδια 'Υπουργό. 'Επίσης να βοηθήσει και ή 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία με κατάλληλα διαβήματά της να περισωθούν και να προβληθούν τὰ πανάρχαια εὐρήματα (ἴσως ἡλικίας μεγαλύτερας και τῶν 100.000 ἐτῶν) τῆς Νέας 'Αρτάκης. 'Ανακαλύφθηκαν και ἀποκαλύφθηκαν ἀπὸ τὸν ἀξιοθαύμαστο ζῆλο τῆς κ. Εὔης Σαραντέα Μίχα, ἡ ὁποία δὲν εἶναι κὰν ἀρχαιολόγος. Λεπτομέρειες ὑπάρχουν στὸ 'Πανευβοϊκὸ Βῆμα' τῆς 15 'Απριλίου 1993».

Ὁ κ. Καλλιὰς κατέληξε μὲ τὰ ἐξῆς: «Εἶμαι ἀπὸ τὰ παλαιότερα μέλη τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας και ἔχω τὸ δυσμενὲς προνόμιο νὰ εἶμαι ἴσως ὁ πρεσβύτερος ἀπὸ ὄλους τοὺς ἐταίρους. Δὲν γνωρίζω ἐπομένως σὲ πόσες ἄλλες Συνελεύσεις θὰ μπορέσω νὰ λάβω μέρος. Γι' αὐτὸ ἐπωφελοῦμαι ἀπὸ τὴ σημερινὴ εὐκαιρία γιὰ νὰ ἀπευθύνω πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἀρχαιολόγους χαιρετισμὸ ἐμπιστοσύνης, ἐκτιμῆσεως και ἀγάπης. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουν κορυφαῖοι σὲ ὄλες τὶς ἐποχές. 'Αλλὰ και ἡ γενικὴ στάθμη εἶναι πολὺ ἱκανοποιητικὴ. Τὸ ἔργο τους εἶναι ἀληθινὴ ἱεραποστολή. Διαφωτίζουν περιόδους τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας και ἀνακαλύπτουν, ἀποκαλύπτουν, καταγράφουν, ἐρμηνεύουν και προβάλλουν τοὺς θησαυροὺς τῆς τέχνης τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Συμβάλλουν στὴν αὐτογνωσία μας και θεμελιώνουν τὴν ὑπερηφάνειά μας».

Μετὰ τὸν κ. Καλλιὰς μίλησε ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς ὁ ὁποῖος εὐχαρίστησε τὸν κ. Δανιὴλ γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον του και τὴν ἐνημέρωση τοῦ Συμβουλίου. Στὸν κ. Καλλιὰς εἶπε ὅτι συμφωνεῖ ὡς πρὸς τὴν τέλεση ἄτυπης Γενικῆς Συνέλευσης κατὰ μῆνα Ὀκτώβριο γιὰ τὴ συζήτηση γενικότερων θεμάτων μεταξὺ τῶν ἐταίρων και ὅτι θὰ τὸ θέσει ὡς θέμα στὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο· ὅτι προτάθηκε ἐγγράφως στὴν Ἵπουργὸ Πολιτισμοῦ κυρία Ψαρούδα Μπενάκη ἡ ἔκδοση, ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὴν Ἵρχαιολογικὴ Ἵπηρεσία, ξενόφωνου ἐτήσιου ἀρχαιολογικοῦ περιοδικοῦ μὲ τὸ ὁποῖο θὰ συνοψιζόταν ἡ ἀρχαιολογικὴ δραστηριότητα σὲ ὀλόκληρο τὸν ἐλληνικὸ χῶρο. Τὸ περιοδικὸ αὐτὸ θὰ παρουσίαζε κατὰ τὸν πρέποντα τρόπο τὰ νέα εὐρήματα, ἀναθεωρήσεις ἀπόψεων γιὰ παλαιὰ, και θὰ ἀποτελοῦσε ὄργανο ἄμεσης ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς ἐπιστήμονες ὄλου τοῦ κόσμου, ἀρχαιολόγους και ἱστορικούς, οἱ ὁποῖοι πληροφοροῦνται ὀ,τιδήποτε συμβαίνει στὴν ἐλληνικὴ ἀρχαιολογία καθυστερημένα και ἀπὸ ἀνεπαρκῆ συμπλήματα. Ἡ Ἵπουργὸς ἀρνήθηκε, προφορικὰ, τὴ συνεργασία πὸυ προτάθηκε, τὸ Συμβούλιο ὄμως θεωρεῖ σκόπιμη τὴν ἴδρυση τοῦ περιοδικοῦ και ἐλπίζει νὰ τὴν πραγματοποιήσει. Γιὰ τὶς ἐκθέσεις στὸ Ἐξωτερικὸ ἡ γνώμη τῆς πλειονότητος τῶν ἐταίρων εἶναι ρητῶς ἀρνητικὴ ὄπως και ἡ δικὴ του. Ἡ πρόταση γιὰ ἀποστολὴ ἀντιγράφων εἶναι ὄρθη και θὰ ἔλυνε πολλὰ προβλήματα. Ἡ ἀναζήτηση τῶν ἀρχαίων πὸυ ἔχουν διαρπαγεῖ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα διέπεται τῶρα ἀπὸ τὴ νομοθεσία τῆς ΕΟΚ. Περιμένουμε τὴ δημοσίευσή της. Ἡ ἀπογραφή τῶν ἀρχαίων μας, κυρίως τῶν ἀκινήτων, ἔπρεπε νὰ εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ τὸν 19ο αἰ. Ἡ Ἵταιρεία, καθυστερημένα, συντάσσει

τὸ *Ἀρχεῖο τῶν Μνημείων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀττικῆς* τοῦ ὁποίου κυκλοφορήθηκε ὁ πρῶτος τόμος. Ἐπέκτασή του καὶ σὲ ἄλλες περιοχές τῆς Ἑλλάδος εἶναι μεγάλο ἐγχείρημα πού χρειάζεται τὴ βοήθεια τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας. Ἡ Ἐταιρεία εὐχαρίστως προσφέρει τὴν ἐπιστημονικὴ τῆς βοήθεια. Ὡς πρὸς τὰ προϊστορικὰ ἐργαλεῖα πού βρέθηκαν στὴν Ἀρτάκη, εἶναι ἀρμοδιότητα τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Χαλκίδος, ἡ ὁποία διευθύνεται μάλιστα ἀπὸ τὴν ἐταῖρο κ. Σακελλαράκη, εἰδικευμένη στὴν προϊστορικὴ ἀρχαιολογία. Ἀναγκαῖα εἶναι ἐξ ἄλλου ἡ ἴδρυση Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων στὴ Χαλκίδα. Ἡ Εὐβοία εἶναι γεμάτη ἀπὸ μεσαιωνικὰ μνημεῖα καὶ ἡ νέα Ἐφορεία θὰ πρόσφερε ὑπηρεσίες σημαντικές. Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς εὐχαρίστησε ἀκόμη τὸν κ. Καλλία γιὰ τὸ συνεχές, θερμὸ καὶ ἔμπρακτο ἐνδιαφέρον του γιὰ τὰ μνημεῖα τοῦ τόπου καὶ γιὰ τοὺς καλοῦς λόγους ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων.

Μετὰ τὶς διευκρινήσεις τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως ἔλαβε τὸν λόγο ὁ κ. *Ἰακωβίδης* ὁ ὁποῖος συνεχάρη τὸν κ. Καλλία γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὶς προτάσεις του, ἀλλὰ παρατήρησε ὅτι ὅλα τὰ ἀρχαῖα ἀνήκουν στὸ Κράτος καὶ ὁ μόνος ἀρμόδιος γιὰ νὰ τὰ προστατεύει καὶ διαχειρίζεται εἶναι ἡ Κρατικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία. Συμφωνεῖ γιὰ τὴ μεγάλη χρησιμότητα καταλόγου ἀνασκαφῶν τῆς Ἐταιρείας καὶ θεωρεῖ ὅτι ὁ ἤδη δημοσιευμένος στὸ Λεύκωμα τῆς *Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος* 1937 μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει τὴ βάση γιὰ μελλοντικὴ συμπλήρωση. Ἐπίσης ἀνακοίνωσε ὅτι κατὰ τὶς ἐργασίες τοῦ πρόσφατου Συνεδρίου Ἀκαδημιῶν τῆς Εὐρώπης, πού συνήλθε στὴν Ἰσπανία καὶ στὸ ὁποῖο ἔλαβε ὁ ἴδιος μέρος ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, διαπιστώθηκε ὅτι δὲν ὑπάρχει στὴν Εὐρώπη κανένας μηχανισμὸς προστασίας τῶν μνημείων. Ἐκεῖνος ἔδωσε ὡς δεῖγμα ὀργάνωσης σύντομη περιγραφή τοῦ ἐλληνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Νόμου καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας καὶ μερικοὶ σύνεδροι ζήτησαν ἀντίγραφο τῶν σημειώσεών του. Στὸ τέλος πάντως τοὺς κατέστησε προσεκτικούς γιὰ τὶς ὀλέθριες συνέπειες τῆς ὀδηγίας τῆς ΕΟΚ πού ἀφορᾷ τὴν ἐλεύθερη καὶ ἀνεξέλεγκτη διακίνηση ἔργων πολιτιστικῆς κληρονομιάς.

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς συμφώνησε μὲ τὴν πρόταση σύνταξης καταλόγου τῶν ἐλληνικῶν ἀνασκαφῶν καὶ ὑπενθύμισε τὴ σχετικὰ πρόσφατη δημοσίευση (1987) πλήρους καταλόγου τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, πληρέστερου κατὰ 50 ὀλόκληρα χρόνια τοῦ καταλόγου τοῦ Γεωργίου Οἰκονόμου, καὶ πλήρους βιβλιογραφίας στὴν *Ἱστορία* τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Παρατήρησε ὅμως ὅτι ἓνα νέο, ἀνεξάρτητο δημοσίευμα θὰ πρέπει νὰ συμπεριλάβει καὶ τὶς ἐργασίες τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, καὶ αὐτὸ ἀπαιτεῖ ἐργασία μεγάλης ἔκτασης.

Ὁ κ. *Δανιὴλ* συνεχάρη τὴν Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπεῖα γιὰ τὴν ἄρτια καὶ σαφὴ παρουσίαση τῆς ἔκθεσης καὶ ζήτησε νὰ προαποστέλλεται ὁ Ἴσολογισμὸς στοὺς ἐταίρους γιὰ νὰ ὑπάρχει δυνατότητα μελέτης του.

Ὁ Γενικός Γραμματεὺς ἀπάντησε ὅτι γιὰ τεχνικοὺς λόγους εἶναι δύσκολη ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ἴσολογισμοῦ μαζί μὲ τὴν πρόσκληση γιὰ τὴ Συνέλευση, ὅπως δὴποτε τὸ Συμβούλιο τηρεῖ πάντοτε τὰ ὀριζόμενα ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 33 τοῦ Ὄργανισμοῦ τῆς Ἑταιρείας.

Μετὰ τὸ τέλος τῆς συζήτησης ὁ Πρόεδρος τῆς Συνέλευσης κάλεσε τὴ Συνέλευση νὰ ἐγκρίνει ἢ νὰ ἀπορρίψει τὴ διαχείριση τοῦ 1992 καὶ νὰ ἀπαλλάξει τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου ἀπὸ τὶς εὐθύνες τους. Ἡ Συνέλευση ἐνέκρινε παμψηφεί τὴ Διαχείριση τοῦ 1992 καὶ ἡ Συνεδρία ἔληξε περὶ τὶς 11.30 π.μ.

Ὁ Πρόεδρος
ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΚΟΚΚΟΛΙΑΔΗΣ

Ὁ Ἀντιπρόεδρος
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΚΡΙΤΖΑΣ

Ἡ Α΄ Γραμματεὺς
ΜΑΡΙΑ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ ΓΚΟΦΑ

Ἡ Β΄ Γραμματεὺς
ΑΣΠΑΣΙΑ ΝΤΙΝΑ

Ἡ αἴθουσα διαλέξεων
καὶ συνελεύσεων
τοῦ παλαιοῦ μεγάρου
τῆς Ἑταιρείας.
Στὸ βᾶθος
τὰ ἐκμαγεῖα τῶν ἀγαλμάτων
τῆς Ἀφροδίτης τῆς Μήλου
καὶ τῆς Ἀρτέμιδος
τῶν Βερσαλλιών
(βλ. σελ. 116).

ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ

ΛΕΑΝΔΡΟΣ ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ (1921 - 20 Ἀπριλίου 1993)

*Τῶν ὁσίων ἀνδρῶν
Ἠλύσιον τὸ τέλος**

Τὸν Λεάνδρου Βρανούση γνώρισα ὡς φοιτητῆς τὸ 1952 καὶ εἶχα τὴν τύχη νὰ συνεργαστῶ μαζί του κατὰ τὸ διάστημα 1958-1959, ὅταν μαζί μὲ τὸν Μενέλαο Τουρτόγλου ἀναλάβουμε, καὶ οἱ τρεῖς, τὴν κατάταξη τοῦ Ἀρχείου τῶν ἐγγράφων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἡ ὀργάνωση τοῦ Ἀρχείου ὑπῆρξε ἔργο σημαντικὸ πὸ ἐπὶ 35 χρόνια ἀποδίδει πολύτιμους καρπούς. Ἡ διαδικασία τῆς κατάταξης τῶν ἐγγράφων ἦταν ἀλησμόνητη μαθητεία κοντὰ στοὺς δύο ὄριμους ἐπιστήμονες.

Ἡ παρουσία τοῦ Λεάνδρου Βρανούση στὴν Ἑταιρεία ὑπῆρξε εὐεργετικὴ καὶ τοῦ χρεωστοῦμε εὐγνωμοσύνη. Τὸ πραγματικὸ τοῦ ἔργο ὅμως, τὸ ἱστορικὸ, εἶναι ἡ μεγάλη του προσφορὰ πρὸς τὸν τόπο, τὸ ὁποῖο ὅλοι οἱ Ἕλληνες, εὐτυχῶς, τὸ ἀναγνωρίζουν.

Ἀπὸ πολὺ νέος ἔδειξε τὴν ἔμπρακτη ἀγάπη του γιὰ τὴν πατρίδα μετέχοντας στὴν ἀντίσταση ἐναντίον τῶν κατακτητῶν. Οἱ νεανικὲς του λόγιες ἐκδηλώσεις ὑπῆρξαν ποιητικὲς, γρήγορα ὅμως

* Ἀπὸ πάπυρο τοῦ 3ου μ.Χ. αἱ.

στράφηκε πρὸς τὴ μελέτη τοῦ νεώτερου ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του, τῆς Ἡπείρου. Ἡ πρώτη του μελέτη, τὸ 1948, ἔχει τὸν τίτλο *Συμβολὴ στὴν ἔρευνα γιὰ τὰ τραγούδια τοῦ Ρήγα καὶ τῶν μιμητῶν του*. Εἶναι ἡ ἀπαρχὴ τῶν μελετῶν του τῶν ἀφιερωμένων στὸν Ρήγα Φεραῖο. Τὸ 1952 ἐκδόθηκε τὸ πρῶτο του βιβλίο γιὰ τὸ ἔργο καὶ τὴ μορφή τοῦ διδασκάλου τοῦ Γένους Ἀθανασίου Ψαλίδα, καὶ ἓνα χρόνο ἀργότερα, τὸ 1953, ἐκδίδεται στὴ «Βασικὴ Βιβλιοθήκη» ὁ *Ρήγας*, θεμελιώδης μελέτη γιὰ τὸν Ἔθνομάρτυρα.

Καὶ τὰ ἄλλα ἔργα τοῦ Λεάνδρου Βρανούση ἀφοροῦσαν θέματα τῆς λογοτεχνίας μας, ὅπως τὸ ἔργο τοῦ Βηλαρᾶ, τοῦ Χριστόπουλου, τοῦ Κρυστάλλη καὶ τοῦ Χρηστοβασίλη, καὶ τῆς ἱστορίας μας κατὰ τὴν τουρκοκρατία. Τὸ 1957 νέο ἔργο, *Ρήγας Βελεστινλῆς*, τὸ 1959 ὁ *Κοραῆς*, τὸ 1962 τὰ *Χρονικὰ τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τουρκοκρατούμενης Ἡπείρου*, τὸ 1968 τὰ *Ἱστορικὰ καὶ τοπογραφικὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ Κάστρου τῶν Ἰωαννίνων*.

Μία ἀπὸ τὶς τελευταῖες μελέτες του, ποὺ ἔχει τὸν τίτλο «Ἡ σημαία, τὸ ἔθνος καὶ ἡ σφραγίδα τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας τοῦ Ρήγα» (*Δελτίο Ἑραλδικῆς καὶ Γενεαλογικῆς Ἑταιρείας Ἑλλάδος* 8, 1992, 347-388), δείχνει τὴ γραμμὴ ποὺ ἀκολούθησε στὴν πλούσια πνευματικὴ ζωὴ του.

Ἡ ἑλληνικὴ ἐπιγραφικὴ τοῦ ὀφείλει τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ βιβλίου γιὰ τὰ χαράγματα τοῦ Παρθενῶνος (*Τὰ Χαράγματα τοῦ Παρθενῶνος*, ὑπὸ Α.Κ. Ὀρλάνδου, τῆ συνεργασία Λ. Βρανούση, Ἀθῆναι 1973). Βασισμένος στὰ ἀπόγραφα τοῦ Ὀρλάνδου καὶ στὶς παλαιᾶς δημοσιεύσεις τοῦ Πιττάκη, τοῦ ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου καὶ ἄλλων ἔδωσε πλήρη ἔκδοση, μὲ διεξοδικὴ εἰσαγωγὴ καὶ ἱστορικὸ ὑπόμνημα, τῶν 234 χαραγμάτων τῆς παλαιοχριστιανικῆς καὶ βυζαντινῆς ἐποχῆς ποὺ βρίσκονται ἐπάνω στοὺς τοίχους καὶ τὰ μέλη τοῦ Παρθενῶνα.

Ὁ Λεάνδρος Βρανούσης ὑπῆρξε ἐταῖρος ἀπὸ τοῦ 1974 καὶ ἡ παρουσία του στὶς Συνελεύσεις καὶ τὶς ἐκδηλώσεις τῆς Ἑταιρείας ἦταν συνεχῆς. Ὑπῆρξε μεγάλος ἐρευνητὴς τῆς νεώτερης ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔδωσε φωνὴ καὶ ὑπόσταση σὲ μορφὲς λησμονημένες. Ὅσοι τὸν γνώρισαν αἰσθάνονται τὴ λύπη γιὰ τὸν χαμὸ ἐνὸς ἀγαπητοῦ φίλου.

Β.Χ.Π.

ΤΟ ΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΕΙΟ ΤΗΣ ΑΙΓΙΝΑΣ

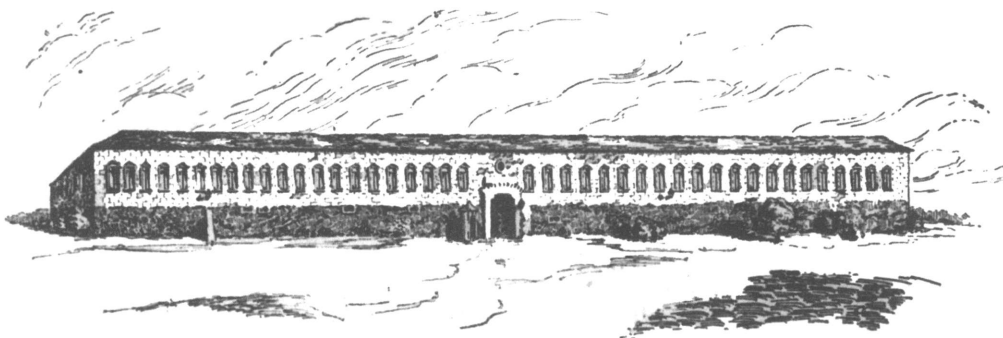
«Τὸ φιλανθρωπικὸν τοῦτο κατάστημα ἐσυστήθη παρὰ τοῦ μακαρίτου Κυβερνήτου κατὰ τὸ 1828, Σωτήριον καὶ πρῶτον ἔτος τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφίξεώς του. Πρῶτη ζύμη τῶν ὑποτρόφων ἦσαν τὰ λεγόμενα ψυχοπαῖδια τῶν στρατιωτῶν, μειράκια δηλαδὴ ἀκολουθοῦντα ἕκαστον ἐκάστῳ στρατιῶν, ὑπηρετοῦντα αὐτοῖς καὶ συμπράττοντα εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἀταξίαν, μᾶλλον δὲ αὐτὰ πράττοντα τὰς μεγαλυτέρας ἀταξίας».

Μὲ αὐτὰ τὰ λόγια περιγράφουν οἱ Νεόφυτος Δούκας, Γρηγόριος Κωνσταντῆς καὶ Κυρίτζης Μαργαρίτης τὴν ἴδρυση τοῦ Ὁρφανοτροφείου, σὲ ἔκθεσή τους μὲ ἡμερομηνία 1 Φεβρουαρίου 1832¹.

Εἶναι γνωστὸ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Καποδίστρια γιὰ τὰ παιδιά καὶ τὴν παιδεία. Ἡ φροντίδα του γιὰ τὰ ὄρφανὰ Ἑλληνόπουλα εἶχε ἀρχίσει πολὺ πρὶν ἔλθει στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ ἀναλάβει τὴ διακυβέρνηση τοῦ νεοσύστατου Ἑλληνικοῦ Κράτους. Δὲν εἶναι λοιπὸν περιέργο ὅτι λίγες μόνον ἡμέρες μετὰ τὴν ἐγκατάστασή του στὴν Αἴγινα προβαίνει στὶς πρῶτες ἐπίσημες ἐνέργειες γιὰ τὴν περίθαλψη καὶ τὴν ἐκπαίδευση τῶν ὄρφανῶν Ἑλληνόπουλων. Ταυτόχρονα ἀποφασίζει τὴν ἴδρυση τοῦ πρώτου ὀργανωμένου Ὁρφανοτροφείου τῆς Ἑλλάδας. Τὴ μελέτη καὶ κατασκευὴ τοῦ κτιρίου ἀναθέτει στὸν Θεόδωρο Βαλλιάνο.

Μεγαλωμένος στὴ Ρωσία, ἀπόφοιτος τῆς Στρατιωτικῆς Ἀκαδημίας τῆς Πετρούπολης καὶ ἀξιωματικὸς τοῦ Σώματος τῶν Ἰνζενιέρων (μηχανικῶν), τῶν Σωματοφυλάκων τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου, ὁ Θεόδωρος Βαλλιάνος φθάνει στὴν Ἑλλάδα τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1822 γιὰ νὰ προσφέρει τὶς ὑπηρεσίες του στὸν Ἀγῶνα². Λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀφίξη τοῦ Καποδίστρια ὁ Βαλλιάνος βρίσκεται στὴν Αἴγινα, ὅπου μεταξὺ ἄλλων ἔργων³ τοῦ ἔχει ἀνατεθεῖ ἀπὸ τὴν Ἀντικυβερνητικὴ Ἐπιτροπὴ ἢ ἐπισκευὴ τῆς οἰκίας τοῦ

Τὸ Ὁρφανοτροφεῖο τῆς Αἱγίνας ὡς Σχολὴ τῶν Εὐελπίδων. Σχέδιο τοῦ ζωγράφου Γ. Διομήδη, βασισμένο σὲ εἰκόνες τοῦ Μουσείου τῆς Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν παραθύρων εἶναι λανθασμένος. Σημειώνονται 42 παράθυρα, ὅλα μὲ ἀέτωμα. Στὴν πραγματικότητα τὰ παράθυρα τῆς ΝΔ ὀψης εἶναι 50 (38 μὲ ἀέτωμα καὶ 12 χωρὶς).

Εἰς τὴν Αἴγινα
(1834—1837)

Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας
κατὰ παλαιὰ χαλκογραφία.

ἀρχιμανδρίτη Αἰγινήτη καὶ ἡ μετασκευὴ τῆς σὲ «Παλάτιον τῆς Α.Ε. τοῦ Κυβερνήτου». Μαζὶ μὲ τὸν ἔκτακτο Ἐπίτροπο Ράμφο ἀναλαμβάνει νὰ ἐπιλέξει τὴν κατάλληλη τοποθεσία γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ Ὁρφανοτροφείου.

Στὸ τετράδιο τῶν ἐξόδων τοῦ Ὁρφανοτροφείου «κατὰ τὸν λογαριασμὸν τοῦ Κυρίου Θεοδώρου Βαλλιάνου» διαβάζουμε: «Μαρτίου 17 ἀγωγή μουλαριοῦ, τὸ ὁποῖον ἐπῆρα διὰ νὰ περιέλθω τὰς διαφόρους τοποθεσίας, διὰ προσταγῆς τοῦ ἐξοχ. Κυβερνήτου γρ. 8.10»⁴. Ἡ τοποθεσία ποῦ τελικὰ ἐπιλέγεται βρίσκεται στὸ τέλος τοῦ μεγάλου δρόμου ποῦ διασχίζει τὴν ἀγορὰ ἀνατολικά τοῦ οἰκισμοῦ. Ἐν τῷ μεταξύ, ἀπὸ τὰ μέσα Φεβρουαρίου ὁ Βαλλιάνος ἔχει ἀρχίσει νὰ συγκεντρώνει τὰ ὕλικα γιὰ νὰ κατασκευάσει τὰ κατάλληλα ἐργαλεῖα —«ἐπλήρωσα 33 1/2 καντάρια σίδηρον διὰ κατασκευὴν ἐργαλείων» γράφει στὸ τετράδιο— καὶ νὰ ἀγοράσει «σχινὶ διὰ νὰ κουβαλοῦν πέτρας», «μεγάλα ξύλα διὰ νὰ τὰς κυλοῦν», «ξύλα δι' ἀραμπάδες», καρφία, βαρέλια, «γάδους» γιὰ νερό, «τριχιαῖες», σακίδια γιὰ νὰ κουβαλοῦν τὸ χῶμα⁵. Στὰ τέλη Ἀπριλίου οἱ «φουρνελατζίδες» πραγματοποιοῦν τὶς ἐκσκαφές καὶ τὶς πρῶτες ἡμέρες τοῦ Μαΐου καταβάλλονται τὰ θεμέλια τοῦ κτιρίου. Τὸν ἀρχιτεκτονικὸ σχεδιασμὸ καὶ τὴν ἐπιστασία τοῦ ἔργου ἀναλαμβάνει ὁ Βαλλιάνος.

Ὁ Καποδίστριας ἐπισκέπτεται συχνὰ τὸ ἐργοτάξιο καὶ ἐνημερώνει τοὺς Eynard καὶ Μουστοζύδη γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ ἔργου. «Ἔχω ἦδη καὶ μερικὰς ἑκατοστίας παιδιῶν ἕως χθὲς ἀφημένων εἰς τὴν διαφθορὰν τῶν στρατοπέδων καὶ τὴν κακοήθειαν τῆς ἐπαιτείας τὰ ὁποῖα συνάξας καθαρίζω, ἐνδύω καὶ κατατάσσω, μέλλω νὰ τὰ κατασκηνώσω εἰς τὸ ἐδῶ ἐτοιμαζόμενον εὐρύχωρον καλυβοποίημα ὅπου συσταθήσεται σχολεῖον ἀλληλοδιδασκικόν...», γράφει στὸν Ἐλβετὸ φιλέλληνα⁶.

Στὶς 2 Μαΐου, ἡ «Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος» ἀναγγέλλει τὴν κατασκευὴ «λαμπρᾶς οἰκοδομῆς» στὴν Αἴγινα, ἡ ὁποία πρόκειται νὰ στεγάσει τὰ ὄρφανὰ καὶ φτωχὰ παιδιά⁷.

Ἡ ἀνέγερση τοῦ Ὁρφανοτροφείου ἐξασφάλισε τροφὴ στοὺς πρόσφυγες ποὺ εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὴν Αἴγινα ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Ἀγώνα⁸. Περισσότερα ἀπὸ χίλια ἄτομα, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, δουλεύουν καθημερινὰ μεταφέροντας ὕλικα. Στὸ τετράδιο ἐξόδων τοῦ Ὁρφανοτροφείου ἀναγράφεται ἡ μισθοδοσία τῶν ἀνειδίκευτων ἐργατῶν. Ὁ ἀριθμὸς τους, σχετικὰ μικρὸς στὴν ἀρχή, ξεπερνᾷ τὸν Ἰούνιο τοὺς 2.000. Ἡ ἀμοιβὴ τους γίνεται σὲ «ταῖνια», τὴν καθημερινή τους δηλαδὴ διατροφή ποῦ ἀντιστοιχεῖ σὲ 2.2 γρόσια. Μόνον οἱ εἰδικευμένοι τεχνίτες, μάστορες, κτίστες, μαραγκοὶ, φουρνελατζήδες, πετροκόποι, μαρμαρατζήδες, πηλοποιοί, πελεκάνοι, πριονιστάδες, ἀμείβονται χρηματικά. Οἱ ἀμοιβές τους κυμαίνονται ἀπὸ 0.5 ἕως 20 γρόσια ἡμερησίως. Βοηθὸς τοῦ Βαλλιάνου εἶναι ὁ νεαρὸς μηχανικὸς Δημήτριος Σταυρίδης, ἀπόφοιτος τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς Σχολῆς τοῦ Πολυτεχνείου τῆς Βιέννης⁹.

Στὰ τέλη τῆς ἀνοιξῆς οἱ ἐργάτριες τῆς οἰκοδομῆς τοῦ Ὁρφανοτροφείου παραπονέθηκαν ὅτι τὸ ψωμὶ τὸ ὁποῖο τοὺς προμήθευε ὁ φούρναρης Σπυρίδων Κυπαρίσσης ἦταν κακῆς ποιότητος. Μετὰ ἀπὸ ἀνακρίσεις τοῦ προσωρινοῦ Διοικητῆ τῆς Αἴγινας Γιαννίτση καὶ μετὰ ἀπὸ πραγματογνωμοσύνη τριῶν εἰδικῶν «μαστόρων ψωμάδων» ἀποδεικνύεται ὅτι πράγματι

τό ψωμί περιείχε άμμο. Ο Κυπαρίσσης ύφίσταται τις άνάλογες κυρώσεις. Ο Βαλλιάνος, ό όποιος είχε διορίσει τόν Κυπαρίσση, μετά τό παραπάνω έπεισόδιο ζητά νά παραιτηθεί άπό «τις διορισμένες εργασίες» (τήν έπιστασία δηλαδή) και νά περιοριστεί εις «τά του άρχιτέκτονος χρέη». Η αίτησή του γίνεται δεκτή μετά άπό εισήγηση του Γραμματέα τής επί τής Οικονομίας Έπιτροπής Σπηλιάδη. Έτσι, άπό τά τέλη Ίουνίου και μετά τήν έπιστασία άναλαμβάνει ό μαστρο-Χρήστος Λόξας, «άνθρωπος με κατάστασιν», πού «δέν έχει χρείαν», μόνο γιατί τό ζητά ό Καποδίστριας. Είμαι πραγματικά ένδιαφέρουσα ή περιγραφή του Βαλλιάνου άπό τόν Σπηλιάδη σέ έπιστολή του πρós τόν Κυβερνήτη. «Ο κύριος Βαλλιάνος», γράφει, «είναι τίμιος άνθρωπος, αλλά μαλακής ψυχής, ώστε άπατάται άπό τούς έπιστάτας, είναι και τό έργον μεγάλον και ή έπιστασία πολύπλοκος ώστε δέν δύναται καθ' όλα νά προσέξη»¹⁰.

Τό φθινόπωρο ή οικοδομή έχει προχωρήσει άρκετά. Τότε θεμελιώνεται και ό ναύσκος του Όρφανοτροφείου. Τό παρεκκλήσιο αυτό όνειρευόταν νά κτίσει ό Καποδίστριας πρίν άκόμη φθάσει στην Έλλάδα. Τό φθινόπωρο του 1827 (6/18 Νοεμβρίου) έγραφε στο φίλο του Άνδρέα Μουστοξύδη: «*Έλπίζω νά έχω στην Έλλάδα ως άρχηγός τής διοίκησης μία στέγη και νομίζω ότι είναι καλά νά περιλαμβάνει και μικρό παρεκκλήσιο. Αναθέσατε σέ έναν έμπειρο άρχιτέκτονα νά κάνει τά σχέδια, φωτιζόντάς το άπό ψηλά και μόνο στο χώρο πού περικλείει τήν άγία τράπεζα και τό άρτοφόριο. Θα σάς εξήγησω τήν ιδέα μου. Έν καιρῶ θα σάς στείλω τις διαστάσεις για τήν πραγματοποίησή του. Έφ' όσον γίνει τό σχέδιο θα είναι εύκολο στους εργάτες νά τό προσαρμόσουν*».

Στις 8/20 Όκτωβρίου του 1828 ό άρχιερέας Αϊγίνης Γεράσιμος καταθέτει έκ μέρος του Κυβερνήτη τόν θεμέλιο λίθο¹¹, επάνω στόν όποιο ήταν χαραγμένη ή έπιγραφή:

ΕΚ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ
Ο ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΩΤΗΡΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΘΕΟΝ

Παρόντες στην τελετή οι Άρχιερείς, ό Έκτακτος Έπίτροπος τών Δυτικών Σποράδων Βιάρος Καποδίστριας, ό επί τής Οικονομίας Πρόβουλος του Πανελληνίου Σπηλιάδης, ό Στρατηγός Κολοκοτρώνης, ό Διοικητής τής Αϊγίνας Γιαννίτσης, οι Δημογέροντες και όλος ό πληθυσμός του νησιού. Λίγους μήνες άργότερα, στα τέλη Μαρτίου του 1829, τό κτίριο του Όρφανοτροφείου είναι έτοιμο.

Τά τελευταία έξοδα πού αναγράφονται στο τετράδιο του Όρφανοτροφείου στις 20 Μαρτίου είναι 76 κρεβάτια για τά παιδιά πρós 190 γρόσια και 2 φανάρια με τά γυαλιά τους πρós 50.20 γρόσια και στις 23 του ίδιου μήνα 5 καντήλια τής έκκλησίας πρós 30 γρόσια.

Η οικοδομή του Όρφανοτροφείου στοίχισε 55.371 γρόσια (206.148,4 φοίνικες). Τό μεγαλύτερο μέρος άπό τό ποσόν αυτό (οί 205.431,59 φοίνικες) προερχόταν άπό συνεισφορές φιλελλήνων και Έλλήνων του Έξωτερικού και τό υπόλοιπο άπό τό Έθνικό Ταμείο. Έν τῶ μεταξύ, στις άρχές του 1829, πολίτες τής Αϊγίνας προσέφεραν στην Κυβέρνηση μία μεγάλη

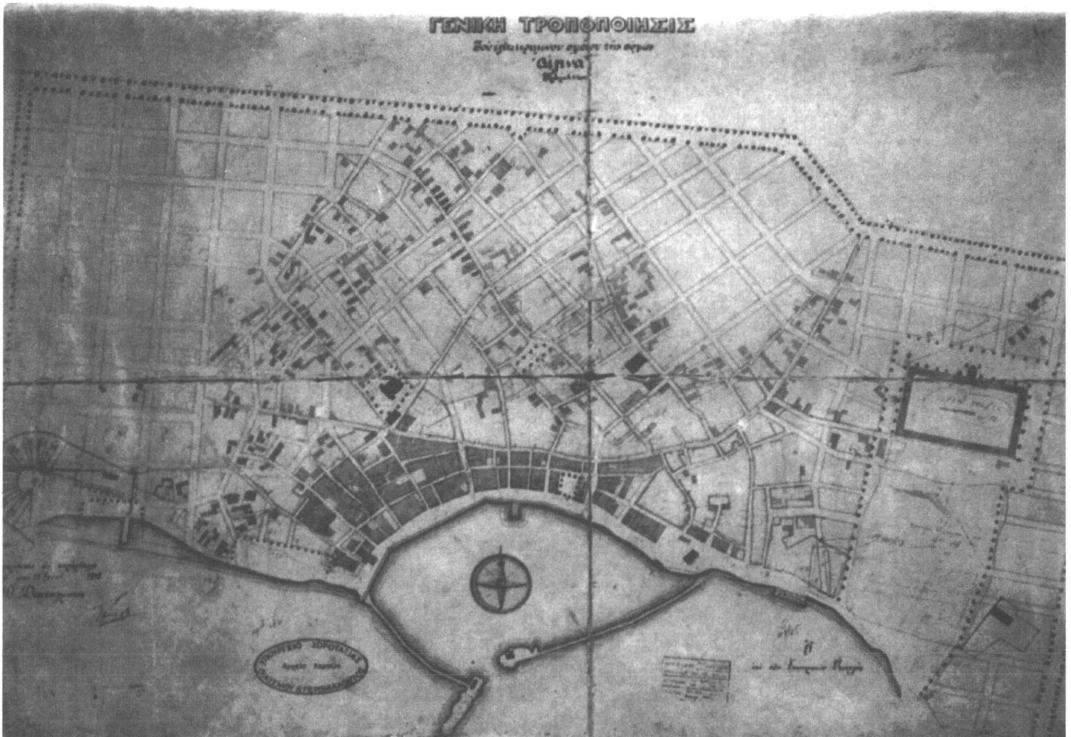
Προσωπογραφία του Θεοδώρου Βαλλιάνου με τή στολή του συνταγματάρχη τών Γενικών Έπιτελών. Η έλαιογραφία είναι έργο του ζακύνθιου ζωγράφου Διονυσίου Τσόκου ή Τζόκου (1805 - μετά τό 1860). Άθήνα, Έθνική Πινακοθήκη.

Χάρτης του έγκεκριμένου σχεδίου τής πόλεως τής Αΐγινας τών μέσων του 19ου αι., όπου σημειώνονται τροποποιήσεις του 1898 (ΒΔ 22 Ιουνίου 1898). Διακρίνονται στη δεξιά πλευρά τού 'Ορφανοτροφείου χωρίς τις μεταγενέστερες προσθήκες και κάτω άριστερά τού λοιμοκαθατηρίου. 'Ο χάρτης άπόκειται στο 'Αρχείο Χαρτών τού 'Υπουργείου Χωροταξίας, Οικτισμού και Περιβάλλοντος (Διεύθυνση Παραδοσιακών Οικισμών).

έκταση 55 περίπου στρεμμάτων¹², μπροστά άκριβώς άπό τού 'Ορφανοτροφείου και έως τή θάλασσα, για να χρησιμεύσει ως κήπος τού ιδρύματος, όπως μäs πληροφορεί δύο χρόνια άργότερα ο Πρόεδρος του 'Ανδρέας Μουστοξύδης¹³: «...τá έκτός τού οικοδομήματος έσκιάστησαν με δένδρα όχετός δια τούς άποπάτους ύπεσκάφη έως τήν θάλασσαν' άπό δέ τού οικοδομήματος έως εις τήν θάλασσαν έπεριτειχίσθη και έπεριταφρευθή τó ηδη γεωργηθέν χωράφιον, διωρισμένον εις κήπον, δια να ένασχολώνται εις αυτόν και να διασκεδάζωσι σωφρόνας οί ύπότροφοι».

Στις 6 'Απριλίου τού 1829 γίνονται τά έπίσημα έγκαίνια τού 'Ορφανοτροφείου «...όπου παρευρέθησαν, τó 'Υπουργικόν Συμβούλιον, τó Πανελλήνιον και όλοι αί λοιπá άρχάι. Μετά τó τέλος τής θείας λειτουργίας ó 'Επιτηρητής τού 'Ορφανοτροφείου άρχιμανδρίτης Κύριος Λεόντιος Καμπάνης έξεφώνησε λόγον κατάλληλον τών έγκαινίων, τών παρευρεθέντων, τού Συνδρομητού τού 'Ορφανοτροφείου 'Εξοχωτάτου ήμών Κυβερνήτου, και τού άδελφού τής Α.Ε. Προστάτου τού 'Ορφανοτροφείου 'Εξοχωτάτου Κόμητος Β.Α. Καποδίστρια, προσέτι και τών όρφανών παιδιών»¹⁴.

Πράγματι, λίγες ήμέρες ωρίτερα (9 Μαρτίου) είχαν φθάσει και έγκατασταθει στο κτίριο τά πρώτα όρφανά¹⁵. 'Επρόκειτο για 66 νεαρά παιδιά, «λείψανα τής σκληρής αιχμαλωσίας» στην 'Αλεξάνδρεια, που εξαγοράστηκαν με φροντίδα τού Καποδίστρια άπό τόν Κάρολο Α' τής Γαλλίας

καί είχαν βρεῖ προσωρινή στέγη στο μετόχι τῆς Μονῆς Αἰγίνης. Τὴν ἐπομένη ἔφθασαν στο Ὁρφανοτροφεῖο 160 παιδιά πὸν εἶχαν συγκεντρωθεῖ στο μοναστήρι τοῦ Πόρου καί στις 30 Μαρτίου ἄλλα 250 παιδιά ἀπὸ τὸ Ναύπλιο, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιστασία τοῦ ἱεροδιακόνου Νεοφύτου Νικητόπουλου.

Μετὰ τὸ λόγο τοῦ Καμπάνη τὰ παιδιά ὁδήγησαν τοὺς ἐπίσημους προσκεκλημένους στο χωρὸ τοῦ Ἀλληλοδιδασκτικοῦ σχολείου, ὅπου ἕνας μικρὸς μαθητὴς ἐξεφώνησε εὐχαριστήρια προσευχή. Στὴ συνέχεια δέ, ὁ Προστάτης τοῦ Ὁρφανοτροφείου Βιάρος Καποδίστριας δεξιώθηκε τίς ἀρχές στο οἶκημα ὅπου στεγαζόταν τὸ «Πανελλήνιον».

Τὸ Μάιο συντάσσεται καί ὁ διοργανισμὸς τοῦ ἰδρύματος¹⁶. Τὴν ἐπιστασία ἀναλαμβάνει τριμελὴς Ἐπιτροπὴ πὸν ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν Βιάρο Καποδίστρια, τὸν ἱεροδιάκονο Γρηγόριο Κωνσταντᾶ καί τὸν ἀρχιμανδρίτη Λεόντιο Καμπάνη: «*Ἐπιθυμοῦμε νὰ δώσωμεν εἰς τὸ κατάστημα τοῦτο διοργανισμὸν ἰκανὸν νὰ καταστήσῃ τοὺς μαθητὰς μετόχους τῶν ἀγαθῶν τῆς ἠθικῆς καί χριστιανικῆς ἀγωγῆς καί τῆς ὑγιοῦς στοιχειώδους παιδείας*». Ὁ Νεόφυτος Νικητόπουλος συγχρόνως, μαζί με τὸν Ἰωάννη Βενθύλο καί τὸν Γρηγόριο Κωνσταντᾶ, ἀναλαμβάνει καί τὴν ἀγωγή ὅσων μαθητῶν ἀνήκουν σὲ πῶς προχωρημένη βαθμίδα.

Ἀξίζει νὰ ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ μερικὲς ἀπὸ τίς βασικὲς ἀρχές λειτουργίας τοῦ ἰδρύματος, ὅπως αὐτὲς περιγράφονται σὲ ἀναφορὰ τοῦ Γρηγορίου Κωνσταντᾶ πρὸς τὸν Κυβερνήτη τὸ Μάιο τοῦ 1829¹⁷. Σκοπὸς τῆς παιδείας, γράφει, εἶναι «...*ἡ ἁρμονία τοῦ αὐτεξουσίου με τὸν λόγον ὅθεν διαλάμπει ὁ ἠθικὸς χαρακτήρ τοῦ θαυμαστοῦ τούτου ὄντος, τοῦ ἀνθρώπου*», καί τοῦτο ἐπιτυγχάνεται ὄχι με τιμωρίες καί βαρβαρότητες ἀλλὰ με τὴν ἁρμονικὴ συνύπαρξη τῆς φύσης, τοῦ κλίματος, τοῦ εἶδους τῆς πολιτείας τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος καί φυσικὰ τῶν δασκάλων. «*Οἱ παῖδες*», γράφει, «*πρέπει νὰ κρίνονται ἀναμεταξύ των, οἱ φρονιμώτεροι καί οἱ πρεσβύτεροι νὰ εἶναι κριταὶ τῶν νεωτέρων*», καί ἄλλοῦ: «*Ἀποφεικτέα τὰ ἴχνη τῶν τουρκικῶν ἠθῶν, ἀλλὰ καί οἱ ἐξωτερικοὶ τῶν εὐρωπαϊῶν πιθηκισμοί*».

Οἱ προτάσεις αὐτὲς τοῦ Κωνσταντᾶ θὰ περάσουν στο μεγαλύτερο μέρος στο Σχέδιο τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ Ὁρφανοτροφείου, πὸν συντάσσει τὸν Αὐγουστο τοῦ 1829 ὁ Ἰωάννης Βενθύλος. Στο τέλος τοῦ ὀργανισμοῦ ὁ Βενθύλος προσθέτει τὴν παρατήρηση: «*Δὲν ἔχομε νὰ ἐλπῖσωμε παλιγγενεσίαν ἐνόσφ τὰ σχολεῖα μας εἶναι καθὼς εἶναι καί ἐνόσφ ἐξακολουθοῦσι νὰ καταδικάζωσι τὸ ἡμῖς τοῦ γένους, τὰς νεάνιδας, τὰς μελλούσας μητέρας, εἰς παχυλὴν ἀμάθειαν*». Τὸν ἴδιο μῆνα, στὴν Δ΄ Ἐθνοσυνέλευση τοῦ Ἄργους, ἀποφασίζεται (ΙΑ΄ Ψήφισμα/2 Αὐγούστου 1829) μετὰ ἀπὸ πρόταση τοῦ Καποδίστρια νὰ προικιστεῖ τὸ Ὁρφανοτροφεῖο με εἰσοδήματα ἀνάλογα με τὸ σκοπὸ τῆς καθιδρύσεώς του¹⁸.

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1829 ἔρχεται στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν Ἰταλία ὁ γνωστὸς Κερκυραῖος λόγιος καί προσωπικὸς φίλος τοῦ Καποδίστρια Ἀνδρέας Μουστοξίδης. Στις 21 Ὀκτωβρίου τοῦ ἴδιου ἔτους ὁ Μουστοξίδης διορίζεται ἀντικαταστάτης τοῦ Βιάρου Καποδίστρια, Πρόεδρος τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρφανοτροφείου Ἐπιτροπῆς, Διευθυντῆς καί Ἐφορος τοῦ Ἐθνικοῦ

Μουσείου και Διευθυντής του Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου. Τὰ ἀντίστοιχα ψηφίσματα δημοσιεύονται λίγες ἡμέρες ἀργότερα στή «Γενική Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος».

Ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ μισθός του ὀρίζεται σὲ 500 γρόσια κατὰ μῆνα¹⁹, ὁ ἴδιος ὅμως ὁ Καποδίστριας τοῦ γράφει: «Δὲν ἀξιῶ βέβαια νὰ σᾶς ἀρκέσωσι ἐκ παντὸς 500 γρόσια κατὰ μῆνα. Ὅσον ἂν χρήσετε μικρὰς τινας προσθήκης μὴ συνέχεσθε, ἀλλὰ λαλήσατε ἐλευθέρως»²⁰. Ὁ Μουστοξύδης ὅμως οὐδέποτε ζήτησε μεγαλύτερη ἀμοιβή. Ἀναλαμβάνει ἀμέσως μὲ ζῆλο τὴν ἀναδιοργάνωση τοῦ Ὁρφανοτροφείου καὶ φροντίζει γιὰ τὴν ἴδρυση τοῦ Κεντρικοῦ Σχολείου Αἰγίνης τοῦ ὁποίου διορίζεται Ἐφορος. Τὸ Κεντρικὸ Σχολεῖο εἶχε ὡς βασικὸ στόχο τὴν ἐκπαίδευση τῶν δασκάλων ποὺ ἐπρόκειτο νὰ διευθύνουν τὰ τυπικὰ σχολεῖα· ἀποτελοῦσε δηλαδὴ μία πρώτη μορφή παιδαγωγικῆς ἀκαδημίας. Τὶς πρῶτες ἐνέργειες τοῦ Μουστοξύδη γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς παιδείας ἀκολουθεῖ ἕνα εὐχαριστήριον ἔγγραφο τοῦ Καποδίστρια καὶ τοῦ ἐπὶ τῆς Παιδείας Γραμματέως Νικολάου Χρυσόγελου, ὅπου ἀναφέρεται: «Ἐμπιστευθέντες εἰς τὰ φῶτα καὶ τὴν ἀρετὴν σου τὴν διευθύνσιν τῶν σπουδαιοτέρων πραγμάτων, δὲν ἀμφεβάλλαμεν παντελῶς, ὅτι θέλεις δικαίῳσει τὴν ἐκλογὴν μας, ἐκπληρῶν μὲ τὸν ὁποῖον χαρακτηρίζεσαι ζῆλον τὰ καθήκοντά σου»²¹. Στὸ γράμμα αὐτὸ ὁ Μουστοξύδης ἀπαντᾷ: «Ἡ Ἐξοχότης σας εὐδόκησε νὰ μοῦ δεῖξει τὴν ἱκανοποίησή της γιὰ τὶς ἐργασίες μου καὶ αὐτὸ εἶναι ἡ ὄραιότερη ἀνταμοιβὴ γιὰ ἕνα ἄνθρωπο, ποὺ δὲν ἔχει ἄλλο σκοπὸ ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι ὠφέλιμος στὴν πατρίδα του».

Ἡμέρα καὶ νύκτα ὁ Μουστοξύδης ἐργάζεται ἀδιάκοπα προσπαθώντας νὰ ἀνταπεξέλθει στὰ πολλαπλὰ καθήκοντά του. Ὡς Πρόεδρος τοῦ Ὁρφανοτροφείου ἔχει νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ ἕνα μικρόκοσμο 600 περίπου ἀτόμων, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος στὶς ἀρχὲς τοῦ 1830 στὸ Ἀντώνιο Παπαδόπουλο στὴ Βενετία²².

Πραγματικά, τὸ Ὁρφανοτροφεῖο ἀποτελοῦσε μία μικρὴ ὀργανωμένη κοινωρία²³. Οἱ 500 περίπου ὑπότροφοι ἦταν διαιρεμένοι σὲ λόχους ἀνὰ 70 (ἀνὰ 35 μοιράζονταν τὸν ἴδιο κοιτῶνα). Κάθε λόχος εἶχε τὸν ὑπολοχαγὸ του καὶ δύο δεκανεῖς· τὰ ἀξιώματα αὐτὰ ἀναλάμβαναν οἱ μεγαλύτεροι καὶ ἱκανότεροι τῶν μαθητῶν. Ἐνας Γενικὸς Ἐπιστάτης καὶ δύο ἕως τέσσερις ἐπιστάτες εἶχαν τὴν εὐθύνη τῶν παιδιῶν. Τὸ ἐκπαιδευτικὸ προσωπικὸ ἀποτελοῦσε ἕνας ἀλληλοδιδασκτικὸς δάσκαλος, δύο τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας καὶ ἀπὸ ἕνας τῆς ἀριθμητικῆς, τῆς γυμναστικῆς, τῆς ἱερᾶς κατηχήσεως, τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς καὶ τῆς ζωγραφικῆς. Στὸ προσωπικὸ τοῦ ιδρύματος ἀνήκε ἐπίσης ἕνας ἐφημέριος ποὺ ἱεουργοῦσε τὶς Κυριακὲς καὶ τὶς γιορτὲς στὸ ναὸ τοῦ Σωτῆρος καὶ ἐξομολογοῦσε τὰ παιδιά καὶ ἕνας γιαντρός. Κοντὰ στὸ νοσοκομεῖο ὑπῆρχε καὶ φαρμακοποθῆκη μὲ δύο νοσοκόμους καὶ ὀκτὼ ὑπηρετές στὴ διάθεση τῶν νοσοκόμων.

Τὸ διοικητικὸ προσωπικὸ τοῦ ιδρύματος ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἕναν οἰκονόμο, ἕνα γραμματέα καὶ ἕνα φροντιστή, ποὺ εἶχε χρέος νὰ ψωνίζει «ἐκ τῆς ἀγορᾶς τὰ πρὸς τροφήν τῶν παιδιῶν, νὰ παραλαμβάνη ὅσα ἔρχονται ἔξωθεν εἰς τὸ κατάστημα οἶον σίτον, ὄσπρια, ξύλα κλπ. καὶ νὰ τὰ παραδίδη εἰς τοὺς ἀποθηκαρίους». Τὸ βοηθητικὸ προσωπικὸ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ δύο ἀποθηκαρίους, ἕναν «χειρομύλην ὅστις ἦτο ἐν ταῦτῳ καὶ κοσκινητῆς», τρεῖς ἀρτοποιοὺς καὶ ἕναν «βαστάζον τοῦ ἀρτοποιείου», δύο μαγεῖ-

ρους, πού ἔπρεπε ἐκτός ἀπὸ καθαροὶ νὰ εἶναι καὶ ἔμπειροι τῆς μαγειρικῆς γιὰ νὰ γίνονται νόστιμα τὰ φαγητά, ἕναν ὑδροφόρο καὶ τρεῖς τραπεζαρίου (δύο γιὰ τὴν τραπεζαρία τῶν παιδιῶν καὶ ἕναν γι' αὐτὴν τῶν δασκάλων), ἕναν «φρεάντλην, ὅστις ἦταν ἐν ταῦτῳ καὶ σαρωτῆς. Τὸ δὲ ἔργον του εἶναι νὰ ἐξάγῃ ὕδωρ ἀπὸ τὸ φρέαρ εἰς ἀγγεῖα διὰ νὰ πίνωσι καὶ νίπτωνται οἱ παῖδες, νὰ σαροῖ τὴν αὐλὴν καὶ νὰ καθαρίζῃ τὰς χρεῖας», ἕναν κηπουρό, ἕνα θυρωρό, ἕναν ἱματιοφύλακα καὶ ὀκτὼ πλύστρες.

Στὸ χῶρο, τέλος, τοῦ Ὁρφανοτροφείου ἦταν ἰδρυμένα ἐργαστήρια βιβλιοδετικῆς, ραπτικῆς καὶ ξυλουργικῆς, πού χρησίμευαν ἀφ' ἑνὸς γιὰ νὰ καλύπτονται οἱ ἀνάλογες ἀνάγκες τοῦ ἰδρύματος καὶ ἀφ' ἑτέρου γιὰ νὰ μαθητεύουν στὶς ἀντίστοιχες τέχνες οἱ ὑπότροφοι πού εἶχαν κλίση. Κάποιο μικρὸ διάστημα λειτουργοῦσαν καὶ ἐργαστήρια τορνευτικῆς καὶ πλεκτικῆς, καθὼς καὶ τυπογραφεῖο μὲ δύο πιεστήρια, ὅπου ἐκτυπῶνταν τὰ ἐκπαιδευτικὰ βιβλία γιὰ ὅλα τὰ σχολεῖα τῆς χώρας, ἢ «Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος», ἢ «Αἰγιναία» κλπ. Ἀργότερα τὸ τυπογραφεῖο μεταφέρθηκε σὲ ἀνεξάρτητο κτίριο (ἐξῶ ἀπὸ τὸ Ὁρφανοτροφεῖο). Ἐκτός ἀπὸ τὴ μαθητεία στὰ ἐργαστήρια πού λειτουργοῦσαν μέσα στὸ ἴδρυμα, ὅσα παιδιά ἐπιθυμοῦσαν μποροῦσαν νὰ διδαχθοῦν ἄλλες τέχνες, ὅπως χρυσοχοϊκὴ, φαρμακοποιία, σιδηρουργικὴ κλπ., κοντὰ σὲ τεχνίτες ἐξῶ ἀπὸ τὸ Ὁρφανοτροφεῖο. Στέγαζε λοιπὸν τὸ κτίριο τοῦ Ὁρφανοτροφείου τὸ 1829 περίπου 500 παιδιά καὶ 50 ὑπαλλήλους καὶ βοηθητικὸ προσωπικὸ. Δίκαια λοιπὸν θεωροῦνταν γιὰ τὴν ἐποχὴ του τεράστιο συγκρότημα. Σὲ εἰδικὴ αἴθουσα στεγαζόταν ἐπίσης Βιβλιοθήκη πού εἶχε δημιουργηθεῖ ἀπὸ δωρεὰς ὁμογενῶν, ἀπὸ τὴν Αὐλὴ τῆς Ρωσίας, ἀπὸ τὴν ἐν Γενεύῃ Βιβλιογραφικὴ Ἐταιρεία κλπ. Στὴ Βιβλιοθήκη φυλάσσονταν ἐπίσης ἀγγεῖα, εἰδῶλια, λυχνάρια καὶ πήλινα σκεύη πού εἶχαν βρεθεῖ στὶς ἀνασκαφὲς τῆς Αἴγινας, καθὼς καὶ μιά μικρὴ συλλογὴ νομισμάτων. Σὲ χωριστὴ ἀποθήκη φυλάσσονταν τὰ πολλαπλὰ ἀντίτυπα τῶν ἐκδόσεων τοῦ τυπογραφείου καὶ ἄλλων βιβλίων.

Ὡς προσωρινὸ Μουσεῖο χρησιμοποιήθηκαν δύο μεγάλες στοῆς δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς ἐκκλησίας. Ἐκεῖ τοποθετήθηκαν διάφορα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, ὅπως ἐπιγραφές, ἀγάλματα καὶ μέλη ἀγαλμάτων, ἀνάγλυφα, ἀγγεῖα κ.ἄ. Τὰ περισσότερα εἶχαν βρεθεῖ στὶς ἐκσκαφὲς τῶν θεμελίων τοῦ Ὁρφανοτροφείου καὶ τοῦ λοιμοκαθαρηθρίου τῆς Κολώνας. Μερικὰ ἄλλα ἐκθέματα εἴτε εἶχαν ἀγοραστεῖ μὲ μικρὴ δαπάνη ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση²⁴, εἴτε εἶχαν προέλθει ἀπὸ δωρεὰς²⁵. Τὸ Μουσεῖο, πού εἶχε ἰδρυθεῖ ἕνα χρόνον πρὶν φθάσει ὁ Μουστοξύδης στὴν Αἴγινα, κάτω ἀπὸ τὴ διεύθυνσή του μεγαλῶνει καθημερινά. «*Ἡ μόνη μου διαφυγὴ εἶναι οἱ ἀνασκαφές*», γράφει ὁ Μουστοξύδης, καὶ ἄλλοῦ πάλι: «*...οἱ διασκεδάσεις μου εἶναι οἱ ἀνασκαφές καὶ οἱ ἀρχαιότητες ἀπὸ τίς ὁποῖες αὐτὴ ἡ ἅγια γῆ εἶναι γεμάτη. Προχτὲς ἄνοιξα ἕναν ἀρχαῖο τάφο. Σηκῶνοντας τὸ μάρμαρο πού ἔκλεινε τὴν εἴσοδο μιά σκάλα μὲ 15 σκαλοπάτια ὄδηγοῦσε σ' ἕναν ὀρθογώνιον χῶρο στολισμένον μὲ γύψο καὶ χρώματα καὶ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν νεκρῶν ζωγραφισμένα μὲ μαῦρο χρῶμα. Στὶς τρεῖς πλευρὲς τρία πέτρινα τόξα καὶ κάτω ἀπὸ αὐτὰ ἀγγεῖα πήλινα θαυμάσια ζωγραφισμένα, λυχνάρια καὶ μικρὰ εἰδῶλια, περιστέρια καὶ πετεινοὶ καὶ κοῦπες μὲ αὐγά (ἀληθινὰ αὐγά) καὶ ἀστράγαλοι καὶ γυναικεῖα κοσμήματα πού καὶ στὸν ἄλλο κόσμον*

ἀκόμη στόλιζαν τὴ γοητεία τους. Ἐνοίγοντας τὶς σαρκοφάγους κρῆνια, ἀκόμη ἀκέραια, καὶ ὄστα. Νᾶμαι λοιπὸν ἐδῶ νὰ παρακολουθῶ τοὺς Ἑλληνας ποὺ ἔζησαν πρὶν 1200 χρόνια...»²⁶. Μέλος τοῦ Istituto di Corrispondenza Archeologica, τοῦ πρώτου ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου ποὺ ἰδρύθηκε τότε στὴ Ρώμη, ὁ Μουστοξύδης ἦταν τὸ πιὸ κατάλληλο πρόσωπο γιὰ νὰ ἀναλάβει τὸ Μουσεῖο.

Τὸ πάθος του γιὰ τὰ ἀρχαῖα προσπαθεῖ νὰ τὸ μεταφυτεύσει σὲ ὅλους. Ἐτσι, σὲ γράμμα του προτρέπει τὸν Κανάρη νὰ ψάχνει στὰ ταξίδια του γιὰ ἐπιγραφές, ἀγάλματα καὶ ὅ,τιδήποτε ἄλλο καὶ νὰ τὰ μεταφέρει μὲ τὴν κορβέτα του στὴν Αἴγινα. Τὸ ἴδιο κάνουν ὁ ἴδιος στὶς καλοκαιρινὲς διακοπές του, οἱ ἀρχιτέκτονες τῆς Κυβέρνησης Κλεάνθης καὶ Schaubert καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Ἡ καταγραφή τῶν ἀναγλύφων καὶ μαρμάρων ποὺ εἰσέρχονται «εἰς τὸ Μουσεῖον ἐπὶ ἐφορίας Ἁ. Μουστοξύδη» ἀριθμεῖ 53 κομμάτια²⁷. Τὰ περισσότερα προέρχονται ἀπὸ τὴν Αἴγινα, ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἀρκετὰ ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα, τὰ Θερμιά καὶ τὰ Μέγαρα. Στὴ «Γενικὴ Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος», τὸ ἐπίσημο ὄργανο τοῦ Κράτους, ἀναφέρονται εἰδήσεις γιὰ τὸ Μουσεῖο μαζὶ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν δωρητῶν. Ὁ Μουστοξύδης δημοσιεύει συχνὰ μελέτες του σχετικὲς μὲ τὰ εὐρήματα, τόσο στὴν «Αἴγινα» ὅσο καὶ στὸν «Ταχυδρόμο τῆς Αἴγινας», φιλολογικὴ, ἐπιστημονικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἐφημερίδα ποὺ διευθύνει ὁ ἴδιος, μὲ συνεργάτες τοὺς Ἀποστολίδη, Κοκκῶνη καὶ Γεννάδιο. Παράλληλα, δὲν παύει νὰ προτρέπει τοὺς Αἰγινητὲς νὰ ἀναπτύξουν τὴν κεραμικὴ, προμηθευόντάς τους ἀρχαῖα ἀγγεῖα ποὺ ἢ μορφή καὶ ἢ ὄψη τους ἦταν οἰκεία. Ὁ Puillon Bal-laye τῆς Expédition scientifique de Morée ἀναφέρει ὅτι συνάντησε στὴν Παλιοχώρα μία παρόμοια νεογέννητη βιοτεχνία κεραμικῆς²⁸.

Ἐνα ἄλλο μέλος τῆς ἀποστολῆς, ὁ γεωλόγος Virlet, δώρισε στὸ Ὀρφανοτροφεῖο μία μικρὴ γεωλογικὴ καὶ ὀρυκτολογικὴ συλλογή.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὴν περίοδο ποὺ διηύθυνε τὸ Ὀρφανοτροφεῖο ὁ Μουστοξύδης τὸ ἴδρυμα γνώρισε μεγάλη ἀνάπτυξη. Ταυτόχρονα ὅμως ὁ αὐστηρὸς καὶ ἀπόλυτος χαρακτήρας του τὸν ἐμπόδισε νὰ καταλάβει τὴ διαφορὰ ποὺ ὑπῆρχε ἀνάμεσα στοὺς μαθητὲς του τῆς Ἰταλίας καὶ στὰ ὄρφανὰ τῆς Αἴγινας. Τὰ παιδιὰ αὐτὰ εἶχαν ζήσει ἀπὸ κοντὰ τὴ φρίκη τοῦ πολέμου, τὰ σκλαβοπάζαρα τῆς Αἰγύπτου, τὴν ἀνθρώπινη ἐξαθλίωση. Πρόωρα μεγαλωμένα, ἀπαιτοῦσαν ἰδιαίτερη μεταχείριση. Ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Μουστοξύδη σὲ μία αὐστηρὴ ὑπακοὴ στοὺς τύπους καὶ τοὺς κανονισμοὺς δημιούργησε στὸ τέλος προβλήματα στὴ λειτουργία τοῦ ἰδρύματος. Τὰ προβλήματα μεγάλωσαν μέσα στὸ γενικότερο κλίμα τῆς ἐποχῆς, μὲ τὶς ἔντονες κομματικὲς διαμάχες καὶ τὰ πολιτικὰ πάθη. Τὸ Ὀρφανοτροφεῖο δὲν ἦταν δυνατόν νὰ μείνει ἔξω ἀπὸ αὐτὰ, τὴ στιγμή μάλιστα ποὺ ὁ Μουστοξύδης ἐξ αἰτίας τῆς στενῆς φιλίας καὶ συνεργασίας του μὲ τὸν Κυβερνήτη, ἀλλὰ καὶ ἐξ αἰτίας τοῦ ἴδιου τοῦ χαρακτήρα του, εἶχε δημιουργήσει πολλὲς προσωπικὲς ἐχθρότητες καὶ ἀντιπάθειες. Ἐτσι, λίγες ἡμέρες μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια ὑποβάλλει τὴν παραίτησή του, ποὺ δὲν γίνεται ὅμως ἀποδεκτὴ. Ἡ ἀπόφασή του αὐτὴ δὲν εἶναι βιαστικὴ. Ἦδη ἀπὸ τὸ Μάιο τοῦ 1830 γράφει στὸν Ἀντόνιο Παπαδόπουλο στὴ Βενετία ὅτι ἔχει κουραστεῖ πολὺ καὶ ὅτι νοιώθει ἀπογοητευμένος καὶ ξεγελασμένος²⁹. «Θά ἤθελα νὰ ἴχω ἕναν τόπο νὰ τελειώσω τὶς μέ-

ρες μου πετώντας πέρα διπλώματα, δόξες και έγωισμούς, εύχαριστημένος να τιμώ μερικές άπλες σπιτικές αξίες». Στο τελευταίο του άλλωστε γράμμα πρὸς τὸν Κυβερνήτη, λίγες ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴ δολοφονία του, στίς 23 Σεπτεμβρίου 1831, γράφει: «Εἶχα μεγάλη ἐμπιστοσύνη στὴν προνοητικότητα καὶ στὴ μεγαλοψυχία σας γιὰ νὰ μὴ μαντέψω τὴν ἐξέλιξη τοῦ χάους αὐτῶν τῶν σκευωριῶν, τῆς κατωτερότητας, τῆς κακίας. Γιὰ τρίτη φορὰ σώσατε τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλὰ ποιὸ θάνατο τὸ μέλλον αὐτοῦ τοῦ δύστιχου Ἔθνους, τοῦ ὁποῖου ἡ ὑπαρξη ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ὑπαρξη ἐνὸς ἀνθρώπου; Οἱ εὐχές μας καὶ ἡ θεία εὐσπλαγγνία θὰ μακρύνουν τὶς μέρες Σας, ποῦναι τόσο πολύτιμες! Ἄλλὰ εἴσατε θνητός!...»³⁰.

Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1832 παραιτεῖται καὶ πάλι, ὀριστικά αὐτὴ τὴ φορὰ, καὶ φεύγει γιὰ τὴν Κέρκυρα. Γιὰ ἓνα μικρὸ χρονικὸ διάστημα τὴ διεύθυνση τοῦ Ὁρφανοτροφείου ἀναλαμβάνει ὁ Λ. Δεσύλλας, ἐνῶ ἐπιστάτης τοῦ Μουσείου διορίζεται ὁ ζωγράφος Ἄθανάσιος Ἰατρίδης, παλαιότερος συνεργάτης τοῦ Μουστοξύδη.

Στίς 23 Ὀκτωβρίου τοῦ 1833 ἐκδίδεται νέο διάταγμα περὶ διοργανισμοῦ τοῦ ἐν Αἰγίνῃ Ὁρφανοτροφείου. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ὄρφανῶν μειώνεται σὲ 100. Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ ἀλλάζει σημαντικά εἶναι ὁ «Σκοπὸς τοῦ καταστήματος»³¹, ποῦ παίρνει μορφή φιλανθρωπικοῦ καταστήματος τῆς Δύσης. «Σκοπὸν ἔχει τὸ κατὰστημα τὴν διδασχὴν ἐπωφελοῦς τινος τέχνης. Θέλουν δὲ διδάσκεσθαι πρὸς τούτοις οἱ ὄρφανοὶ νὰ ἀναγινώσκουν, νὰ γράφουν, νὰ ἀριθμοῦν καὶ νὰ ἰχνογραφοῦν». Ὁ Δεσύλλας παραιτεῖται καὶ τὴ διεύθυνση τοῦ Ὁρφανοτροφείου ἀναλαμβάνει ὁ Γεώργιος Καραμάνος.

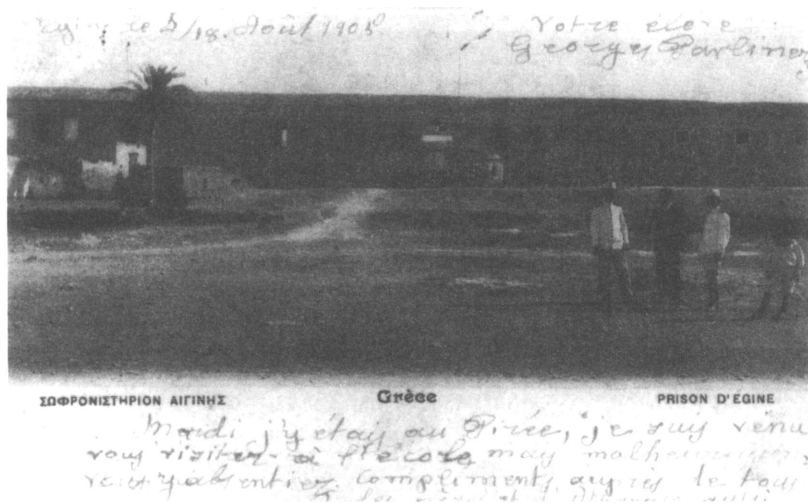
Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1834 τὸ Ὁρφανοτροφεῖο κλείνει ὀριστικά. Οἱ λίγοι τρόφιμοὶ του μεταφέρονται στὸ Ὁρφανοτροφεῖο Ναυπλίου. Στὸ κτίριο ἐγκαθίσταται γιὰ τρία χρόνια ἡ Σχολὴ τῶν Εὐελπίδων. Ἐπιτροπὴ ἀποτελούμενη ἀπὸ τὸν Rheineck, τὸν Ράλλη καὶ ἓναν ἀξιωματικὸ τοῦ μηχανικοῦ ἐπισκέπτεται τὴν Αἰγίνα γιὰ νὰ ἐπιθεωρήσει τὸ κτίριο καὶ νὰ ἀποφασίσει γιὰ τὶς πιθανές μετατροπές³². Τὴ θέση τοῦ ἀξιωματικοῦ τοῦ μηχανικοῦ παίρνει ὁ Δημήτριος Σταυρίδης, ὁ παλαιὸς βοηθὸς τοῦ Βαλλιάνου ποῦ εἶναι πλέον καὶ καθηγητὴς τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων ἀπὸ τὸ 1831.

Ἡ ἐπιδιόρθωση τοῦ κτιρίου γίνεται μὲ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ οἰκονομία καὶ μὲ πολιτικούς τεχνίτες. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἀνοίχτηκε πίστωση 45.000 δρχ. Τὸ 1835 τὸ κτίριο εἶναι καθ' ὅλα ἔτοιμο. Τὸν ἴδιο χρόνον δίνεται διαταγὴ νὰ μεταφερθεῖ τὸ Μουσεῖο καὶ ἡ Βιβλιοθήκη στὸ Νομισματοκοπεῖο καὶ στὸ «οἶκημα τὸ ὁποῖον κατῴκει ὁ Κόμης Καποδίστριας». Ἡ μεταφορὰ τοῦ Μουσείου γίνεται τελικά τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1837³³. Λίγο πρὶν ἔχει μεταφερθεῖ καὶ ἡ Βιβλιοθήκη. Τὰ σημαντικότερα ἀρχαῖα μεταφέρθηκαν στὴν Ἀθήνα· ὅσα παρέμειναν στὴν Αἰγίνα τοποθετήθηκαν στὸ Κυβερνεῖο. Τὸ 1926 γίνεται ἡ μεταφορὰ τους σὲ ἓνα ἄλλο σημαντικό κτίριο τῆς καποδιστριακῆς περιόδου, στὸ Ἐυνάρδειο ἢ Κεντρικὸ Σχολεῖο, δίπλα στὴ Μητρόπολη. Τὸ κτίριο αὐτὸ, ποῦ κτίστηκε μὲ χρήματα τοῦ Eynard, εἶναι τὸ πρῶτο ἔργο τῶν Κλεάνθη καὶ Schaubert στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀποτελεῖ ἀξιόλογο δείγμα τοῦ νεοκλασικοῦ ρυθμοῦ.

Τὸ 1835 ἡ Στρατιωτικὴ Σχολὴ τῶν 23 Εὐελπίδων μεταφέρεται στὸν Πειραιᾶ καὶ ἐγκαθίσταται στὴν οἰκία Feraldi. Προτείνεται τότε γιὰ πρώτη φορὰ νὰ μετατραπεῖ τὸ κτίριο σὲ φυλακὴ. «Πρόκειται γιὰ μιὰ κακὴ πρό-

ταση τὸ νὰ μετατρέψει κανεὶς τὸ ἴδρυμα τῆς Αἴγινας σὲ φυλακὲς», γράφει ὁ Ἀναστάσιος Πολυζωίδης σὲ ἀναφορὰ τοῦ πρὸς τὸν Ὅθωνα³⁴. «Χωρὶς νὰ εἶμαι εἰδικὸς στὴν πολιτικὴ ἀρχιτεκτονικὴ μπορῶ ἐκ τῶν προτέρων νὰ σᾶς βεβαιώσω ὅτι ἓνα κτίριο ποῦ ἔγινε γιὰ νὰ χρησιμεύσει ὡς ἄσυλο σὲ παιδιὰ 14-16 χρόνων δὲν εἶναι τὸ πιὸ κατάλληλο γιὰ νὰ στεγάσει κακοποιούς. Ὅπωςδὴποτε ἡ ἔρευνα ἀπὸ μία ἐπιτροπὴ εἰδικῶν ποῦ συνεκλήθη ad hoc καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν κύριο Schaubert ἐκ μέρους τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ γραφείου τοῦ Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν καὶ τὸν κύριο Προβελέγιο, Σύμβουλο τοῦ Ὑπουργείου Δικαιοσύνης, ἄρει κάθε ἀμφισβήτηση πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Μὲ βάση τὴν ἀναφορὰ τους προκύπτει ὅτι τὰ ἔξοδα μετατροπῆς τοῦ κτιρίου σὲ φυλακὲς εἶναι σχεδὸν τὰ ἴδια μὲ τὴν κατασκευὴ νέου. Ἐπιστρέφοντας στὸ Ὁρφανοτροφεῖο, τὸν παλαιὸ προορισμὸ ἐκπληρώνουμε. Κύριε, τολμῶ νὰ τὸ ἐπαναλάβω, τίς φιλανθρωπικὲς προσδοκίαι τῶν ἰδρυτῶν του. Εἶναι στὴν πλειονότητά τους ξένες προσωπικότητες ὑψηλῆς τάξης ποῦ θὰ ἔβλεπαν μὲ εὐχαρίστηση ὅτι οἱ προσφορὲς τους δὲν ἐστράφηκαν γιὰ πάντα ἀπὸ τὸν φιλανθρωπικὸ τους σκοπὸ καὶ θὰ ἐνδιαφερόντουσαν ἴσως νὰ μᾶς εἶναι ἀκόμα χρήσιμοι μὲ παρόμοιες προσφορὲς». Ὅμως ἡ πρόταση τοῦ Πολυζωίδη δὲν εἰσακούεται.

Τὸ 1841, καὶ γιὰ μικρὸ χρονικὸ διάστημα, ἐγκαθίσταται στὸ κτίριο τὸ λοιμοκαθαρτήριο. Τὸ 1848 συζητεῖται νὰ ἐγκατασταθεῖ ἐκεῖ ἡ ναυτικὴ Βαρβάκειος Σχολή, ἀλλὰ «οἱ μαθητευόμενοι καθὼς καὶ οἱ διδάσκαλοι δὲν διαμένουσι εὐχαρίστως ἐπὶ ταύτης τῆς νήσου ὅπως ἀπεδείχθη προηγουμένως ἐκ τῆς ἐρημώσεως τοῦ ἐκεῖ οἰκοδομηθέντος Ὁρφανοτροφείου καὶ τῆς εἰς μάτην μεταβιβαθείσης καὶ μετ' ὀλίγον ἐπανελεύσεως στρατιωτικῆς τῶν Εὐελπίδων Σχολῆς»³⁵. Γιὰ μερικὰ χρόνια τὸ κτίριο τοῦ Ὁρφανοτροφείου ἐγκαταλείπεται. Δανοὶ περιηγητὲς ποῦ ἐπισκέφθηκαν τὴν Αἴγινα βρῆκαν τὸ κτίριο ἄδειο³⁶. Μόνο κατὰ τὴ διάρκεια τῶν θερινῶν μηνῶν ἔπαιρνε ζωὴ, ὅταν οἱ εὐρύχωροι χῶροι του νοικιάζονταν σὲ παραθεριστὲς.

Τὸ Ὁρφανοτροφεῖο
ὡς φυλακὴ.
Ἐπιστολικὸ δελτάριο
τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰ.

Ύπῆρχαν ἀκόμη ἐκεῖ μερικά ἀρχαῖα, λίγα ὅμως ἀφοῦ τὰ περισσότερα εἶχαν σταλεῖ στὴν Ἀθήνα. Τὸ 1854 βρῖσκει τὸ κτίριο ἐρειπωμένο. Προτείνεται τότε ἡ ἐπαναφορὰ τῆς Στρατιωτικῆς Σχολῆς στὴν Αἴγινα. Ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Βλασσόπουλος συντάσσει κατὰ διαταγὴ τοῦ Τριγγέτα προϋπολογισμό «Διὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ Βασιλικοῦ Καταστήματος ἐν Αἰγίνῃ», προκειμένου «τὸ λαμπρὸν τοῦτο τοῦ δημοσίου οἰκοδόμημα» νὰ ἐπισκευαστεῖ πρὶν φθάσει ὁ χειμῶνας. Τελικὰ ὅμως ἡ ἐπισκευὴ δὲν φαίνεται νὰ πραγματοποιήθηκε. Ἐξί χρόνια ἀργότερα, τὸ 1860, τὸ κτίριο χρησιμοποιοῦνταν ὡς φρενοκομεῖο καὶ στὸ διάστημα 1866-1869 στέγασε πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Κρήτη. Τὸ 1879 ὁ Παντελεῆς Λογιοτατίδης προτείνει νὰ γίνῃ τὸ κτίριο φυλακὴ, ὥστε νὰ σωθεῖ ἀπὸ τὴν καταστροφὴ καὶ νὰ προσφέρει οἰκονομικὰ στὸν τόπο. Ἔτσι, τὸ 1880 φτάνουν οἱ 12 πρῶτοι κρατούμενοι³⁷. Ἀπὸ τότε καὶ γιὰ ἑκατὸ περίπου χρόνια, ἕως τὸ 1984, λειτουργοῦσε ὡς φυλακὴ ὑψηλῆς ἀσφαλείας. Ἀπὸ τοὺς χώρους τῆς πέρασαν ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ποινικοὺς κρατούμενους καὶ σημαντικὰ πρόσωπα τῆς πολιτικῆς μας ζωῆς.

Σήμερα, δέκα σχεδὸν χρόνια ἀπὸ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν φυλακῶν, τὸ κτίριο τοῦ Ὁρφανοτροφείου, ἡ «λαμπρὰ» αὐτὴ οἰκοδομὴ ποὺ κτίστηκε «κατὰ διαταγὴν τῆς Κυβερνήσεως, κατὰ τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς πόλεως διὰ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς ἀνατροφὴν ὀρφανῶν καὶ φτωχῶν παιδῶν», παραμένει γιὰ μία φορὰ ἀκόμη ἐγκαταλελειμμένο. Ἐπάνω ἀπὸ τὴν κεντρικὴ εἴσοδό του μένει πάντα ἡ ἐπιγραφὴ γιὰ νὰ θυμίζει ὅτι:

Ο ΚΤΒΕΡΝΗΤΗΣ
ΤΟ ΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΕΙΟΝ ΤΟΔΕ
ΑΝΗΓΕΙΡΕΝ
ΕΝ ΕΤΕΙ ΧΗΗΗΗΔΔΠΙΙΙ

Ἡ κεντρικὴ πύλη τοῦ Ὁρφανοτροφείου μὲ τὴν κτητορικὴ ἐπιγραφὴ. Ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ τὸ χαρακτηριστικὸ *oeil de boeuf*, παράθυρο ποὺ ἐνισχύει τὸ φωτισμὸ τῆς εἰσόδου.

Οι βασικές αρχές της οργάνωσής του θυμίζουν τὰ μεγάλα σχολικά συγκροτήματα τοῦ 18ου αἰ. Ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα ὀρθογώνιο παραλληλόγραμμο κτίριο, ὀργανωμένο γύρω ἀπὸ μία μεγάλη ἐσωτερικὴ αὐλὴ. Οἱ ἐξωτερικὲς διαστάσεις του εἶναι περίπου 140×80 μ. καὶ ἡ ἐσωτερικὴ του αὐλὴ 58×33 μ. Τόσο στὶς ὄψεις ὅσο καὶ στὴν κάτοψη χαρακτηρίζεται ἀπὸ αὐστηρὴ συμμετρία. Στὸ κέντρο τῆς ΝΔ μακρᾶς πλευρᾶς βρίσκεται ἡ κεντρικὴ εἴσοδος τοῦ συγκροτήματος. Ἀξονικὰ ἀπέναντί της ὁ μικρὸς ναὸς τοῦ Σωτῆρος τῆς Ἑλλάδος Θεοῦ.

Λόγῳ τῆς κλίσης τοῦ ἐδάφους τῆς περιοχῆς ἡ ΝΔ καὶ ἡ ΒΔ πτέρυγα ἔχουν ὄροφο καὶ ἡμιπόγειο. Στὸ ἡμιπόγειο ὑπῆρχαν, σύμφωνα μὲ μεταγενέστερη περιγραφή, οἱ ἀποθηκευτικοὶ χώροι, ξυλαποθήκη, τὰ μαγειρεῖα καὶ τρεῖς χώροι ἐστιατορίου, οἱ θάλαμοι τοῦ ὑπηρετικοῦ προσωπικοῦ, τὸ πλυσταριό, ἀπόπατοι καὶ χώροι ὑγιεινῆς. Στὸ ἰσόγειο ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ναό, μία μικρὴ μονόκλιτη βασιλικὴ (10×8 μ.) μὲ ἡμικυκλικὴ ἀψίδα στὸ ἱερὸ καὶ δύο στοῦδες δεξιὰ καὶ ἀριστερά του —τοὺς δύο ἐξωνάρθηκες, ὅπου στεγάστηκε τὸ πρῶτο Μουσεῖο—, ὑπῆρχαν οἱ θάλαμοι τῶν ὑποτρόφων, ἡ Βιβλιοθήκη, τὰ ἐργαστήρια καὶ ἀρκετοὶ βοηθητικοὶ χώροι. Σημαντικὴ θέση στὸ κέντρο τῆς ΝΑ πτέρυγας τοῦ Ὁρφανοτροφείου κατεῖχε ἡ «παστάδα» τοῦ Ἀλληλοδιδασκτικοῦ σχολείου. Πρόκειται γιὰ μία αἴθουσα 8.5×36 μ., ποὺ προοριζόταν γιὰ αἴθουσα διδασκαλίας 500 παιδιῶν. Τὸ ὕψος της, μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο κτιρίου, δικαιολογεῖται ἐὰν ὑποθέσουμε ὅτι τὸ δάπεδο τῆς αἴθουσας ἦταν κεκλιμένο σύμφωνα μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου. Τὰ ἀρχικὰ σχέδια τοῦ κτιρίου δὲν ἔχουν δυστυχῶς βρεθεῖ, ἔτσι εἶναι δύσκολο νὰ προσδιορίσει κανεὶς μὲ ἀκρίβεια τὴν ἀρχικὴ χρῆση τοῦ κάθε χώρου. Οἱ μεταγενέστερες μετατροπές, καὶ κυρίως ἡ χρῆση του ὡς φυλακῆς, ἔχουν ἀλλοιώσει σημαντικὰ τὴν ἀρχικὴ μορφή τοῦ οἰκοδομήματος. Ὅπωςδήποτε, ἀκόμη καὶ σήμερα διακρίνει

Ἡ κόγχη τοῦ ἱεροῦ
τοῦ παρεκκλησίου
τοῦ Σωτῆρος.

κανείς την απλότητα και τη σαφήνεια στην οργάνωση της κάτοψης, που επιβεβαιώνει το σχεδιασμό της από στρατιωτικό μηχανικό.

Οί ὄψεις τοῦ συγκροτήματος εἶναι λιτές καὶ αὐστηρές. Χαρακτηρίζονται ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς συμμετρίας ὡς πρὸς κατακόρυφο κεντρικὸ ἄξονα, πὸν διασκεδάζεται μὲ τὴ μετρήμενη χρῆση μορφολογικῶν στοιχείων. Καθ' ὕψος ἡ ΝΔ κύρια ὄψη καὶ ἡ πλάγια διαιροῦνται σὲ δύο ζῶνες. Ἡ πρώτη, πὸν ἀντιστοιχεῖ στοὺς ἡμιυπόγειους χώρους, ἀποτελεῖ τὴ βάση τοῦ κτιρίου καὶ χωρίζεται ἀπὸ τὴν ἄνω ζώνη μὲ μία διακοσμητικὴ ταινία πὸν περιτρέχει τὸ κτίριο. Στὶς δύο ἄλλες πλευρὲς ἡ φυσικὴ κλίση τοῦ ἐδάφους καταργεῖ τοὺς ὑπόγειους χώρους καὶ τὸ οἰκοδόμημα γίνεται ἰσόγειο. Δύο τύποι πλαισίων στὰ παράθυρα, ὁ ἓνας μὲ ἀέτωμα καὶ ὁ ἄλλος χωρὶς αὐτό, διασκεδάζουν τὴν αὐστηρότητα τῶν ὄψεων, ἐναλλασσόμενοι μὲ διαφορετικὸ ρυθμὸ σὲ κάθε ὄψη, χωρὶς νὰ καταστρατηγοῦν τὸ ρυθμὸ ἐναλλαγῆς πλήρων καὶ κενῶν. Μία παρόμοια ἀντιμετώπιση θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρχε καὶ στὶς ἐσωτερικὲς ὄψεις, πρὸς τὴν ἐσωτερικὴ αὐλή. Οἱ πολλὲς ὁμως μετατροπὲς πὸν ἔχει ὑποστεῖ τὸ κτίριο καὶ κυρίως ἡ διαίρεσή του σὲ πτέρυγες κατὰ τὴ λειτουργία του ὡς φυλακῆς ἔχουν ἀλλοιώσει σημαντικὰ τὴ μορφή τους.

Στὴ ΝΔ ὄψη βρίσκεται ἡ κεντρικὴ εἴσοδος μὲ τὴν κτητορικὴ ἐπιγραφή. Στὴ ΒΑ ὁ κεντρικὸς ἄξονας τονίζεται ἀπὸ τὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ τοῦ ναοῦ.

Γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ κτιρίου χρησιμοποιήθηκαν κατεργασμένοι καὶ πολὺ καλὰ λαξευμένοι κυβόλιθοι. Ἀνάμεσά τους παρεμβάλλονται ζῶνες κεραμεικῶν στοιχείων. Στὰ πλαίσια τῶν παραθύρων καὶ τῶν θυρῶν χρησιμοποιήθηκε πωρόλιθος ἀπὸ τὴν Καπαριά. Ἡ ὄλη κατασκευὴ εἶναι ἰδιαιτέρα ἐπιμελημένη καὶ μαρτυρᾷ ἐπιδέξιους μαστόρους. Ἀθηναῖοι, Τήνιοι καὶ Καρπάθιοι κτίστες, Ἀιβαλιῶτες σοβατζῆδες, γύφτοι πριονάδες,

Τὸ ἀριστερὸ προεξέχον τμήμα τῆς κύριας ὄψης τοῦ Ὁρφανοτροφείου. Διακρίνονται οἱ δύο μορφολογικοὶ τύποι τῶν παραθύρων.

μία ολόκληρη ομάδα από ειδικευμένους και ανειδίκευτους εργάτες εργάστηκαν όλοι μαζί για την οικοδόμηση του Όρφανοτροφείου. Το κτίριο, μέσα στην απλότητά του, φέρει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του κλασικισμού που επικρατούσε στην Ευρώπη ήδη από τον 18ο αϊ. Δείγματα του είχε γνωρίσει ο Βαλλιάνος στην τσαρική Ρωσία ως ύλοποίηση των ιδανικών της απόλυτης μοναρχίας, διαμορφωμένα όμως από το προσωπικό γούστο μιάς σειράς από τσάρους και τσαρίνες. Ή τυπολογία του Όρφανοτροφείου ακολουθεί την αντίστοιχη τυπολογία κτιρίων με παρόμοιες λειτουργίες τόσο στον ευρωπαϊκό χώρο, όσο και στην Ανατολή.

Το Όρφανοτροφείο της Αΐγινας —ένα από τα μεγαλύτερα, αν όχι το μεγαλύτερο αρχιτεκτονικό έργο της καποδιστριακής περιόδου— αποτελεί ένα λαμπρό δείγμα συνάντησης της ελληνικής αρχιτεκτονικής παράδοσης και ενός πρώιμου ρομαντικού κλασικισμού.

Με το ΠΔ 50/1985 (ΦΕΚ 19, τ. Α΄, 19 Φεβρουαρίου 1985) το κτίριο του Όρφανοτροφείου έπαψε να χρησιμοποιείται ως φυλακή. Μετά την απομάκρυνση του τελευταίου φυλακισμένου παραχωρήθηκε στο Δήμο της Αΐγινας. Από τότε και έως σήμερα έχουν διατυπωθεί αρκετές προτάσεις για τη διατήρηση, αποκατάσταση και επαναχρησιμοποίηση του κτιρίου. Έν τούτοις, αν και έχουν ήδη περάσει οκτώ χρόνια από την εκκένωσή του, παραμένει ακόμη εγκαταλελειμμένο, ανεκμετάλλευτο και έρημνεται ημέρα με την ημέρα. Είναι χρέος της Πολιτείας, αλλά και καθενός από μās ξεχωριστά, να φροντίσει για τη διάσωση αυτού του πραγματικά ιστορικού μνημείου.

Κλείνοντας, θα ήθελα να μεταφέρω εδώ τα λόγια μās νεαρής κοπέλας, της Ειρήνης Χατζηδημητρίου, σπουδάστριας του Τμήματος Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ, που μελέτησε το κτίριο κατά το τελευταίο έτος των σπουδών της³⁸. «Τώρα ξέρω τί είναι αυτή η δύναμη που αισθάνεσαι όταν μπαίνεις στους άδειους χώρους του. Τώρα ξέρω ότι δεν είναι απλός συναισθηματισμός. Τώρα βλέπω, αισθάνομαι ότι το κτίριο αυτό αποτελεί μία ζωντανή μαρτυρία μās εποχής τόσο σημαντικής, της καποδιστριακής. Μαρτυρία ολόκληρης της νεώτερης ιστορίας του τόπου... Τώρα καταλαβαίνω ότι η δύναμη που αισθάνεσαι όταν μπαίνεις στο χώρο αυτό είναι γιατί αυτά που είναι καταγραμμένα στους τοίχους του, στις αϋλές του, στην πιδ μικρή γωνιά του, σου μιλούν, έχουν να σου πουν κάτι, γιατί μέσα σου αναγνωρίζεις και ψηλαφίζεις τα ίχνη τους, τα σημάδια τους. Και πρέπει να απαντήσεις σ' όλα αυτά. Πρέπει να απαντήσεις στο κτίριο αυτό που κτίστηκε μέσα από τη λαχτάρα κάποιων ανθρώπων να μάθουν, και που όμως έγινε φορέας πειθαρχικής καταστολής για να γίνει στο τέλος σύμβολο έλευθερίας. Πρέπει να απαντήσεις στο λόγο του κτιρίου αν θες ή δύναμη, ό παλμός, ή ζωή του να συνεχίζουν να υπάρχουν...».

ΜΑΡΩ ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΗ ΑΔΑΜΗ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Έκθεσις τῶν κατὰ τὸ ἐν Αἰγίνῃ Ὀρφανοτροφείον ἀπ' ἀρχῆς αὐτοῦ ἄχρι τῆς σήμερον τῶν Νεοφύτου Δούκα, Γρηγορίου Κωνσταντᾶ καὶ Κυρίτζη Μαργαρίτου, ΓΑΚ, Ὁθωνικὸ Ἄρχεῖο, L, φάκ. 43, 1832.
2. ΧΑΡ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Θεόδωρος Βαλλιάνος, *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας Β'*, 1981-1982, 109-122.
3. Ὁ Καποδίστριας ἀνέθεσε στὸν Βαλλιάνο τὴν ἐπιστασία καὶ τὴν κατασκευὴ τῆς «μεγάλῃς ὁδοῦ» πὸ συνέδεε τὴν πόλιν τῆς Αἰγίνας μὲ τὸ προάστειο «Περὶ βόλα» κοντὰ στὸν Ἅγιο Βασίλει, τὴν ἐπιστασία τῶν ἐργασιῶν τῆς φυτείας τῶν γεωμήλων, τοῦ λοιμοκαθαρηθρίου τῆς Κολώνας κ.ἄ. Εἰδικότερα, γιὰ τὸ λοιμοκαθαρηθρῖο ὁ Βαλλιάνος χρησιμοποίησε τὸ χῶρο τοῦ ἀρχαίου θεάτρου τοῦ νησιοῦ, γεγονός πὸ τὸν ὀδήγησε στὸ σχεδιασμὸ τῆς κάτοψης σὲ σχῆμα ἡμικυκλικὸ καὶ σὲ ἀκτινοειδῆ διάταξη τῶν κτισμάτων. Ἀπὸ ὅσο τουλάχιστον γνωρίζω κανένα ἄλλο λοιμοκαθαρηθρῖο δὲν ἔχει παρόμοιας μορφῆς διάταξη. Βλ. σχετικὰ Ἰφ. ΔΕΚΟΥΛΑΚΟΥ - Αρ. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΡΙΣΤΕΝΣΕΝ, Τὸ θέατρο τῆς ἀρχαίας Αἰγίνας, *ΕΔΔΕ* 5, 1989, 16-19.
4. Μ. ΚΑΡΔΑΜΙΤΗΝ ΑΔΑΜΗ, Ὁ Θεόδωρος Βαλλιάνος στὴν Αἰγίνα, *Πρακτικὰ Ε' Διεθνoῦς Πανιoνίου Συνεδρίου, Κεφαλλονιά, Μάιος 1986* (ὕπὸ ἐκδοσῆ).
5. Γ. ΚΟΥΛΙΚΟΥΡΑΗ, *Αἰγίνα* I (Ἀθήνα 1990) 158.
6. Ἐπιστολὴ Καποδίστρια πρὸς Eynard, Αἰγίνα, 22 Μαρτίου 1828· βλ. *Ἐπιστολαὶ Ἰ. Ἀ. Καποδίστρια (συλλεγεῖσαι μὲν καὶ καταταχθεῖσαι φροντίσι τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, ἐκδοθεῖσαι δὲ παρὰ Ε. Α. Βετάν, ἐνὸς τῶν γραμματέων τοῦ Κυβερνήτου, μεταφρασθεῖσαι ἐκ τοῦ γαλλικοῦ παρὰ Μιχαὴλ Γ. Σχινᾶ* I (Ἀθήνησιν 1841) 371.
7. «Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος», φύλ. 31, 2 Μαΐου 1829.
8. Ἡ ἐπανάστασις ἔδωσε μεγάλη ὄθησι στὸν οἰκισμὸ τῆς Αἰγίνας. Στὴν πόλιν συγκεντρώθηκαν πολλοὶ πρόσφυγες, Ἀθηναῖοι, Ψαριανοί, Κυδωνιάτες, Μωραῖτες, Ρουμελιῶτες κ.ἄ. Ὑπολογίζεται ὅτι τὸ 1826 ἡ Αἰγίνα ἀριθμοῦσε περὶ τοὺς 46.000 κατοίκους.
9. Μ. ΚΑΡΔΑΜΙΤΗΝ ΑΔΑΜΗ, Οἱ πρῶτοι Ἑλληνες μηχανικοί. Καινούργια στοιχεῖα γιὰ τὸ Σῶμα τῶν Ὀχυρωματοποιῶν καὶ τοὺς ἕξι μηχανικοὺς πὸ τὸ ἐπάνδρωσαν, *Τεχνικὰ Χρονικὰ Α'*, τ. 8, τεύχ. 4, 1988, 70-72.
10. ΧΑΡ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *δ.π.*
11. «Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος», φύλ. 75, 10 Ὀκτωβρίου 1828.
12. Χρ. Γ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἡ Αἰγίνα στὰ χρόνια τοῦ Καποδίστρια* (Ἀθήνα 1968) 21.
13. «Αἰγίναία», φύλ. 1, 15 Μαρτίου 1831.
14. «Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος», φύλ. 28, 10 Ἀπριλίου 1829.
15. «Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος», φύλ. 21-22, 16 Μαρτίου 1829.
16. ΕΛ. ΚΟΥΚΚΟΥ, *Τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα τῆς Αἰγίνης* (Ἀθήναι 1972) 72.
17. ΓΑΚ, Καποδιστριακὸ Ἄρχεῖο, Γραμματεία Παιδείας, φάκ. 19, 1829.
18. «Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος», φύλ. 55, 14 Αὐγούστου 1829.
19. «Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος», φύλ. 76-77, 16 Νοεμβρίου 1829.
20. ΕΥΑΓ. ΜΑΝΗΣ, *Ἀνδρέας Μουστοξύδης (1785-1860)* (Ἐν Ἀθήναις 1960) 46.
21. ΑΓΘΘ. ΝΙΚΟΚΑΒΟΥΡΑ, *Ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης καὶ ἡ παιδεία* (Κέρκυρα 1965) 60-61.
22. 3 Ἰανουαρίου 1830, Μουσεῖο Μπενάκη, Ἄρχεῖο Μουστοξύδη, φάκ. 3, ἔγγ. 237.
23. Πρβ. τὴν ἐκθεσὴ τῶν Δούκα, Κωνσταντᾶ καὶ Μαργαρίτη, *δ.π.*
24. ΑΓΓ. ΚΟΚΚΟΥ, *Ἡ μέριμνα γιὰ τὶς ἀρχαιότητες στὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ πρῶτα μουσεῖα* (Ἀθήνα 1977) 61-68.

25. Β.Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, Τὸ πρῶτο μουσεῖο τῆς Ἑλλάδος, *ΕΔΑΕ* 16, 1991, 91.
26. Ἐπιστολὴ Μουστοξύδη πρὸς Ἀντώνιο Παπαδόπουλο, 3 Ἰανουαρίου 1830, Μουσείο Μπενάκη, Ἀρχεῖο Μουστοξύδη, φάκ. 3, ἔγγ. 237.
27. ΓΑΚ, Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Γραμματεία Θρησκείας, φάκ. 57.
28. Μ. PUILLOŒ BALLAYE, *Description d'Egina précédée d'une notice historique sur le commerce, la navigation et les colonies d'Egina par Ch.-S. Henry La Blanchetais* (Paris 1835) 67-68.
29. 23 Μαΐου 1830, Μουσείο Μπενάκη, Ἀρχεῖο Μουστοξύδη, φάκ. 3, ἔγγ. 247.
30. ΑΓΑΘ. ΝΙΚΟΚΑΒΟΥΡΑ, *δ.π.* 74.
31. «Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως», φύλ. 41, 16 Δεκεμβρίου 1833. Διάταγμα περὶ ὀργανισμοῦ τοῦ ἐν Αἰγίνῃ Ὀρφανοτροφείου.
32. ΓΑΚ, Ὄθωνικὸ Ἀρχεῖο, φάκ. 336, 23 Ἀπριλίου/5 Μαΐου, 21 Ἰουνίου/3 Ἰουλίου 1834.
33. ΓΑΚ, Ὄθωνικὸ Ἀρχεῖο, φάκ. 336, 16/28 Νοεμβρίου 1835.
34. Ἀθῆναι, 18/30 Αὐγούστου 1837, Π. 14758, ἔγγ. 2501.
35. Περὶ τῆς Βαρβακείου Σχολῆς, «Αἰών», 1848, φύλ. 844-845.
36. IDA HAUGSTED, Μία περιοδεῖα στὰ ἑλληνικὰ νησιά, Ἰούλιος τοῦ 1850. Ἀπὸ ἓνα ταξιδιωτικὸ ἡμερολόγιο τῆς Christiane Lüth, *Ἀρχαιολογία* 26, 1985, 55.
37. Κ. ΚΑΠΟΠΟΥΛΟΣ, Ἀναμέναμε τὸ θάνατο; *Ἡ ἱστορία τοῦ οἰκῆματος*, κείμενα Ἰδρύματος Πολυμενάκη - Ἡρειώτη.
38. ΕΠ. ΧΑΤΖΗΝΗΜΗΤΡΙΟΥ, Οἱ φυλακὲς τῆς Αἰγίνας (Ἀθήνα 1989), τεῦχος διὰ λέξεως, ΕΜΠ, Τμῆμα Ἀρχιτεκτόνων, Τομέας Ἀρχιτεκτονικῶν Συνθέσεων.

ΜΙΑ ΠΡΩΙΜΗ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Στὸν τόμο 27, τεῦχος 3 τοῦ 1970, σελ. 107-116 τοῦ περιοδικοῦ *Museum Helveticum* δημοσιεύτηκε ἀνακοίνωση ποὺ σχεδὸν πέ-
ρασε ἀπαρατήρητη, ἐνῶ ἔχει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἱστορία
τῆς ἀρχαιολογίας στὴν Ἑλλάδα. Πρόκειται γιὰ τὴν πραγμάτευση
τῆς προέλευσης τῶν μυκηναϊκῶν ἀγγείων τοῦ Musée Archéologi-
que Cantonal τοῦ Neuchâtel (Ἑλβετία). Ὁ συγγραφέας τῆς ἀνα-
κοίνωσης Denis Knoepfer περιγράφει πῶς, ὕστερα ἀπὸ συστημα-
τικὴ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα, ἐντόπισε τὴν προέλευση τῶν ἀγγείων καὶ
τὸν τρόπο κατάληξής τους στὸ Μουσεῖο. Ὁ ἑλβετικῆς καταγωγῆς
συνταγματάρχης τοῦ βρετανικοῦ στρατοῦ Charles Philippe de Bos-
set ὑπηρετήσε ὡς Διοικητὴς τῆς Κεφαλλονιάς μεταξὺ τῶν ἐτῶν
1810 καὶ 1814, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀγγλοκρατίας στὰ Ἑπτάνησα.
Στὸ διάστημα αὐτὸ ὁ συνταγματάρχης διενήργησε ἀρχαιολογικὲς
ἀνασκαφὲς σὲ θέση, τὴν ὁποία ὁ Knoepfer ταύτισε μὲ τὰ Μαζαρακά-
κατα. Ἐὰν καὶ τὰ ἀρχεῖα ποὺ μελέτησε μιλοῦν γιὰ κατακόμβες, εἶ-
ναι μᾶλλον βέβαιο ὅτι πρόκειται γιὰ θαλαμοειδεῖς μυκηναϊκοὺς τά-
φους. Τὸ περιεχόμενό τους, εὐτελῆ κεραμικὰ σκεύη καὶ ὄχι
περίτεχνα ἀγάλματα ἢ ἐπιγραφές, δὲν ἐστάλη στὸ Βρετανικὸ
Μουσεῖο, ὅπως ἦταν ἡ συνήθεια γιὰ τὰ προϊόντα δραστηριοτήτων
ποὺ γίνονταν ἐξ ὀνόματος τῆς Α. Μεγαλειότητος, ἀλλὰ παρέμεινε
στὰ χέρια τοῦ ἀνασκαφέα. Τελικὰ τὰ ἀγγεῖα δωρήθηκαν ἀπὸ τὸν
ἴδιο στὴ γενέτειρά του, τὸ Neuchâtel. Ἡ σημασία τῆς ταύτισης
τῶν ἀγγείων αὐτῶν εἶναι μεγάλη γιατί, καθὼς σημειώνει ὁ συγ-
γραφέας τοῦ σχετικοῦ ἄρθρου, ἀπὸ ἀπλὰ ἀντικείμενα περιεργείας
μέσα στὸ Μουσεῖο μετατράπηκαν σὲ «ἱστορικὰ ντοκουμέντα» καὶ
διότι ἡ ἀνασκαφὴ τῶν τάφων στὰ Μαζαρακάκα ἀπὸ τὸν de Bosset,
σχεδὸν μισὸν αἰῶνα πρὶν ἀπὸ τὶς ἔρευνες τοῦ Schliemann, εἶναι
«χωρὶς ἀμφιβολία ἡ πρώτη ποὺ ἀπέδωσε αὐτὴ τὴν ἀρχαϊκὴ κερα-
μικὴ, στὴν ὁποία μία μέρα θὰ προσαρτιόταν τὸ γοητευτικὸ ὄνομα
τῶν Μυκηνῶν» (δ.π. 108).

ΧΡΙΣΤΟΣ Γ. ΝΤΟΥΜΑΣ

ΓΡΑΜΜΑ ΣΕ ΝΕΟ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΟ

Τὸ 1884 ὁ Βασίλειος Λεονάρδος ἦταν μόλις 27 ἐτῶν. Εἶχε γεννηθῆ στὸν Πύργο τῆς Ἡλείας στὶς 26 Ὀκτωβρίου 1857 καὶ πατέρας του ἦταν ὁ Ἰωάννης Λεονάρδος († 21 Ἰανουαρίου 1886), ὁ ὁποῖος «γεννηθεὶς ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος αἰῶνος διετέλεσε κατὰ τὸν ἱερὸν ἡμῶν ἀγῶνα μαχόμενος ὑπὸ τὸν Κολοκοτρῶνῃν» («Νέα Ἐφημερίς», 10 Μαρτίου 1886).

Ὁ Βασίλειος Λεονάρδος φοίτησε στὸ Δημοτικὸ καὶ τὸ Ἑλληνικὸ Σχολεῖο τῆς Δημητσάνας ἀπὸ τὴν ὁποία καταγόταν. Ἀπὸ τοῦ 1870 μέχρι τοῦ 1874 φοίτησε στὸ Α΄ Γυμνάσιο Ἀθηνῶν. Τὸ 1874-1875 εἶναι πρωτοετῆς φοιτητῆς τῆς ἰατρικῆς στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας καὶ κατὰ τὸ διάστημα 1875-1878 ὑπηρετεῖ ὡς ὑπάλληλος τοῦ Ταχυδρομείου Ἀθηνῶν. Τὸ πτυχίον του τὸ ἔλαβε τὸ 1879 καὶ εὐθὺς ἔφυγε γιὰ τὴ Βιέννη, ὅπου κατὰ τὸ διάστημα 1879-1883 σπούδασε ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλολογία. Στὴ μικρὴ κοινωνία τῆς Ἀθήνας ἔγινε γνωστὴ ἡ ἐπιστροφὴ του καὶ ἡ ἔφεση πού εἶχε πρὸς τὴν ἀρχαιολογία (θεῖος του ἦταν ὁ Εὐθύμιος Καστόρχης, Σύμβουλος τῆς Ἐταιρείας). Στὶς 17 Φεβρουαρίου 1884 ὁ Στέφανος Α. Κουμανούδης, Γραμματεὺς τῆς Ἐταιρείας, τοῦ στέλνει τοῦτο τὸ γράμμα: «Κύριε Β. Λεονάρδε, παρακαλῶ νὰ μὲ ἀνταμώσετε σήμερον μετὰ τὰς 3 ἐν τῇ οἰκίᾳ μου ἢ αὔριον μετὰ τὰς 9 πρὸ μεσ(ημβρίας), διότι ἔχω νὰ Σᾶς προτείνω τι». Ἀποτέλεσμα τῆς συνάντησής τους ἦταν ἡ πρόσληψη τοῦ Λεονάρδου στὴν Ἐταιρεία, στὴν ὁποία παρέμεινε μέχρι τῆς 10 Ἰουνίου 1885, ἡμέρα διορισμοῦ του στὸ Δημόσιο.

Τὸ 1884 Γενικὸς Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων ἦταν ὁ Παναγιώτης Σταματάκης. Μὲ τὸν νέο Λεονάρδο ἔχει φιλικὲς σχέσεις καὶ φροντίζει νὰ τὸν συμβουλευεὶ στὰ θέματα τῆς Ὑπηρεσίας. Ὁ Λεονάρδος στέλνει στὸν Σταματάκη ἔκτυπο κάποιας ἐπιγραφῆς στὸ ὁποῖο ὑπῆρχαν, ἴσως, ἐλαττώματα. Ὁ Σταματάκης εὐχαριστεῖ γιὰ τὴν ἀποστολὴ καὶ συγχρόνως συμβουλευεὶ τὸν ἀκόμη ἄπειρο στὰ θέματα τῆς ἐπιγραφικῆς Λεονάρδο μὲ γράμμα του τῆς 25 Ἀπριλίου 1884:

«Φίλε κύριε Λεονάρδε, Ἐλήφθη ἡ ἐπιστολὴ σας μετὰ τοῦ ἐκτύπου καὶ σᾶς εὐχαριστῶ. Σᾶς γράφω δὲ τὰς ἐξῆς φιλικὰς παρατηρήσεις καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν δημόσιον ὑπηρεσίαν σας, καὶ παρακαλῶ νὰ μὴ μὲ παρεξηγήσητε.

Ὅσάκις λαμβάνητε ἔκτυπα ἐπιγραφῶν ἐπὶ χάρτου, πρέπει νὰ θλίβητε πολὺ τὸν βεβρεγμένον χάρτην διὰ τῆς βούρτζης, ἵνα ἀποτυπῶνται καλῶς τὰ γράμματα· μετὰ τὴν ἐξαγωγήν τοῦ χάρτου ἐκ τοῦ λίθου νὰ μὴ ἐπιδιορθῶνῃτε τὰ γράμματα, οὔτε νὰ

συμπληροῦτε τὰ ἐλλείποντα ἢ ἐξηλειμμένα διὰ μελάνης ἢ μολυβδοκονδύλου.

Ὅσακις γράφητε εἰς τὴν γενικὴν ἐφορείαν τῶν ἀρχαιοτήτων νὰ γράφητε ἐπὶ ἡμικλάστου χάρτου κατὰ τὸ δεξιὸν μέρος. Αἱ δὲ ἐκθέσεις σας νὰ ἐκθέτωσιν ἀκριβῶς καὶ δι' ὀλίγων τὰ πράγματα. Ἐν τῇ πεμφθείσῃ ἐπιστολῇ σας ἔπρεπε νὰ σημειόνητε πότε, ποῦ καὶ διὰ πόσων ἐργατῶν ἤρξαντο αἱ ἐργασίαι καὶ πῶς σκέπτονται οἱ ἀνασκάπτοντες νὰ προχωρήσωσι ἔπειτα νὰ γίνηται λόγος περὶ τῶν εὐρημάτων, ἐν μεγάλῃ μὲν συντομίᾳ περὶ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν, ἐν ἀκριβείᾳ δὲ περὶ τῶν γραπτῶν καὶ γλυπτῶν.

Οὗτινος ἔχετε χρεῖαν, γράψατε νὰ σᾶς ἀποσταλῇ. Ἐρρωσθε, ὁ φίλος Π. Σταματάκης».

Ὁ Σταματάκης πέθανε τὸ βράδυ τῆς 19 Μαρτίου 1885. Ὁ Λεονάρδος μετὰ 10 ἐτῶν ὑπηρεσία ὡς Ἐφορος στὴν ἐπαρχία, κυρίως στὴν Ὀλυμπία ἀπὸ τοῦ 1887 μέχρι τοῦ 1896, διαδέχτηκε τὸν Η.Γ. Lolling στὴ διεύθυνση τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου (3 Ἰουλίου 1896). Ὑπῆρξε ὁ καλύτερος, ἕως σήμερα, Ἕλληνας ἐπιγραφικὸς καὶ οἱ ἐκθέσεις καὶ οἱ μελέτες του ἀποτελοῦν ὑποδείγματα ἀκρίβειας καὶ λεκτικῆς λιτότητας. Ἀκολούθησε τὴ συμβουλὴ τοῦ Σταματάκη μέχρις ὑπερβολῆς.

Β.Χ.Π.

Ὁ Παναγιώτης Σταματάκης
τὸ 1876
στὴν ἀνασκαφὴ τῶν Μυκηνῶν.

ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΕΚΜΑΓΕΙΩΝ

Παλιό και άπραγματοποίητο, έως τώρα, όνειρο τών Έλλήνων αρχαιολόγων ήταν ή δημιουργία στην Αθήνα Μουσείου έκμαγειών τών αρχαίων έλληνικών γλυπτών πού έχουν άρπαγή από ξένους «φιλοτέχνους» ή πωληθή από Έλληνες αρχαιοκαπήλους.

Τά πρώτα έκμαγεία πού άποκτήσαμε ήταν τών γλυπτών του Παρθενώνος πού μās χάρισαν οί Άγγλοι τó 1846 (*Ιστ. Α. Έτ.* 32) και άκολούθησαν άργότερα τής ζωφόρου του ναού τής Φιγάλειας. Τά πρώτα βρίσκονται τώρα στο παλαιό στρατιωτικό νοσοκομείο (κτίριο Weiler) και τά δεύτερα στο Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Η Ύπηρεσία δέν άσχολήθηκε ποτέ με τή συγκέντρωση έκμαγειών στην Ελλάδα, αναγκαίων για τή σπουδή τής αρχαίας τέχνης, ούτε και τó Πανεπιστήμιο. Αντίθετα, έκαμε γενναία δωρεά έκμαγειών στην Ιταλία τó 1911 (*Μέντωρ* 20, 1992, 93-96). Πρώτη φορά εμφανίζεται μία τέτοια σκέψη σε τροποποίηση του Όργανισμού τής Αρχαιολογικής Έταιρείας (ΒΔ τής 5 Φεβρουαρίου 1918, ΦΕΚ 35, τ. Α΄, 13 Φεβρουαρίου 1918). Σ' αυτήν μεταξύ τών σκοπών τής Έταιρείας προστίθεται και ή ίδρυση Μουσείου έκμαγειών, πού περιέχεται και στον Όργανισμό πού ισχύει. Η διάταξη αυτή δέν απέκτησε ποτέ περιεχόμενο· έργα αυτού του είδους είναι μακρόχρονα και χρειάζονται μεγαλεπήβολους ανθρώπους για να τά δημιουργήσουν. Αντίθετα ή Έταιρεία τά δύο μοναδικά έκμαγεία πού κατείχε, του αγάλματος τής Αφροδίτης τής Μήλου και τής Αρτέμιδος τών Βερσαλλιών, τά χάρισε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών ως μαγιά ενός μελλοντικού μουσείου πού δέν έγινε. Τά λίγα έκμαγεία πού έχει σήμερα ή Φιλοσοφική Σχολή είναι τó πολλοστόν τών έκμαγειών πού έπρεπε να έχει.

Τó 1928 ó Γεώργιος Οικονόμος, Γραμματεύς τής Έταιρείας, κατά τó έναρκτήριο μάθημά του στο Πανεπιστήμιο έκαμε μακρό λόγο για τήν ανάγκη ίδρυσης Μουσείου έκμαγειών για τήν εκπαίδευση τών φοιτητών. Τοúτο προκάλεσε τήν αντίδραση του Άποστολου Άρβανιτόπουλου ó όποιος δημοσίευσε στην «Πρωΐα» τής Δευτέρας, 3 Δεκεμβρίου 1928, κριτική τής πρότασης Οικονόμου έπιστολή, τήν όποία παραθέτω.

Τέλος, μεταξύ τών χρήσεων πού πρότεινα, του κτιρίου του Όρφανοτροφείου τής Αΐγινας (*ΕΔΑΕ* 16, 1991, 98), ήταν και ή στέγαση Μουσείου έκμαγειών. Θα συνέχιζε έτσι τó κτίριο να εκπληρώνει τόν σκοπό πού έθεσε ó Καποδίστριας, τή μόρφωση τών Έλλήνων.

B.X.Π.

ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΕΚΜΑΓΕΙΩΝ

Ὁ κ. Ἀ.Σ. Ἀρβανιτόπουλος, ἀρχαιότερος καθηγητὴς τῆς Ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, μᾶς ἔστειλε τὰς ἐξῆς κρίσεις καὶ πληροφορίας, ἀναφορικῶς μὲ τὸν ἐναρκτήριον λόγον τοῦ καθηγητοῦ κ. Οἰκονόμου:

«Μὴ ἐπιθυμῶν ἐν τῷ παρόντι νὰ κρίνω τὴν ἀξίαν τοῦ ἐναρκτηρίου λόγου τοῦ κ. Γ. Οἰκονόμου, περιορίζομαι εἰς δύο σημεῖα αὐτοῦ:

1) Ὁ κ. Γ. Οἰκονόμος εἶπε καὶ ἔγραψεν ὅτι χαρακτηρίζει ὡς ὀδυνερὰν παράλειψιν τὴν μέχρι τοῦδε ἔλλειψιν Μουσείου Ἐκμαγείων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Παρέλειπεν ὅμως νὰ εἴπῃ καὶ νὰ γράψῃ ὅτι ὁ ἀρχαιότερός του καθηγητὴς, κ. Ἀ.Σ. Ἀρβανιτόπουλος, ἀπὸ ἐτῶν ἔσχε τὴν πρωτοβουλίαν ταύτην, προτείνας προφορικῶς καὶ ἐγγράφως καὶ ἐπανειλημμένως τὸ ἐπιτακτικὸν τῆς ἰδρύσεως τοιοῦτου Μουσείου Ἐκμαγείων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ· αἱ ἐνέργειαι μάλιστα αὐτοῦ ἔσχον ἤδη καὶ μερικὴν ἐπιτυχίαν· διότι ὁ νῦν Ἀντιπρύτανης κ. Θεόφιλος Βορέας, ἀκούσας πρὸ πολλοῦ καὶ πολλακίς τὴν ἐπίσημον καὶ ἀνεπίσημον ἔκθεσιν τῶν ἐπὶ τοῦ ζητήματος ἐπιχειρημάτων τοῦ κ. Ἀρβανιτοπούλου, ἀνεγνώρισεν ὅτι τὰ μέγιστα συντείνουσιν εἰς τὴν ὑψηλοτέραν μὀρφωσιν τῶν φοιτητῶν τὰ ἀντίτυπα τῶν χαρακτηριστικῶν ἔργων τῶν μεγάλων Ἑλλήνων ἀνδριαντοποιῶν μετὰ τῆς ἀρμοζούσης ἐνώπιον αὐτῶν διδασκαλίας, ὑπεσχέθη δὲ εἰς αὐτὸν ὅτι θὰ θεωρήσῃ τιμητικὸν διὰ τὴν πρυτανειαν του, ἐὰν κατορθώσῃ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀρχὴν τῆς ἰδρύσεως τοιοῦτου Μουσείου Ἐκμαγείων. Τὸ δὲ περιεργότατον πάντων εἶναι ὅτι ὁ κ. Ἀρβανιτόπουλος ἅμα τῇ παρουσιάσει τοῦ κ. Γ. Οἰκονόμου, ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ λόγου του, ἐνώπιον τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, κατετόπισεν αὐτὸν ἐπὶ τῶν μέχρι τοῦδε ἐνεργειῶν του ἐπὶ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Μουσείου Ἐκμαγείων, ἐζήτησε δὲ παρ' αὐτοῦ νὰ ἐνισχύσῃ κατὰ δύναμιν καὶ αὐτὸς τὸ ἔργον τοῦτο.

2) Ὁ κ. Γ. Οἰκονόμος ἐκθέτων τὰ τῆς γενέσεως, ἐξελίξεως καὶ ἱστορίας τῆς Ἀρχαιολογίας, δὲν εἶπε τίποτε περὶ τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων, οἱ ὅποιοι ἀφιέρωσαν τὴν ζωὴν των καὶ τὰς προσπάθειάς των εἰς τὴν ἴδρυσιν τῶν ἐν τῇ σημερινῇ Ἑλλάδι Μουσείων, εἰς τὴν γένεσιν τῆς Ἀρχαιολογίας ἐν τῇ νεωτέρῃ Ἑλλάδι, εἰς τὴν ἐξέλιξιν αὐτῆς, ἐνῶ δὲ κατέτριπεν αἶνους εἰς τὸν Σπόν, Βίνκελμανν καὶ τὸν Τιτᾶνα Φουρτβαϊγκλερ, δὲν εἶπεν οὐδὲ λέξιν περὶ Πιττάκη, Ραγκαβῆ, Κουμανοῦδη, Καστόρχη, Τζιβανοπούλου, Μιστριώτου κλπ., ἵνα μὴ ἀναφέρω τοὺς ζῶντας· ἅπαξ μόνον καὶ ξηρῶς εἶπεν ὅτι διεδέχθη, ὁ κ. Γ. Οἰκονόμος, τὸν ἀείμνηστον Παναγὴν Καββαδίαν· τὴν τεραστίαν καὶ ὄντως τιτανικὴν δρᾶσιν τοῦ Καββαδία, τοῦ μεγάλου τούτου δημιουργοῦ τῆς Ἀρχαιολογίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος, δὲν ἔκρινεν ἀξίαν νὰ παραβάλλῃ πρὸς τίποτε, καίτοι εἰς τὸν Καββαδίαν ὀφείλει καὶ ὁ κ. Γ. Οἰκονόμος τὴν ἀποστολήν του εἰς Δυτικὴν Εὐρώπην πρὸς εὐρυτέραν μὀρφωσιν. Ἐκ τούτου ἐμφαίνεται ὅτι ὁ νέος καθηγητὴς κ. Γ. Οἰκονόμος ἐθεώρησε τὴν νεωτέραν Ἑλληνικὴν Ἀρχαιολογίαν ἔχουσαν κέντρον τὸν ἑαυτὸν του καὶ ἀκτίνας ἀπεριοριστοὺς εἰς χρόνον καὶ τόπον. Εἶναι ὅμως συγγνωστὸς ὁ νέος καθηγητὴς κ. Γ. Οἰκονόμος, διότι δὲν ἐγνώρισεν εἰσέτι ὅτι τὸ Πανεπιστημιακὸν βῆμα εἶνε πληρὲς ἀκανθῶν, οὐχὶ δὲ ἐσπαρμένον μὲ πέταλα ρόδων, ὡς τὸ γινώριμόν του τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας καὶ τινὰ ἄλλα γειτονικά. Ὅπως δὴποτε ἔχει καιρὸν νὰ μάθῃ ὅτι ἀπὸ τοῦ Πανεπιστημιακοῦ βήματος καὶ τῆς Καθηγητικῆς ἔδρας ἐκπέμπονται ἐσταθμισμένα καὶ ἐξωνυχισμένα ρήματα».

ΑΠ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΣΕ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

1. Τὰ Κερκυραϊκὰ τοῦ 1911

Στὴν κατὰ τὸ δυνατόν λεπτομερῆ ἐξιστόρηση τῶν ὄσων ἀφοροῦν τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος στὴν Κέρκυρα (Θ. Καλπαξῆ, *Ἀρχαιολογία καὶ Πολιτικὴ*, II, *Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος (Κέρκυρα 1911)*, Ρέθυμνο 1993), πὺ βασίζεται σὲ ἀρχαιακὴ κυρίως ἔρευνα, ἐκτίθεται ἡ ἱστορία τῆς ἀνακάλυψης τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος (τῆς Γοργοῦς) καὶ τῆς ἀνασκαφῆς του ἀπὸ τὸν νέο Ἔφορο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας Φρειδερίκο Βερσάκη καὶ τὸν Wilhelm Dærpfeld. Ὁ δεῦτερος ἐνεργοῦσε γιὰ λογαριασμὸ τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Γουλιέλμου Β', πὺ παραθέριζε τὸ 1911 στὴν Κέρκυρα.

Ἀναπαράσταση
τοῦ ἀετώματος
τῆς Γοργοῦς
(«Ἐστία», 8 Μαΐου 1911).

ΤΟ ΑΕΤΩΜΑ ΤΟΥ ΕΝ ΚΕΡΚΥΡΑ ΑΝΑΚΑΛΥΦΘΕΝΤΟΣ ΝΑΟΥ ΜΕ ΤΑΣ ΓΑΥΠΤΑΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ

Οἱ σύντομες σημειώσεις πὺ ἀκολουθοῦν διευκρινίζουν σημεῖα δικῶν μου δημοσιευμάτων πὺ σχετίζονται μὲ τὰ πρόσωπα τῆς κερκυραϊκῆς ὑπόθεσης. Τοῦτο τὸ θεώρησα ἀναγκαῖο γιὰτὶ στὴ σελ. 115 τοῦ βιβλίου κακίζεται ἡ «μισὴ ἀλήθεια» πὺ περιέχει ἡ ἐπτάστιχη μνεῖα πὺ κάνω στὴν *Ἱστορία* τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, σελ. 116, τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Βερσάκη καὶ τῆς συνέχειάς της. Ὅ,τι «εἶχε συμβεῖ ἦταν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο» αὐτοῦ πὺ λέγω ἐγώ. Ἡ πραγματικὴ ἀλήθεια χρειάστηκε 118 σελίδες χωρὶς στὴν ἐξιστόρησή της νὰ παρουσιάζεται πλήρης σὲ ὄλα τὰ σημεῖα. Ὅταν ἔγραφα τὴν *Ἱστορία* γνώριζα ὅτι ἡ συντομία της ἀποτελοῦσε παγίδα γιὰ κείνους πὺ ἐνδεχομένως θὰ ζητοῦσαν περισσότερα στοιχεῖα γιὰ κάθε ἀνασκαφὴ καὶ κάθε γεγονὸς τῆς δράσης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Γι' αὐτὸ φρόντισα στὴν ἀρχὴ τοῦ προλόγου (σελ. 9) νὰ εἰδοποιήσω τὸν ἀναγνώστη «πὺς ἡ σύντομη ἱστορία ἦταν ἐπιχείρημα πρῶθυστερο καὶ, πιστεύω, ἀπατηλό, γιὰτὶ αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὰ ἔργα κρύβουν πάντοτε, μὲ τὶς ἀναγκαστικὲς παραλείψεις πὺ γίνονται, πολλὰ οὐσιώδη καὶ δὲν ἐπιτρέπουν τὸν

σχηματισμό ακριβούς ιστορικής εικόνας του περιγραφόμενου». Είχα στη διάθεσή μου πολλά στοιχεία για την υπόθεση Βερσάκη και της ανασκαφής του ναού της Ἀρτέμιδος. Ἐκρινα, σωστά νομίζω, ὅτι δὲν εἶχαν θέση στη μνεία τῶν πραγμάτων τῆς Ἑταιρείας, ἐκτὸς ἐὰν ἔγραφα Ἱστορία τοῦ τύπου τῶν διαλέξεων τοῦ Π. Καρολίδη. Ἐξαίρεση ἔκαμα μόνο γιὰ νὰ ἐξιστορήσω πολὺ σύντομα τὰ γεγονότα τοῦ 1894 καὶ τοῦ 1909 καὶ σὲ μικρότερο βαθμὸ τὰ γεγονότα τῆς περιόδου 1914-1920, διότι αὐτὰ ἐπηρέασαν τὴν πορεία τῆς Ἑταιρείας ἢ ὅποια κυρίως ἐνδιέφερε. Οὐτε στὴν «Ἱδεογραφία» τῆς Ἑταιρείας (ΑΕ 1987, 25-181) συμπεριέλαβα τὴν υπόθεση τῆς Κέρκυρας, γιατί ἀφοροῦσε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καί, ὅπως ἐξελίχθηκε, ἀποκλειστικὰ τὴν Ὑπηρεσία ἢ ὅποια καὶ χειρίστηκε τὴν υπόθεση. «Ἐντεῦθεν ἢ παρανόησις» λοιπόν.

Ἡ Ἑταιρεία ἐλάχιστα ἀσχολήθηκε μὲ τὴν υπόθεση τῆς Κέρκυρας. Οἱ ἐνέργειές της ἐκτίθενται στὸ μικρὸ βιβλίο μὲ βάση τὰ ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου της. Στὸ Συμβούλιο δὲν συζητήθηκαν τὰ προβλήματα ποὺ παρουσιάστηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Βερσάκη, ὁ ὁποῖος ἐνεργοῦσε ὡς Ἐφορος τοῦ Δημοσίου. Ἡ πίστωση ποὺ δόθηκε γιὰ τὴν ἀνασκαφὴ ἦταν διευκόλυνση ποὺ γινόταν στὸ Ὑπουργεῖο, κάτι τὸ σῆνηθες ἕως τὸ 1960 περίπου. Στὸ Συμβούλιο τῆς Ἑταιρείας μετεῖχε τὸ 1911 ὁ Βασίλειος Λεονάρδος (1857-1930) ὁ ὁποῖος ἦταν καὶ Τμηματάρχης (δηλ. Διευθυντῆς) τῆς Ὑπηρεσίας τῆ χρονιὰ ἐκεῖνη. Ὑπουργοὶ τῆς Παιδείας ἦταν ὁ Ἀπόστολος Ἀλεξανδρῆς (6 Ὀκτωβρίου 1910) καὶ ὁ Λάμπρος Κορομηλᾶς (23 Ἰουλίου 1911). Σὲ ἡμερολογιακὴ σημείωσή του (9 Μαΐου 1911) γράφει ὁ Λεονάρδος γιὰ τὴν υπόθεση Βερσάκη: «ὁ ὑπουργός μοι συνέστησε ἐχεμυθίαν, διότι διεδόθησαν, εἶπε, ἀπόρρητα (περὶ Κερκύρας, ὅσον ἐνθυμοῦμαι)».

Τοὺς ἀρχαιολόγους τῶν Ἀθηνῶν ἀπασχολοῦσαν τὶς ἡμέρες ἐκεῖνες ἄλλα θέματα, περισσότερο προσωπικά. Ἐξακολουθοῦσε ἡ διαμάχη Καββαδία-Ἐφόρων καὶ ὁ Λεονάρδος ὑφίσταται πιέσεις ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς διαμάχης. Ὅρθες πληροφορίες γιὰ τὴν υπόθεση τῆς Κέρκυρας μποροῦμε νὰ ἀντλήσουμε μόνον ἀπὸ τὰ Πρακτικὰ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου καὶ τὸν εἰδικὸ φάκελο τοῦ Ἀρχείου τῆς Ὑπηρεσίας.

Τὴν προσωπικὴ του περιπέτεια διηγεῖται ὁ ἴδιος ὁ Βερσάκης σὲ χειρόγραφο σημείωμα ποὺ ἐνεχείρισε στὸν Λεονάρδο στίς 6 Σεπτεμβρίου 1911:

«Κατηγορήθην 1ον) ἐπὶ ἰδιοποιήσει, 2ον) ἐπὶ πλαστογραφία, 3ον) ἐπὶ παραβάσει καθήκοντος.

α' Περαιτωθείσης ἀνακρίσεως, εἰσαγγελεὺς ὑπέβαλε πρότασιν ἀπαλλακτικὴν δι' ὅλας τὰς κατηγορίας.

β' Συμβούλιον Πλημμελειοδικῶν μὲ ἀπήλλαξε τῶν δύο

πρώτων, με παρέπεμψε εις τὸ πλημμελειοδικεῖον διὰ τὴ τρίτην κατηγορίαν, τιμωρουμένην κατὰ ἄρθρ. 487 παρ. 1 διὰ χρηματικῆς ποινῆς τουλάχιστον 100 δραχμῶν, καὶ οὐδενὸς ἄλλου.

γ' Ὑπουργὸς δικαιουῖται μόνον ἐπιβαλεῖν πειθαρχικὴν τινα ποινήν.

δ' Πρὸς Γερμανοὺς συνεφιλιώθην, δεχομένους συνεργασίαν μου.

ε' Νὰ ἐπανέλθω εἰς τὴν θέσιν μου;».

Ὁ Βερσάκης παρὰ τὴ συμφιλίωση μετατέθηκε ἀπὸ τὴν Κέρκυρα στὴ Σπάρτη, στὴν ΣΤ' Ἀρχαιολογικὴ Περιφέρεια (Λακωνία, Μεσσηνία καὶ Κύθηρα) καὶ μετὰ τὴν πολιτικὴ μεταβολὴ τοῦ 1917 ἀπολύθηκε ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσίαν μαζί με τὸν Ἀπόστολο Ἀρβανιτόπουλο. Πέθανε στὴν Ἀθήνα στίς 9 Ἰανουαρίου 1921. Ὡς αἰτία θανάτου φέρεται «ἐγκεφαλίτις, κίρρωσις ἥπατος». Κατὰ τὸ θρήσκευμα ἦταν καθολικός. Τόπος θανάτου τοῦ ἦταν ἡ ἐνορία Ἀγίων Ἀναργύρων, πιθανῶς τοῦ Ψυρρῆ. Πρὶν διορισθῆ στὴν Ὑπηρεσίαν εἶχε ζητήσῃ ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία (Ἀρχεῖο Ἀ. Ἐτ. = ΑΑΕ 334/1909) νὰ τὸν προσλάβει ὡς Ἐφορο Ἀρχιτέκτονα, θέση πού εἶχε ὁ Ἀλέξανδρος Λυκάκης. Ἐνα μῆνα ἀργότερα (ΑΑΕ 36/1910) ζητεῖ νὰ τὸν ἐκλέξουν ἐταῖρο. Τὸ ἴδιο ζήτησε γιὰ δευτέρη φορά τὸν ἐπόμενον χρόνον (ΑΑΕ 412/1911). Κατὰ τὰ Πρακτικὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας ἐκλέχθηκε δύο φορές. Στὸ Μητρώο ἀναφέρεται μία, με ἀριθμὸ 2118 καὶ ἡμέρα ἐκλογῆς τοῦ τὴν 6 Δεκεμβρίου 1912.

Ἡ ἱστορία τῆς νεώτερης Ἑλλάδος εἶναι στίς λεπτομέρειές της ἀκόμη ἄγνωστη σὲ πολλά. Ἡ ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογίας δὲν ἐξαιρεῖται. Καὶ ὅταν νομίζουμε ὅτι ἐκθέσαμε πλήρως κάποιαν ὑπόθεση, πάλι ὑπάρχουν στοιχεῖα πού μᾶς εἶναι ἄγνωστα καὶ παραλείποντάς τα, ἔστω ἄθελά μας, ἀμαρτάνουμε λέγοντας τὴ «μισὴ ἀλήθεια» ἢ τὴ «μέτρια ἀλήθεια» ὅπως ἔγραψα καὶ στὸν ἐπίλογο τῆς «Ἰδεογραφίας» (ΑΕ 1987, 181), εἰδοποιώντας καὶ πάλι τὸν ἀναγνώστη ὅτι ἡ πλήρης ἀλήθεια δὲν εἶναι πολλὲς φορές ἐφικτή, γιὰτὶ δὲν γνωρίζουμε ὅλα τὰ στοιχεῖα πού τὴν ἀπαρτίζουν. Ἡ ἐξιστορήση τῆς ὑπόθεσης τῆς Κέρκυρας στὸ βιβλίον πού μνημονεύθηκε στὴν ἀρχὴ τοῦ σημειώματος εἶναι καλὴ ἀρχὴ γιὰ τὴ γνώση τοῦ τί συνέβη ἀκριβῶς, δὲν εἶναι ὅμως ἡ πλήρης ἀλήθεια, πρῶτο γιὰτὶ ὑπάρχουν ἀκόμη ἄγνωστα στοιχεῖα καὶ δεύτερο γιὰτὶ οἱ ἀπόψεις αὐτῶν πού ἀναμίχθηκαν στὴν ὑπόθεση εἶναι προσωπικὲς καὶ παρουσιάζονται κατὰ τὸ συμφέρον τοὺς τῆς στιγμῆς. Ὁ ἴδιος ὁ Βερσάκης διαγράφει με μία φράση ὅλη τὴν ταλαιπωρία πού εἶχε ὑποστῆ καὶ τὴν πικρία πού δοκίμασε: «Πρὸς Γερμανοὺς συνεφιλιώθην δεχομένους συνεργασίαν μου».

Ἡ μὴ ἀνάμειξη τῆς Ἑταιρείας στὴν ὑπόθεση τῆς Κέρκυρας ἐξηγεῖται στὰ προηγούμενα. Ἡ ἀνασκαφὴ ἔγινε με Ἐφορο τοῦ

Δημοσίου ως σωστική και ή Ύπηρεσία χειρίστηκε ό,τι τήν άφορουσε. Η άντικατάσταση του Βερσάκη από τον Ρωμαίο, κάτι για τό όποιο δέν ρωτήθηκε ή Ύταιρεία, είναι ή πλέον φανερή άπόδειξη τής έξ άρχής άποξένωσής της άπό τήν άνασκαφή. Η Ύπηρεσία ένεργεί τώρα με άλλες άντιλήψεις και ως πρός τις νέες δυνατότητές της, όπως τις έννοει μετά τήν επανάσταση του Γουδή, και ως πρός τή δικαιοδοσία τής Ύταιρείας.

2. Οί Ύπιμελητές τής Ύταιρείας

Οί άνώτεροι ύπάλληλοι τής Ύρχαιολογικής Ύπηρεσίας είχαν, έξ άρχής, τον τίτλο του Ύφόρου τών Ύρχαιοτήτων ό όποιος σε όρισμένες περιόδους άποτελοΰσε, με τις διαβαθμίσεις α, β, γ, βαθμό του ειδικού βαθμολογίου τους. Η Ύταιρεία είχε κατά καιρούς δικούς της Ύφόρους και άπό του 1877 είχε ως Ύπιμελητή τών Μουσείων της τόν Ύθανάσιο Σ. Κουμανούδη (Ύστ. Ύ. Ύτ., 55), τόν πρϊτο που έλαβε τον τίτλο αυτό σχετικά με τις άρχαιότητες. Ύπί πολλά χρόνια ό Ύπιμελητής ήταν ένας, τών Μουσείων, και μετά τήν παραίτηση του Κουμανούδη άπό τήν Ύταιρεία τόν Ύανουάριο του 1895 δέν διορίστηκε άλλος. Δέν χρειαζόταν, γιατί οί συλλογές τής Ύταιρείας είχαν παραδοθή έως τό 1894 στο Κράτος.

Με προσθήκη στον Ύργανισμό τής Ύταιρείας, του 1907, ιδρύθηκαν θέσεις Ύπιμελητών, ύπαλλήλων ύφισταμένων τών Ύφόρων του Κράτους, οί όποιοι όμως μισθοδοτούνταν άπό τήν Ύταιρεία (Ύστ. Ύ. Ύτ., 105). Με άφορμή παρατήρηση που διατυπώνεται στο βιβλίο για τήν ύπόθεση τής Κέρκυρας (ό.π. 30 σημ. 54), ότι παρέλειψα να περιλάβω στα μέλη τής Ύρχαιολογικής Ύπηρεσίας του πίνακα που δημοσίευσα πριν άπό άρκετά χρόνια (Δοκίμιο για τήν Ύρχαιολογική Νομοθεσία, 1982, 98-101 και 102) τόν «Ύπιμελητή Ύρχαιοτήτων Κερκύρας Μάρμορα», διευκρινίζω, άκόμη μιá φορά, ότι ό πίνακας αυτός περιλαμβάνει τους πραγματικούς άρχαιολόγους, Ύφόρους και Ύπιμελητές τών Ύρχαιοτήτων, τους διορισμένους μέχρι του 1960. Ο Ύωάννης Μάρμορας (1848-1912), Κερκυραίος, δέν άνήκε στην Ύπηρεσία. Ύταν Ύφορος τής Δημόσιας Βιβλιοθήκης τής Κέρκυρας και τό ότι άποκαλείται Ύπιμελητής Ύρχαιοτήτων σημαίνει μόνον ότι εκτελοΰσε χρέη άμισθου εκπροσώπου τής Ύρχαιολογικής Ύπηρεσίας. Για τήν κατηγορία αυτή τών ύπαλλήλων θα γίνει λόγος. Στα έγγραφα τής Ύταιρείας έμφανίζεται μερικές φορές, τό 1908 και 1909, πριν άπό τήν άνασκαφή του ναού τής Ύρτέμιδος, άσχολούμενος με οίκοδομικά θέματα του Μουσείου Κερκύρας, εκείνου που κτίστηκε άπό τήν Ύταιρεία στη Γαρίτσα, πλάι στον τάφο του Μενεκράτους (ΎΑΕ 1906, 57). Στην άναγραφή τών έξόδων του Μουσείου Κερκύρας

(δ.π. καὶ ΠΑΕ 1907, 71 = ΠΑΕ 1908, 66) δὲν ἐμφανίζεται τὸ ὄνομα τοῦ τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ ρόλος του ἦταν ἐντελῶς δευτερεύων. Τὸ ὅτι ἔκαμε πρῶτος δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ στὸν ναὸ τῆς Ἀρτέμιδος εἶναι κάτι τὸ φυσικὸ ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα μας. Παλαιότερα εἶχαν γίνεи ἀνασκαφές ἀπὸ τοπογράφους, δικηγόρους, μαθηματικούς καὶ ἀξιωματικούς τῆς Χωροφυλακῆς.

Ἡ Ἑταιρεία προσέλαβε τὰ χρόνια ἐκεῖνα, κατὰ τὴν πρώτη δεκαετία τοῦ αἰῶνα μας, ἀρκετοὺς Ἑπιμελητὲς Ἀρχαιοτήτων Α΄ καὶ Β΄ τάξεως. Οἱ πρῶτοι ἦταν πτυχιούχοι, οἱ δευτεροὶ φοιτητὲς ἢ ἀπόφοιτοι τοῦ Γυμνασίου. Λίγοι ἔγιναν γνωστοὶ ἀπὸ τὴν κατόπιν καλὴ ἢ κακὴ δρᾶση τους ἀπέναντι στὰ ἀρχαῖα. Τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους κρίθηκε ἀναγκαῖα ἡ πρόσληψη τῶν νέων ὑπαλλήλων ἐκθέτει ὁ Ἀντιπρόεδρος τῆς Ἑταιρείας Δημοσθένης Τσιβανόπουλος, στὴν πρόσκληση τῆς 7 Ὀκτωβρίου 1907 ποὺ ἀπηύθυνε στοὺς ἑταίρους γιὰ τὴν ψήφιση προσθήκης στὸν Ὄργανισμὸ: «Ἡ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη οἰκοδομὴ ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τοσοῦτων Μουσείων ἐν ταῖς Ἑπαρχίαις, πληρωθέντων νῦν ἀρχαίων, ἢ ἐπιτήρησις τῶν Μουσείων τούτων, ἢ κανονικὴ ἐν αὐτοῖς λειτουργία τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας καὶ αὐτὴ ἡ εὐπρόσωπος παράστασις τῆς τε Ἑταιρείας καὶ τοῦ Κράτους ἀπέναντι τῶν πανταχόθεν τοῦ κόσμου προσερχομένων ἐπισκεπτῶν τῶν Μουσείων τούτων, καθιστῶσιν ἀναγκαιότατον τὸν σὺν τῷ χρόνῳ, κατὰ τὰς ἐκάστοτε παρουσιαζομένας ἀνάγκας, διορισμὸν ἐν αὐτοῖς ἐιδικῶν καὶ πεφωτισμένων ὑπαλλήλων μονίμως ἐν αὐτοῖς ὑπηρετούντων. Εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην ἀποβλέπον τὸ Συμβούλιον ἐψήφισεν ὁμοφώνως ἐν τῇ συνεδρίᾳ αὐτοῦ τῆς 6 Ὀκτωβρίου ἐ.ἔ. τὴν παρὰ πόδας πρότασιν προσθήκης εἰς τὸν Ὄργανισμὸν τῆς Ἑταιρείας καὶ ἐντεταλατό μοι, ἵνα συμφώνως τοῖς ἄρθροις 15 καὶ 31 τοῦ Ὄργανισμοῦ ὑποβάλω ταύτην ὑπὸ τὴν ψήφον Ὑμῶν. Ὅθεν καλῶ Ὑμᾶς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰς ἕκτακτον συνεδρίαν τῇ προσεχεῖ Κυριακῇ 14 Ὀκτωβρίου, ὥρα 10η π.μ. ἐν τῷ καταστήματι τῆς Ἑταιρείας».

Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1908 προσλαμβάνεται, κατόπιν διαγωνισμοῦ πάντοτε, ὁ Δημήτριος Εὐαγγελίδης (1888-1959) ὡς Ἑπιμελητῆς Α΄ τάξεως. Ὁ Εὐαγγελίδης ἔγινε Ἐφορος καὶ κατόπιν καθηγητῆς στὴ Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν. Μετὰ τὸν Καραπάνο καὶ τὸν Σωτηριάδη αὐτὸς συνέχισε τὶς ἀνασκαφές τῆς Δωδώνης. Διάδοχός του ἦταν ὁ Σωτήριος Δάκαρης. Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1909 προσλαμβάνονται ὡς Β΄ τάξεως οἱ Χρῆστος Γιαμαλίδης (Μουσεῖο Ἐπιδάουρου), Θεμιστοκλῆς Καραχάλιος (Ἐρέτρια, κατόπιν Ὀλυμπία), Δημοσθένης Λῶλος (Μουσεῖο Δήλου, κατόπιν Ὀλυμπία καὶ Ἐρέτρια). Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1909 προσλαμβάνεται ὁ Ἰωάννης Σπιτάδης ὡς Α΄ τάξεως (Μουσεῖο Ὀλυμπίας) καὶ ὁ Δημοσθένης Πίππας

ὡς Β' τάξεως (ἀνασκαφὲς Δήλου). Τὴν ἴδια χρονιὰ ἐπιτυγχάνουν στὸν διαγωνισμό τῆς 6 Ὀκτωβρίου ὁ Χρῆστος Παντελίδης, ὁ ὁποῖος δὲν δέχτηκε τὸν διορισμό, καὶ ὁ Ἰωάννης Δημάδης, ὡς Β' τάξεως (Μουσεῖο Ναυπλίου).

Στὸ Ἀρχεῖο καὶ τὰ δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας μνημονεύονται καὶ ἄλλοι Ἐπιμελητές, ὅπως ὁ Γ. Πυλαριγός, Ἐπιμελητὴς τῶν ἐν Κεφαλληνίᾳ Ἀρχαιοτήτων, ὁ ὁποῖος στὴν πραγματικότητα ἦταν καθηγητὴς τοῦ Γυμνασίου. Κατὰ τὸ διάστημα Αὐγούστου-Σεπτεμβρίου 1909 ἐπέβλεψε τὶς ἀνασκαφὲς στὰ Κοκολάτα τῆς Κεφαλλονιάς, ἔλαβε μάλιστα ἐπιμίσθιο 190 δραχμῶν. Ὁ Μάρμορας, ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποῖου ἔγινε ὁ περὶ Ἐπιμελητῶν Α' καὶ Β' λόγος, ἦταν καὶ αὐτὸς ἄμισθος ἐκπρόσωπος τῆς Ὑπηρεσίας. Εἶναι ἀπόγονος τῆς μεγάλης κερκυραϊκῆς οἰκογένειας Μάρμορα, γνωστῆς ἀπὸ τὸν 12ο αἰ. Ὁ Ἀνδρέας Μάρμορας δημοσίευσε ἰταλικά, τὸ 1672 στὴ Βενετία, «Ἱστορία τῆς Κερκύρας».

Θὰ ἦταν μεγάλη πολυτέλεια, ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν Κέρκυρα, νὰ διαθέτει τότε μόνιμο Ἐπιμελητὴ Ἀρχαιοτήτων ὅταν ἡ Ἀττικὴ, μὲ τὴν Ἀκρόπολη καὶ τὴν Ἀθήνα, εἶχε μόνον ἓναν Ἐφορο.

3. Οἱ Ἐκτακτοὶ Ἐπιμελητὲς τῶν Ἀρχαιοτήτων

Σημαντικὲς ὑπηρεσίες πρόσφεραν ἐπὶ δεκαετίες οἱ Ἐκτακτοὶ Ἐπιμελητὲς τῶν Ἀρχαιοτήτων, ἀπαραιτήτως δημόσιοι ὑπάλληλοι, διδάσκαλοι ἢ καθηγητὲς τοῦ Γυμνασίου. Μὲ εἰδικὴ ἀπόφαση τοῦ Ὑπουργοῦ Παιδείας, ἔπειτα ἀπὸ ὑπόδειξη καὶ ἔγκριση τῆς ἀρμόδιας γιὰ τὴν περιοχὴ Γενικῆς Ἐπιθεωρήσεως Στοιχειώδους ἢ Μέσης Ἐκπαίδευσως, διορίζονταν οἱ Ἐκτακτοὶ Ἐπιμελητὲς Ἀρχαιοτήτων οἱ ὁποῖοι εἶχαν σχεδὸν ὅλες τὶς ἀρμοδιότητες τῶν ἀρχαιολόγων τῆς Ὑπηρεσίας. Πολλοὶ συνέδεσαν τὸ ὄνομά τους μὲ τὴ διάσωση πολύτιμων ἀρχαίων, τὰ ὁποῖα θὰ χάνονταν ἐξ αἰτίας τῆς ὀλιγανθρωπίας τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Κλάδου.

Ὡς Ἐπιμελητὴς Σπάρτης (Λακωνίας καὶ Ἀρκαδίας) εἶχα γνωρίσει τὸν Ἐκτακτο Ἐπιμελητὴ Δημητσάνας, τὸν ἑταῖρο μας κ. Τάσο Γριτσόπουλο· εἶχε στὴ φροντίδα του τὰ μνημεῖα τῆς περιοχῆς καὶ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Δημητσάνας ποὺ στεγαζόταν στὴ Βιβλιοθήκη τῆς ἱστορικῆς πόλης. Ὁ Τάσος Γριτσόπουλος, κατόπιν Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς Μέσης Ἐκπαίδευσως, ἐπὶ χρόνια ἀποτελοῦσε σταθερὴ παρουσία προστασίας τῶν ἀρχαίων στὴν περιοχὴ τῆς δικαιοδοσίας του.

Στὴ Χίο ἐπὶ πολλὰ χρόνια ἡ ἀρχαιολογικὴ ψυχὴ τοῦ νησιοῦ ἦταν ὁ Ἀντώνιος Στεφάνου, Γυμνασιάρχης. Ἡ περισυλλογὴ τῶν ἀρχαίων τῆς πόλης γινόταν μὲ τὴ βοήθεια πλήθους συνεργατῶν, τῶν μαθητῶν του. Ἡ Ὑπηρεσία, γνωρίζοντας τὸν ζῆλο ποὺ ἔδει-

χνε, τοῦ εἶχε ἐμπιστευθῆ τῇ διεύθυνση τῶν ἐργασιῶν τῆς ἀναστή-
λωσης τοῦ κάστρου τῆς Χίου, τοῦ ὁποῦ ἡ διάσωση καὶ ἡ ἀποκα-
τάσταση ἀποτελοῦσε τὸ μόνιμο πάθος του. Δίκαια εἶναι ὅσα γρά-
φει γι' αὐτὸν ἡ κυρία Σημαντώνη Μπουρνιά στὸ βιβλίο της *La
céramique à reliefs au Musée de Chios* (Ἀθῆναι 1992) 14.

Στὰ Κύθηρα εἶχαμε τὴν τύχη νὰ εἶναι Ἐκτακτὸς Ἐπιμελητὴς
Ἀρχαιοτήτων ὁ καθηγητὴς τοῦ Γυμνασίου Θεμιστοκλῆς Πετρό-
χειλος, ποῦ φρόντιζε καὶ τὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τοῦ νησιοῦ καὶ
ἦταν ἀκόμη θαυμάσιος ψάλτης.

Στὴν Αἴγινα τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ αἰῶνα μας ἐργάστηκε
ὡς Ἐκτακτὸς Ἐπιμελητὴς ὁ διδάσκαλος Ἀντώνιος Πελεκάνος
γιὰ τὸν ὁποῖο πληροφορίες δίνει ὁ Εὐθύμιος Μαστροκώστας (*Ηό-
ρος* 7, 1989, 173). Στὰ δικά μου χρόνια τῇ θέσῃ αὐτῇ εἶχε ὁ γεμά-
τος ζῆλο Παναγιώτης Μεγρέμης, ἐπίσης διδάσκαλος.

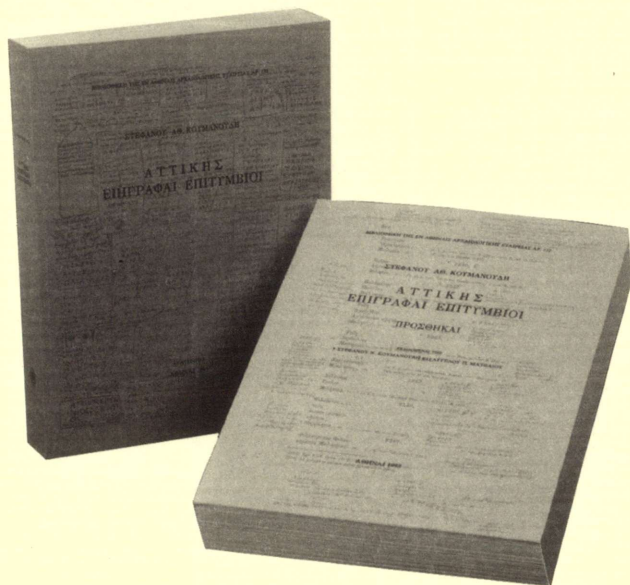
Στοὺς Δελφοὺς διορίστηκε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1940 Ἐκτακτὸς
Ἐπιμελητὴς ὁ συνταξιούχος Ἐπιμελητὴς Δελφῶν Ἀλέξανδρος
Κοντολέων (1859-1943). Μὲ τὴ συνέχιση, καὶ μετὰ τὸν πόλεμο, τῆς
ἔλλειψης προσωπικοῦ στὴν Ὑπηρεσία διορίστηκε τὸ 1946 Ἐκτα-
κτὸς Ἐπιμελητὴς ὁ Διευθυντὴς τοῦ ἐκεῖ Δημοτικοῦ Σχολεῖου Ἰω-
άννης Κουρεμένος, ὁ ὁποῖος ἐνεργοῦσε, κατὰ τὸ δυνατόν, ὡς κα-
νονικὸς Ἐπιμελητὴς. Γνωστὸς γιὰ τὴ δράση του ὑπὲρ τῶν ἀρ-
χαίων ὡς Ἐκτακτὸς Ἐπιμελητὴς εἶναι ὁ Γυμνασιάρχης Χρῆστος
Σούλης, σημαντικὸς ἱστορικὸς καὶ ἐρευνητὴς τῆς Ἠπειροῦ.

B.X.Π.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΟ 1992

- 1** *Ἀκρωτήρι Θήρας.*
Ἐικοσι χρόνια ἔρευνας (1967-1987).
Συμπεράσματα - Προβλήματα - Προοπτικές.
Μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Χρῆστου Ντούμα
BAE ἀρ. 116
28 × 21 ἐκ., σελίδες XVI + 248
Μὲ 82 μαυρόασπρους καὶ ἔγχρωμους πίνακες
ISBN 960-7036-06-9
- 2** † ΔΗΜΗΤΡΗ ΛΑΖΑΡΙΔΗ - ΚΑΤΕΡΙ-
ΝΑΣ ΡΩΜΙΟΠΟΥΛΟΥ - ΓΙΑΝΝΗ ΤΟΥ-
ΡΑΤΣΟΓΛΟΥ
Ἅ ο ἔμβος τῆς Νικίσιανης
BAE ἀρ. 121
28 × 21 ἐκ., σελίδες 69
Μὲ 21 εἰκόνες καὶ 51 πίνακες (ἔγχρωμοι Α-Ε)
ISBN 960-7036-09-3
- 3** ΜΑΡΙΑΣ ΑΣΠΡΑ ΒΑΡΔΑΒΑΚΗ
Οἱ μικρογραφίες τοῦ Ἀκαδίστου
σὺν κώδικα Garrett 13, Princeton
BAE ἀρ. 123
28 × 21 ἐκ., σελίδες 164
Μὲ 210 πίνακες (ἔγχρωμοι 1-33)
ISBN 960-7036-11-5
- 4** ΙΩΑΝΝΟΥ Ε. ΠΕΤΡΟΧΕΙΛΟΥ
Βαλέριος Ν. Στάπς
BAE ἀρ. 124
21 × 14 ἐκ., σελίδες 52
Μὲ 8 εἰκόνες
ISBN 960-7036-12-3
- 5** EVA SIMANTONI BOURNIA
La céramique à reliefs au Musée de Chios
BAE ἀρ. 125
28 × 21 ἐκ., σελίδες 117
Μὲ 29 πίνακες
ISBN 960-7036-13-1
- 6** *Ἀρχεῖον τῶν Μνημείων*
τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀττικῆς
Εὔρετήρια τῶν περιοδικῶν
« Ἀθηναῖον » (1872-1881)
καὶ « Φιλίστωρ » (1861-1863)
BAE ἀρ. 127
28 × 21 ἐκ., σελίδες 229
ISSN 1105-7785
ISBN 960-7036-20-4
- 7** ΣΤΕΛΛΑΣ ΔΡΟΥΓΟΥ
Ἄνασκαφὴ Πέλλας 1957-1964.
Οἱ πύλινοι λύκνοι
BAE ἀρ. 128
28 × 21 ἐκ., σελίδες 134
Μὲ 18 εἰκόνες καὶ 89 πίνακες
ISSN 1105-7785
ISBN 960-7036-16-6
- 8** ΠΟΛΥΜΝΙΑΣ ΜΕΤΑΞΑ ΜΗΛΥ
Μινωικὸς λαξευτὸς τάφος
σὺν Πόρο Ἡρακλείου
BAE ἀρ. 129
28 × 21 ἐκ., σελίδες 197
Μὲ 34 εἰκόνες καὶ 41 πίνακες
ISSN 1105-7785
ISBN 960-7036-15-8
- 9** *Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας*
κατὰ τὸ 1992
Μὲ τὴν ἐπιμέλεια Βασιλείου Χ. Πετράκου
Γενικοῦ Γραμματέως τῆς Ἐταιρείας
τόμ. 39
24 × 17 ἐκ., σελίδες ις' + 120
Μὲ 139 μαυρόασπρες καὶ ἔγχρωμες εἰκόνες
ISSN 0570-6211
- 10** *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς 1990*
τόμ. 129, περίοδος ἔκπη
28 × 21 ἐκ., σελίδες ιθ' + 200
Μὲ 96 εἰκόνες
ISSN 1105-0950
- 11** *Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας*
τοῦ ἔτους 1989
τόμ. 144
24 × 17 ἐκ., σελίδες μζ' + 328
Μὲ 100 εἰκόνες καὶ 230 πίνακες
ISSN 1105-0969
- 12** *Ἅ Μέντωρ*
Ἐνημερωτικὸ Δελτίο τῶν Ἐταίρων
πῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας
Μὲ τὴν ἐπιμέλεια Βασιλείου Χ. Πετράκου
Γενικοῦ Γραμματέως τῆς Ἐταιρείας
τόμ. 1992, ἔτος πέμπτο, τεύχη 19-23
24 × 17 ἐκ., σελίδες 184
Μὲ 16 εἰκόνες
ISSN 1105-7181

ΜΟΛΙΣ ΕΚΔΟΘΗΚΕ σὲ δύο τόμους τὸ σημαντικό ἔργο τοῦ Στεφάνου ᾽Αδ. Κουμανούδη (1819-1899), *Ἀττικῆς Ἐπιγραφαὶ Ἐπιτύμβιοι*. Ὁ πρῶτος τόμος ἀποτελεῖ φωτομηχανικὴ ἀνατύπωση τῆς πρώτης ἔκδοσης τοῦ 1871 καὶ κοσμεῖται μὲ τὴ φωτογραφία τοῦ συγγραφέως. Ὁ δεύτερος τόμος περιέχει τὶς χειρόγραφες ἀνέκδοτες προσθῆκες καὶ διορθώσεις τοῦ Σ.Α.Κ. πού περιέχονταν σὲ ἀντίτυπο τοῦ ἔργου του. Ἡ ἔκδοση τοῦ τόμου τῶν προσθηκῶν ἔγινε ἀπὸ τὸν Στέφανο Ν. Κουμανούδη († 1987) καὶ τὸν Ἄγγελο Π. Ματθαίου. Ὁ δεύτερος τόμος κοσμεῖται μὲ προσωπογραφία τοῦ Σ.Α.Κ.